

OIKEUSTIEDE

JURISPRUDENTIA

XLIX

2016

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA

Toimitusneuvosto

Jaana Norio-Timonen, puheenjohtaja

Tuula Linna

Tapio Määttä

Seppo Villa

Toimittaja

Antti Kolehmainen

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

www.lakimiesyhdistys.fi

© kirjoittajat ja Suomalainen Lakimiesyhdistys

ISSN-L 0355-8215

ISSN 0355-8215

ISBN 978-951-855-360-4

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2016

Tuukka Vähätalo

**EU-OIKEUS JA KANSALLISEN
TUOMION OIKEUSVOIMA**

Sisällys

1	JOHDANTO	189
1.1	Tutkimuksen konteksti: virhe ja korjausliike	189
1.2	Artikkelin lähestymistavasta ja rakenteesta	184
2	VIRHEELLISEN RATKAISUN LOPULLISUUDEN DILEMMA: INTRESSEISTÄ SUUNTAAN JA TOISEEN	198
2.1	EU-oikeuden vastaisen lopullisen ratkaisun syntymisestä ja tarpeesta puuttua tilanteeseen	198
2.2	Intresseistä, jotka puoltavat ratkaisun pysyvyyttä virheistä huolimatta	206
2.2.1	Oikeusvarmuus	206
2.2.2	Oikeusrauha ja oikeussuhteiden vakaus	208
2.2.3	Hyvään lainkäyttöön liittyviä näkökohtia	210
2.3	Yhteenveto.....	213
3	OIKEUSVOIMASTA JA YLIMÄÄRÄISESTÄ MUUTOKSEN- HAUSTA KANSALLISISSA OIKEUSJÄRJESTYKSISSÄ	214
3.1	Aluksi	214
3.2	Oikeusvoimasta Suomessa.....	218
3.3	Ylimääräisestä muutoksenhausta Suomessa.....	222
3.4	Ruotsin, Saksan ja Ranskan oikeudesta.....	228
4	EU-TUOMIOISTUIMEN OIKEUSKÄYTÄNTÖ	230
4.1	Aluksi	230
4.2	Oikeusvoiman ulottuvuus	231
4.2.1	Oikeuskäytäntöä	231
4.2.2	Arviointia	240
4.3	Hallintopäätöksen purkaminen tai uudelleenkäsittely	244
4.3.1	Oikeuskäytäntöä	244
4.3.2	Arviointia	247
4.4	Tuomioistuinratkaisun (judicial decision) purkaminen tai uudelleenkäsittely	251
4.4.1	Oikeuskäytäntöä	251
4.4.2	Tärsäia-ratkaisuehdotus sekä pohdintaa vastaavuus- periaatteen tulevaisuudesta oikeusvoimakysymyksen käsittelyssä	252

4.4.3	Tärşia-tuomio sekä pohdintaa EUT:n oikeuskäytännön kasuismista oikeusvoimakysymyksen käsittelyssä	255
5	LOPPUPÄÄTELMIÄ.....	259
5.1	EU-oikeudesta oikeusvoimaan kohdistuvan vaikutuksen aiheuttajana	259
5.1.1	Yleistä	259
5.1.2	EU-oikeuden vaikutustapojen roolista	265
5.2	Prosessioikeudesta oikeusvoimaan kohdistuvan EU-oikeuden vaikutuksen vastaanottajana	268
5.3	Mihin olemme menossa?.....	273
	LÄHTEET	277
	LYHENTEET	282
	OIKEUSTAPAUKSET	282
	HOW DOES EU LAW AFFECT <i>RES JUDICATA</i> OF NATIONAL JUDGMENTS?.....	286

EU-oikeus ja kansallisen tuomion oikeusvoima

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen konteksti: virhe ja korjausliike¹

Kansainvälisiin velvoitteisiin perustuvissa järjestelmissä voidaan joutua kysymään, mitä seuraa, jos kyseistä velvoitetta tai sen nojalla annettua säädöstä tai valvontaelimen ratkaisua rikotaan jäsenvaltiossa esimerkiksi soveltamalla sitä virheellisesti. Järjestelmästä riippuen rikkomisen seuraukset voivat vaihdella olemattomasta vakavaan, ja myös velvoitteen rikkomisen tai epäyhtenäisten tulkintojen haitallisuus voi vaihdella. Siinä missä useassa järjestelmässä pääasia on, että velvoitetta ylipäänsä sovelletaan, eivätkä eri valtioiden tuomioistuinten välille syntyvät tulkintaerot välttämättä ole vakava asia, on Euroopan unionissa myös unionioikeuden yhdenmukainen tulkinta ja soveltaminen olennaisen tärkeää.²

Koko EU:n³ historian ajan yhtenäisyyden kannalta keskeisen haasteen on muodostanut se, että unionioikeuden soveltamisen painopiste on jäsenvaltioiden viranomaisissa ja tuomioistuimissa, minkä johdosta EU:ta voidaan kutsua hajautetun toimeenpanon järjestelmäksi. Jo varhaisvaiheista asti tähän haasteeseen vastaamiseksi on luotu tehokkaita ja kansainvälises-

* *Tuukka Vähätalo*, OTM, VT, lainsäädäntösihteeri, oikeusministeriö

¹ Kiitän professori Tuula Linnaa ja hovioikeudenneuvos, LL.M. Pekka Haapaniemeä korvaamattomasta avusta ja väsymättömästä opastuksesta kirjoitusprosessin aikana. Lukuisista tarkkanäköisistä kommentista ja muusta avusta kiitän myös professori Mikko Vuorenpäättä, tutkija Jassi Sauriota ja kahta refereetä. Jäljelle jäävistä puutteista, mahdollisista virheistä ja omien korjausliikkeideni riittämättömyydestä kannan yksin vastuun.

² Näin vertailevat *Schermers – Blokker* 2003 s. 965.

³ Käytän käsitettä Euroopan unioni myös Maastrichtin sopimusta edeltäneestä ajasta sekä Maastrichtin ja Lissabonin sopimuksen välisestä ajasta, ellei selvyuden tai asiayhteyden vuoksi ole tarpeen nimenomaisesti viitata esimerkiksi Euroopan yhteisöön (EY) tai Euroopan talousyhteisöön (ETY). Sama koskee unionioikeuden sekä EU-tuomioistuimen (EUT) käsitteitä.

sä kontekstissa osin ainutlaatuisiakin keinoja. Vuoden 1957 ETY-sopimuksessa annettiin komissiolle mahdollisuus käynnistää rikkomusmenettely jäsenvaltiota vastaan sekä jäsenvaltioiden tuomioistuimille mahdollisuus pyytää EU-tuomioistuimelta ennakkoratkaisua EU-oikeuden tulkinnasta tai EU-säädöksen pätevyydestä kesken oikeusjutun käsittelyn.⁴ Komission käynnistämä rikkomusmenettely (nykyisin Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen, SEUT, 258 artikla) on käytännössä jälkikäteinen – joskin instituutiona myös selvää preventiivistä vaikutusta omaava – korjausliike suhteessa unionioikeuden loukkauksiin, siinä missä ennakkoratkaisumenettelyllä (SEUT 267 artikla) pyritään välttämään virheet ja ristiriitaisien tulkintojen syntyminen ennaltaehkäisevästi.

Unionioikeuden vaikuttavuutta turvaamaan on vuosikymmenten saatossa EUT:n oikeuskäytännössä kehitetty EU-oikeuden *vaikutustavoiksi* kutsuttuja periaatteita, joista keskeisimpiä ovat EU-oikeuden *etusija* unionioikeuden ja kansallisen oikeuden välisessä ristiriitatilanteessa, EU-oikeuden *välitön oikeusvaikutus* sekä sen *tulkintavaikutus*.⁵ Näiden taustalla puolestaan vaikuttaa paljolti vilpittömän yhteistyön periaate, joka ilmenee nykyisin Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 4(3) artiklasta.⁶ Kansallisten tuomioistuinten tehtävänä on muun muassa näiden vaikutustapojen avulla turvata EU-oikeuden ja siitä johtuvien yksilöiden oikeuksien tehokasta toteutumista. Osittain vaikutustapojenkin merkitys voidaan nähdä korjausliikkeinä: kansalliset tuomioistuimet voivat niiden kautta kompensoida esimerkiksi lainsäätäjän puutteellisesta implementointityöstä aiheutuvia haittoja.⁷

Vaikka kansallisten oikeusturvajärjestelmien toimivuudella on EU:ssa ratkaisevan suuri merkitys, ei varsinaista EU-prosessinormistoa kuitenkaan ole EU-oikeuden täytäntöönpanoa ja soveltamista varten kovin kattavasti luotu. Kussakin jäsenvaltiossa sovelletaan pääsääntöisesti kansallista prosessioikeutta myös unionioikeutta koskevissa asioissa. Unionin primarioikeudessa edellytetään kuitenkin *tehokkaan oikeussuojan* takaamista kaikilla unionioikeuden aloilla (erityisesti perusoikeuskirjan 47 artikla,

⁴ Itse asiassa jo 18.4.1951 allekirjoitetun Euroopan hiili- ja teräsyhteisön (EHTY) perustamissopimuksen 88 artiklassa määrättiin hieman toisenlaisesta rikkomusmenettelystä, jossa komission vastineella, korkealla viranomaisella, oli oikeus todeta jäsenvaltion rikkomus. Ks. rikkomusmenettelyn historiasta *Schermers – Waelbroeck* 2001 s. 592 ss. ja erityislaatuisuudesta kansainvälisessä kontekstissa s. 590.

⁵ Ks. *Dashwood ym.* 2011 s. 235–285; *Craig – de Búrca* 2015 s. 184–278. Suomessa ks. esim. *Ojanen* 2010 s. 58–83, jossa käytetään *vaikutustavan* käsitettä.

⁶ Ks. esim. *Dashwood ym.* 2011 s. 239 ja 270; *Raitio* 2016 s. 211.

⁷ Ks. esim. *Ojanen* 2010 s. 61.

SEU 19(1) artikla ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 13 artiklat).⁸ Lisäksi klassisen Rewe/Comet-oikeuskäytännön⁹ myötä EUT:n käytännössä kehittymään lähteneet vastaavuus- ja tehokkuusperiaatteet asettavat edellytyksiä kansallisille menettelyille ja rajaavat siten niin sanotun kansallisen prosessiautonomian¹⁰ alaa. *Vastaavuusperiaatteen* mukaan EU-oikeuden toteutumista koskevat kansalliset menettelysäännöt eivät saa olla epäedullisempia kuin vastaavaa kansallista oikeussuojakeinoa koskevat säännöt. *Tehokkuusperiaatteen* mukaan EU-oikeuteen perustuvien oikeuksien käyttäminen ei saa olla käytännössä mahdotonta tai suhteettoman vaikeaa.¹¹ Näistä EU-oikeuden vaikutuksista on vuosikymmenten saatossa kertynyt mittava EUT:n oikeuskäytäntö, jonka sisältö koskettaa monenlaisia menettelyllisiä seikkoja kanneoikeudesta määräaikoihin ja todisteluky-symyksistä tuomioistuimen mahdolliseen velvollisuuteen nostaa EU-oikeudellinen aspekti esiin viran puolesta.¹²

Tehokasta oikeussuojaa koskevan vaatimuksen ja tehokkuusperiaatteen suhde ei ole täysin vakiintunut edes perusoikeuskirjan ja sen oikeussuojaa koskevan 47 artiklan tultua sitovaksi Lissabonin sopimuksen myötä. *Rosas* on Lissabonin sopimusta edeltävänä aikana todennut, että prosessiautonomiaan perustuvan oikeuskäytäntölinjan ohelle on kehittynyt Johnston-tapauksesta¹³ lähtölaukauksen saanut toinen kehityslinja, jossa korostetaan oikeutta tuomioistuinkäsittelyyn. Hän on esittänyt seuraavan jaottelun: 1) oikeus oikeudenkäyntiin (tuomioistuINVALVONNAN ole-

⁸ Ks. lähemmin *Schermers – Waelbroeck* 2001 s. 46–64; *Prechal – Widdershoven* 2011; *Lenaerts ym.* 2014 s. 111 ss.

⁹ 33/76 *Rewe* [1976] ECR 1989; 45/76 *Comet* [1976] ECR 2043. Artikkelin alaviitteissä esitetään kunkin viitatus oikeustapauksen kokoelmanumero vain ensimmäisellä viittauskerralla, seuraavilla kerroilla toistetaan ainoastaan nimi ja asianumero.

¹⁰ Prosessiautonomian käsitteen harhaanjohtavuudesta sekä tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden merkityksestä ks. lähemmin *Haapaniemi* 2009. Mikäli prosessiautonomiasta on tarpeen edelleen puhua, kuten EUT oikeuskäytännössään tekee, sille tulee mielestäni suoda korkeintaan käsitteellisen apuvälineen asema. Sellaisenakin se on harhaanjohtava, ottaen huomioon juuri mainitut oikeussuojaa ja prosessia koskevat EU-oikeuden vaatimukset sekä jatkuvasti lisääntyvä EU:n prosessilainsäädäntö. *Van Gerven* (CMLR 2000 s. 501–502) on pitänyt parempana, että autonomian sijasta puhuttaisiin jäsenvaltioilla olevasta prosessuaalisesta *toimivallasta* siltä osin kuin unioni ei ole toimivaltainen tai se ei ole antanut asiaa koskevaa lainsäädäntöä.

¹¹ Ks. esim. *Lenaerts ym.* 2014 s. 107 ss. EUT:n uudemmassa käytännössä tehokasta oikeussuojaa koskevan vaatimuksen sekä tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden sisältö on kiteytetty esim. asiassa C-432/05 *Unibet* [2007] Kok. I-2271.

¹² Vuosien mittaan EUT:n käytännössä on myös esiintynyt vaihtelua sen suhteen, millaisella intensiteetillä nämä periaatteet puretuvat kansalliseen prosessiin, ks. kehitysvaiheista esim. *Dougan* 2004 s. 227 ss.; *Haapaniemi* 2009 s. 93 ss.; *Dashwood* 2011 s. 294 ss.

¹³ 222/84 *Johnston* [1986] ECR 1651. Ks. tästä oikeuskäytäntölinjasta myös *Haapaniemi* 2009 s. 102–109.

massaolo sinänsä), 2) oikeus oikeudenmukaiseen ja tehokkaaseen oikeudenkäyntiin (EU-oikeuden ”täyden tehokkuuden” periaate ja siinä yhteydessä riittävän tehokkaan oikeussuojan periaatteen toteuttamiseksi välttämättömien oikeussuojakeinojen olemassaolo) ja 3) prosessiautonomiamia rajoittavat tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteet.¹⁴ *Prechal* ja *Widdershoven* ovat vuonna 2011 todenneet olevan toisinaan vaikeaa ennustaa, soveltaako EUT Rewe-oikeuskäytännön mukaisia tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteita vai tehokasta oikeussuojaa koskevaa vaatimusta. Tehokasta oikeussuojaa koskeva vaatimus tuottaa myös positiivisia velvoitteita, kun taas Rewe-testi edellyttää lähinnä negatiivista velvoitetta pidättäytyä soveltamasta tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden vastaisia menettelysääntöjä. Rewe-testi on heidän mukaansa siten miedompi ja toimii ikään kuin prosessiautonomian ulkorajoina. Toisaalta siinä missä tehokas oikeussuoja yleensä toimii yksityisen hyväksi, tehokkuusperiaate voi toimia EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen edistämiseksi paitsi yksityisen hyväksi, myös häntä vastaan esimerkiksi valtiontuen takaisinperinnässä. Tehokkaan oikeussuojan periaatteella on perusja ihmisoikeudellinen tausta, kun taas tehokkuusperiaatteella on taustansa aineellisen EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen turvaamisessa.¹⁵

EU:n oikeussuojajärjestelmään on Francovich-oikeuskäytännön myötä omaksuttu *jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun periaate*. Sen mukaan yksityinen voi vaatia suoraan EU-oikeuden nojalla jäsenvaltiolta korvausta niistä vahingoista, joita yksityiselle on syntynyt jäsenvaltion lukuun laskettavasta EU-oikeutta rikkovasta teosta tai laiminlyönnistä.¹⁶ Köbler-tapauksessa EUT totesi tämän koskevan myös vahinkoa, joka aiheutuu asiaa ylimpänä oikeusasteena käsittelevän *tuomioistuimen* päätöksestä.¹⁷ Vahingonkorvausvastuun periaatetta voidaankin komission rikkomusmenettelyn ohella pitää toisena sellaisena jälkikäteisenä korjausmekanismina, joka ulottuu jäsenvaltion *lainkäyttötoiminnassakin tapahtuneisiin, lopulli-*

¹⁴ *Rosas* 2004 s. 364–368. Teoksessa *Lenaerts ym.* 2014 (s. 110) on kuvattu *tehokkuusperiaatteen* ilmenemismuotoja EUT:n käytännössä seuraavalla kolmiijaolla: 1) tehokkaan oikeussuojan periaate (tuomioistuimeen pääsy, asian tehokas tutkiminen, tarve oikeudelliselle valvonnalle), 2) EU-oikeuden täyden tehokkuuden periaate ja 3) prosessiautonomiaan liittyvät tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteet.

¹⁵ *Prechal – Widdershoven* 2011 erit. s. 38–44 ja 50.

¹⁶ Yhdistetyt asiat C-6/90 ja C-9/90 *Francovich* [1991] ECR I-5357. Ks. lähemmin *Aalto* 2011 s. 153 ss.

¹⁷ C-224/01 *Köbler* [2003] Kok. I-10239. Jo aiemmin EUT oli korostanut, että vahingonkorvausvastuun syntyminen ei riipu siitä, minkä jäsenvaltion toimielimen menettelystä on kysymys, tai siitä, millaisia ovat jäsenvaltion valtiosäännössä määritellyt vallankäyttöä koskevat toimivaltajärjestelyt (ks. esim. yhdistetyt asiat C-46/93 ja C-48/93 *Brasserie du pêcheur* [1996] Kok. I-1029, tuomion k. 32–34).

siksi jääneisiin EU-oikeuden loukkauksiin, joihin tutkimukseni teema liittyy.¹⁸

Kolmantena tällaisena jälkikäteisenä lainkäyttövirheisiin yltävän korjausliikkeen¹⁹ muotona voidaan havaita EUT:n käytännössä parhaillaan kehittyvä EU-oikeudesta johtuva vaatimus puuttua – joissakin varsin poikkeuksellisissa olosuhteissa – virheelliseen ratkaisuun itseensä, sen lopullisuus syrjäyttäen. Tätä voidaan lainkäytön näkökulmasta pitää ilmiöistä syvälle käyvimpänä, sillä jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun aktualisoituminen tai komission rikkomuskanteen johdosta annettu langettava tuomio kohdistuu jäsenvaltioon, eikä se suoraan tai ollenkaan kajoa kansallisen tuomioistuinten ratkaisun lopullisuuteen.²⁰

Lambert Abdelgawad on toisessa kontekstissa EIT:n tuomioista aiheutuvia seurauksia arvioidessaan luonnehtinut uudelleenkäsitteilyyn johtavaa purkuvaikutusta ilmaisulla ”undoubtedly the most striking effect which an international judgment can have”.²¹ Vertailun vuoksi voidaankin todeta, että EIT:n tuomiot, jotka muodollisesti rajoittuvat sopimusrikkomuksen toteamiseen ja kohtuullisesta hyvityksestä määräämiseen (EIS 41 artikla), saavat tosiasiaassa yhä enenevästi myös muita vaikutuksia. Esimerkiksi uudelleenkäsitteilyä – ja siten oikeusvoimaisuuden sivuuttamista – suositellaan alati vaativammiksi kehittyvin sanamuodoin niin tietyissä EIT:n tuomioissa kuin niiden täytäntöönpanoa valvovan EN:n ministerikomitean (EIS 46 artikla) ratkaisuisa.²² Ministerikomitea myös antoi vuonna 2000 yleisen suosituksen R(2000)2, jossa jäsenvaltioita kehoitetaan varmistamaan lainsäädännössään mahdollisuus lopullisesti ratkaistujen asioiden

¹⁸ Komission rikkomusmenettelyn soveltuvuudesta kansalliseen lainkäyttötoimintaan ks. esim. *unionin tuomioistuimen lausunto* 1/09 [2011] Kok. I-1137, k. 87; C-156/04 *komissio v. Kreikka* [2007] Kok. I-4129, tuomion k. 50 ja 52. Tällaisen rikkomuksen toteavana ratkaisuna ks. C-154/08 *komissio v. Espanja* [2009] Kok. I-187.

¹⁹ Käytän korjausliikkeen käsitettä, koska – toisin kuin kenties komission rikkomusmenettelyä – vahingonkorvausvastuun periaatetta ei tule ainakaan ensisijaisesti nähdä ”sanktiomekanismina”, vaan keinona turvata yksityisen oikeussuojaa ja hyvittää hänelle aiheutunut vahinko (ks. esim. *van Gerven* CMLR 2000 s. 530). Myöskään tutkittavana olevaa oikeusvoimaan puuttumista ei tule käsittää sanktiona vaan keinona korjata EU-oikeuden vastainen tila.

²⁰ Näin valtion vahingonkorvausvastuun osalta esim. C-224/01 *Köbler*, tuomion k. 39, ja rikkomusmenettelyn osalta *Taborowski* CMLR 2012 s. 1894 ja 1909. Rikkomuksen toteavan eli komission kanteen hyväksyvän EUT:n tuomion johdosta on tietysti ryhdyttävä asianmukaisiin täytäntöönpanotoimiin, ks. SEUT 260 artikla ja *Taborowski* CMLR 2012 s. 1894–1902.

²¹ *Lambert Abdelgawad* 2008 s. 18.

²² *Lambert Abdelgawad* 2008 s. 20–24. Ks. esim. asia 56581/00 *Sedjovic v. Italia* (EIT:n suuri jaosto 1.3.2006), k. 125–127; asia 62710/00 *Lungoci v. Romania* (EIT 26.1.2006), k. 56 ja tuomiolauselma.

uudelleenkäsitteilyyn EIT:n ratkaisujen johdosta tietyissä olosuhteissa.²³ Suosituksella on ollut merkittävää vaikutusta EIS:n jäsenvaltioiden lain-säädäntöön.²⁴

1.2 Artikkelin lähestymistavasta ja rakenteesta

Artikkelissa tutkitaan EU-oikeuden vaikutusta lopulliseksi tulleen, mutta EU-oikeuden vastaisen kansallisen tuomion oikeusvoimaan.²⁵ Oikeusvoima ymmärretään laajasti, ongelmakeskeisesti ja tietystä kansallisesta oikeudesta riippumattomalla tavalla: sillä viitataan kaiken sellaisen normiston tutkimiseen, joka koskee lainvoimaisen²⁶ tuomion pysyvyyttä, sen sitovia vaikutuksia suhteessa myöhempään prosessaamiseen – kuten estevai-kutusta myöhemmän menettelyn käynnistämiseksi (”preklusiovaikutus”²⁷, ”negatiivinen oikeusvoimavaikutus”) – sekä poikkeuskeinoja, joilla oikeusvoima voidaan murtaa (esimerkiksi tuomion purkaminen).

Kysymyksessä siitä, miten EU-oikeus vaikuttaa kansallisen tuomion oikeusvoimaan, voidaan erottaa eri puolia, jotka artikkelissa pyritään saat-tamaan keskinäiseen keskusteluyhteyteen. Voidaan yhtäältä EU-oikeuden näkökulmasta kysyä, millaisen velvoittavuuden nojalla, millaisten vaiku-tustapojen välityksellä ja millaisissa oikeudellisissa ja tosiasiallisissa olo-suhteissa vaikutus syntyy (”miten EU-oikeus vaikuttaa...”). Näiden kysymysten tutkimiseen tuo haastetta se, että EUT:n relevanttia oikeuskäy-täntöä, jonka varassa asian kehittyminen on, voidaan pitää verrattain tuo-

²³ Euroopan neuvoston ministerikomitean Recommendation R(2000)2 on the re-exami-nation or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights, 19.1.2000 (*EN-suositus R(2000)2 ja sen selitysmuistio*).

²⁴ *Lambert Abdelgawad* 2008 s. 19.

²⁵ Tunnettuna suomalaisena esimerkkinä voidaan mainita ns. elv-autoverotapaukset, ks. esim. KHO 2010:44.

²⁶ Lainvoimalla viitataan perinteisesti siihen ratkaisun muodolliseen ominaisuuteen, ettei ratkaisuun voida (enää) hakea muutosta varsinaisin muutoksenhakekeinoin; oikeusvoimal-la tarkoitetaan ”lainvoimaisen ja siis lopullisen ratkaisun sitovaa vaikutusta tulevaisuuteen nähden” (*Jokela* 2015 s. 572).

²⁷ *Männistön* (2013 esim. s. 91–92) tutkimuksessa tuodaan esiin, että yhtäältä tuomion preklusiovaikutuksen ja toisaalta oikeusvoiman tai lopullisuuden käsitteiden välille ei tulisi vetää yhtäläisyysmerkkejä: paljon sellaistaakin voi tuomion myötä prekludoitua, mitä ei voida aidosti pitää lopullisesti ratkaistuna ”samana” asiana. Käytännössä vain hyvin harvoin asiaa pyritään saattamaan toistamiseen vireille täysin samassa muodossa. Sen sijaan asia yritetään tuodaan oikeuteen jollakin tapaa varioidussa muodossa, jolloin relevantti ky-symys ei ole ”what is legal finality?” vaan ”what else [than the finally adjudicated ’core’] should we preclude?” (s. 210).

reena, kasuistisena ja sirpalemaisena.²⁸ Oikeusvoimakysymystä on kuitenkin viimeistään 2000-luvun lopulta lähtien vakiinnuttu tarkastelemaan tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteita vasten, ja myös tulkintavaikutuksen merkitys on tuotu esiin. Sen sijaan esimerkiksi vilpittömän yhteistyön periaatteesta ei ole johdettu tuomioistuinratkaisujen lopullisuuteen kohdistuvia suoria vaatimuksia, kuten Kühne & Heitz -oikeuskäytännössä hallintopäätösten osalta meneteltiin.²⁹ EUT on antanut oikeusvoimaa koskevissa kysymyksissä suuren painoarvon pysyvyyden taustaintresseille. Näitä intressejä tutkitaan artikkelissa, ja ne havaitaan pitkälti yhteisiksi niin EU:n kuin jäsenvaltion tason lopullisuus pohdintoille.

Toisaalta aiheen tarkastelu edellyttää myös sen kysymistä, mihin kansalliseen prosessinormistoon vaikutus voi liittyä ja miten se voi ilmetä siinä (*”miten... vaikuttaa kansallisen tuomion oikeusvoimaan”*). Lähestynkin aiheetta yleisen EU-oikeuden ohella prosessioikeuden näkökulmasta: juuri prosessioikeus on keskeisessä asemassa, kun oikeusvoimaan kohdistuvia EU-oikeuden vaikutuksia vastaanotetaan jäsenvaltioissa.

Esimerkiksi tulkintavaikutusta arvioitaessa on tärkeää tietää, mitkä ovat ne relevantit menettelynormit,³⁰ joita ollaan tulkitsemassa mahdollisimman pitkälle EU-oikeuden mukaisella tavalla, ja mihin asti ”kansallisessa oikeudessa – hyväksytyjen tulkintatapojen”³¹ mukaan tulkintavaikutusta voidaan venyttää joutumatta *contra legem*-tilanteeseen. Samoin tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteet ”prosessiautonomian” rajoituksina kytkeytyvät kansallisella tasolla erityisesti prosessioikeuteen, vaikka EUT:n oikeuskäytännössä prosessisäännön käsitteellä onkin itsenäinen, kansallisen oikeuden jaotteluista riippumaton merkitys.³² Vastaavuusperiaatteen soveltaminen edellyttää kansallisen oikeuden toteuttamista koskevan menettelysäännösten ja EU-oikeuden toteuttamista koskevan menettelysäännösten vertailua.³³ Tehokkuusperiaatekin edellyttää ensin

²⁸ Koherenssin puutteesta ks. esim. *Wall* 2014 s. 323; *Kornezov* CMLR 2014 s. 811 ja 814.

²⁹ C-453/00 *Kühne & Heitz* [2004] Kok. I-837.

³⁰ Tulkintavaikutus ulottuu kansalliseen oikeuteen kokonaisuutena, siis myös menettelysääntöihin.

³¹ Yhdistetyt asiat C-397/01 – C-403/01 *Pfeiffer ym.* [2004] Kok. I-8835, tuomion k. 116. Samoin yhdistetyt asiat C-378/07 – C-380/07 *Angelidaki ym.* [2009] Kok. I-3071, tuomion k. 200.

³² Ks. *Haapaniemi* 2009 s. 94–95.

³³ Tarkastelussa on ensin 1) verrattava, voidaanko EU-oikeuteen ja kansalliseen oikeuteen perustuvien riitojen prosessisääntöjä pitää kyseisten oikeussuojakeinojen *kohde, syy ja olennaiset piirteet* huomioon ottaen *samankaltaisina* ja, mikäli voidaan, 2) verrattava, saako unionioikeuteen perustuva vaade *epäedullisemman kohtelun* kuin vastaava kansalliseen oikeuteen perustuva vaade, siten että menettelysääntöjä tarkastellaan laajemmassa asiayhteydessä ottaen huomioon niiden merkitys koko oikeudenkäynnissä, oikeudenkäyn-

sen paikantamista, mistä prosessisäännöistä on kyse, jotta voidaan arvioida, tekevätkö ne EU-oikeuteen perustuvien oikeuksien käyttämisen mahdolliseksi tai suhteettoman vaikeaksi. Tarkastelussa on sitä paitsi otettava huomioon kansallisen prosessisäännön merkitys koko oikeudenkäynnin, sen kulun sekä sen erityispiirteiden kannalta eri kansallisissa oikeuselimissä. Tämän osalta on tarvittaessa otettava huomioon kansallisen tuomioistuinjärjestelmän perustana olevat periaatteet, joita ovat muun muassa puolustautumisoikeuksien suojeleminen, oikeusvarmuuden periaate ja oikeudenkäyntimenettelyn moitteeton kulku.³⁴

Tuon jo tässä vaiheessa lähestymistavastani esiin yhden huomion, joka tuntuu jääneen aiheetta koskevassa aiemmassa tutkimuksessa taka-alalle. Lähdän siitä, että EU-oikeuden vaikutus voi kohdistua *yhtäältä* oikeusvoiman ulottuvuutta määrittäviin normeihin ja *toisaalta* ylimääräistä muutoksenhakua koskeviin normistoihin ja että mahdollisuus jaotteluun näiden välillä ei ole vain Suomea koskeva erityispiirre. Tämä on tuotu havainnollisesti esiin EU:n tuomioistuimessa lakimiesavustajana työskentelevän tohtori *Alexander Kornezov*in artikkelissa:

”The scope of *res judicata* determines what is precluded from re-litigation or, respectively, what is presumed to be true. – By contrast, *retrial* has no bearing on the substantive content of the doctrine of *res judicata*. It is a *sui generis procedure* that – – makes possible re-litigating the same matter between same parties. It answers the following query: *in what procedure* can a *res judicata* be re-examined.”³⁵

Vaikka näillä ilmiöillä on vahva keskinäinen yhteys, auttaa jaottelu mielestäni niin tieteellisessä systematisointitehtävässä kuin niiden käytännön tilanteiden tunnistamisessa, joissa EU-oikeus saattaa vaikuttaa tuomion lopullisuuteen. Esimerkiksi Suomessa kysymys voi tulla ilmi monessa muusakin tilanteessa kuin KKO:n tai KHO:n tutkiessa sille esitettyä purkuhakemusta, sillä aiemman tuomion mahdollista oikeusvoimavaikutusta voidaan joutua arvioimaan *missä tahansa tuomioistuimessa*. Toisaalta voidaan havaita, että useissa kansallisissa oikeusjärjestyksissä on ongelman käsitteilyyn ja ratkaisemiseen yhden sijasta periaatteessa ainakin kaksi prosessinormien kokonaisuutta. Tarve purkamiselle ei pääse edes aktualisoitu-

nin kulku ja sen erityispiirteet kansallisissa instansseissa. (Näin esim. C-78/98 *Preston ym.* [2000] Kok. I-3201, tuomion k. 49, 56–57 ja 60–62.)

³⁴ Näin esim. C-312/93 *Peterbroeck* [1995] Kok. I-4599, tuomion k. 14; C-2/08 *Fallimento Olimpiclub* [2009] Kok. I-7501, tuomion k. 27.

³⁵ *Kornezov* CMLR 2014 s. 812–814. Kursivoinnit alkuperäistekstissä.

maan, jos esimerkiksi oikeusvoiman ulottuvuutta määrittävät normit ovat niin joustavia, että EU-oikeuden vaatimukset voidaan ottaa niiden soveltamisessa tehokkaasti huomioon, tai jos tietyn ratkaisun oikeusvoimaisuus puuttuu³⁶ siten, että asia voidaan joka tapauksessa saattaa uudelleen vireille.

Artikkelissa luodaan ensin katsaus ongelmakenttään, jossa vastasuuntaiset intressit puhuvat virheellisten ratkaisujen pysyvyyden puolesta ja sitä vastaan (jakso 2, *vastasuuntaiset intressit*). Aluksi tarkastellaan EU-oikeuden vastaisen kansallisen ratkaisun syntymistä ja sitä, minkä vuoksi EU:ssa on nähty tarpeelliseksi pystyä puuttumaan tällaisen ratkaisun sisältöön jopa ratkaisun tultua lopulliseksi. Viimeksi mainittua kysymystä arvioidaan erityisesti siitä näkökulmasta, miksi puuttuminen lopulliseen ratkaisuun itseensä voi olla tarpeen, vaikka edellä kuvatuin tavoin olemassa on muitakin korjausliikkeitä (jäsenvaltion vahingonkorvausvastuu ja komission rikkomusmenettely). Laajemmin tarkastellaan pysyvyyttä puoltavia intressejä: mikä on niiden EUT:n toistuvasti viittaamien, pysyvyyden taustalla olevien syiden sisältö, jotka ovat saaneet sen lähtökohtaisesti hyväksymään EU-oikeuden loukkauksen pysyväksi jäämisen? Kysymystä tarkastellaan yleisesti eikä pelkästään joko EU-oikeuden tai kansallisen oikeuden näkökulmasta.

Tämän jälkeen luodaan prosessioikeudellinen katsaus oikeusvoimavaihtokutukseen ja ylimääräiseen muutoksenhakuun kansallisen oikeuden perspektiivistä (jakso 3, *prosessuaaliset välineet intressikonfliktin ratkaisuun*). Päähuomio kohdistuu yleisten tuomioistuinten ratkaisuihin (eurooppalaisittain *judicial decisions*), erityisesti siviiliprosessiin, rikosprosessin jäädessä lähinnä vertailevien huomioiden varaan. Hallinnossa ja hallintolainkäytössä annettavia päätöksiä (*administrative decisions*) ei rajata ulos huolimatta suomalaisen oikeudenalajaottelun perinteisestä painolastista: problematiikkaa on EU-oikeuden näkökulmasta aiheellista lähestyä antamatta liian suurta merkitystä kansallisten prosessilajien erolle. Jaksoon sisältyy oikeusvertailua lähinnä sen osoittamiseksi, miltä osin oikeusvoimaa ja ylimääräistä muutoksenhakua koskevat havainnot eivät ole yksinomaan Suomea koskevia erityispiirteitä. Tarkoituksena *ei* ole analysoida Suomessa tehtyjä EU-oikeuden vastaisten tuomioiden purkuratkaisuja³⁷ eikä myöskään täydellä kattavuudella paneutua Suomen prosessioikeuteen.

³⁶ Suomessa tyypillistä heikon tai puuttuvan oikeusvoimaisuuden aluetta ovat tietyt hallinnolliset lupapäätökset (ks. *Mäenpää* 2007 s. 581) tai tietyt yleisten tuomioistuinten käsittelemät hakemusasiat (ks. lähemmin *Linna* 2009 s. 25–30).

³⁷ Ks. näiltä osin erityisesti *Rihto* 2010; *Pellonpää* 2010; *Miettinen* LM 2012 s. 430–433; *Pohjalainen* DL 2014.

Seuraavaksi tutkitaan, miten EUT:n oikeuskäytännössä on lähestytty ongelmaa (jakso 4, *EU-oikeuden vaatimukset em. prosessuaalisten välineiden käytölle*). Keskeisenä tavoitteena on tutkia, onko oikeuskäytännöstä – sen kiistattomasta kasuismista huolimatta – löydettävissä yksi tai useampi punainen lanka.

Päätösjaksossa (jakso 5) vedetään yhteen ja pohditaan EU-oikeuden tilaa, kansallisen prosessioikeuden roolia sekä keinoja koherenssin löytämiseen ongelman käsittelyssä.

2 VIRHEELLISEN RATKAISUN LOPULLISUUDEN DILEMMA: INTRESSEISTÄ SUUNTAAN JA TOISEEN

2.1 EU-oikeuden vastaisen lopullisen ratkaisun syntymisestä ja tarpeesta puuttua tilanteeseen

Ratkaisujen lopullisuutta ja siihen kajoamista koskevissa pohdinnoissa – niin EU-oikeuden kuin kansallisten oikeuksien tasolla – viitataan usein jännitteeseen *laillisuusvaatimuksen* ja *oikeusvarmuuden vaatimuksen* välillä.³⁸ Tällainen tasapainottelu ilmaistaan eksplisiittisesti jo varhaisessa EUT:n käytännössä: ”– – oikeusvarmuuden turvaamisen periaatetta, niin tärkeä kuin se onkin, ei voi soveltaa absoluuttisesti, vaan sen soveltaminen on yhdistettävä laillisuusperiaatteen soveltamiseen.”³⁹ Kuten viime vuosisadan suurimpiin prosessualisteihin kuulunut *Mauro Cappelletti* on oikeusvoimaisuudesta todennut, olisi ”unreasonable, indeed utopian, for a legal system to place *justice* always above *certainty*, but reasonableness, as usual, lies in the middle of the road”.⁴⁰

Oikeusvaltiollisuus on vahvasti läsnä niin EU:n kuin sen jäsenvaltioiden perustuslaillisessa aineksessa, ja tätä ilmentävät esimerkiksi vaatimukset

³⁸ Ks. esim. *Groussot – Minssen* 2007 s. 387; *Skouris* 2008 s. 675–676; *Kornezov* CMLR 2014 s. 825; C-249/11 *Byankov* ECLI:EU:C:2012:608, tuomion k. 77; *Cappelletti* 1989 s. 68; *Lindell* 2012 s. 422; *OM-komiteamietintö 2002:8* s. 6. – Laillisuusvaatimuksen ohella on mainittava myös tämän tutkimuksen kannalta sivurooliin jäävä *aineellisen totuuden tavoite*, joka liittyy lähinnä näyttökysymyksiin. Rajaus tämän kirjoituksen ulkopuolelle ei suinkaan tarkoita, ettei kysymys voisi olla EU-oikeudellisessä asiassa relevantti. Ks. esim. todistelun kertymisestä kilpailunrajoitusasioissa *uutta todistelua* koskevan purkuperusteen kannalta *Aine* 2013 s. 331–332; *Andersson* 1999 s. 370 ss. Ks. *Aine* 2013 s. 334 vaikeasta rajanvedosta kilpailunrajoitusasioissa sen välillä, onko kyse ilmeisesti väärästä *lainsoveltamisesta* (OK 31:7.1:n 4 kohdan mukainen purkuperuste) vai virheestä näytön arvioinnissa (joka ei ole purkuperuste).

³⁹ Yhdistetyt asiat 42/59 ja 49/59 *SNUPAT* [1961] ECR 53.

⁴⁰ *Cappelletti* 1989 s. 68. Kursivoinnit lisätty.

hallinto- ja lainkäyttötoiminnan laillisuudesta (lainmukaisuudesta) ja oikeussuojan tarjoamisesta loukkaustilanteissa. Laillisuusvaatimuksella on erityisen suuri merkitys tuomioistuineläitöksen kohdalla. Jäsenvaltioiden tuomioistuinten tulee toiminnassaan turvata (EU-)oikeuden ja siitä johtuvien oikeussubjekteille kuuluvien oikeuksien tehokas ja yhdenmukainen toteutuminen. Näiden yleisten, periaatteellisen tason syiden lisäksi tuomion oikeellisuuden tavoitteen taustalla vaikuttavat kulloinkin soveltuvan aineellisen oikeuden tavoitteet, olipa kyse EU:n kilpailuoikeudesta, kuluttajaoikeudesta tai vaikkapa rikosoikeudesta. Virheellisen tuomion lopullisuutta *vastaan* puhuvia syitä on siis vähintään yhtä monia kuin on aineellisen oikeuden taustalla vaikuttavia tavoitteita.

Tässä yhteydessä ei ole mielekäästä nostaa näyttämölle mitään erityistä aineellisen oikeuden aluetta. Sen sijaan voidaan yleisesti pohtia sitä prosessia, jossa tuomioistuimen EU-oikeudellinen virhe muuttuu lopulliseksi. Kansallisen tuomioistuimen annettua ratkaisun, jonka sisältö on ristiriidassa EU-oikeuden kanssa, on toivottavana lähtökohtana tietenkin, että tilanne korjautuu tavanomaisiin muutoksenhakukeinoihin turvautumalla. Käytännössä merkitystä on niin asianosaisten, heidän avustajiensa kuin tuomioistuimen toimilla.⁴¹ Tuomioistuimen kannalta keskeinen merkitys virhetulkintojen ehkäisyssä on ennakkoratkaisumenettelyllä: *kaikilla* kansallisilla tuomioistuimilla on *oikeus* esittää ennakkoratkaisupyynnö EU-tuomioistuimelle unionioikeuden oikean tulkinnan varmistamiseksi. Jäsenvaltion sellaisilla tuomioistuimilla, joiden päätöksiin ei voida kyseisessä asiassa hakea muutosta (jatkossa puhun yksinkertaistetusti ”ylimmistä tuomioistuimista” huolimatta tämän ilmaisun epätarkkuudesta)⁴², on *velvollisuus* pyytää ennakkoratkaisua. Velvollisuutta ei kuitenkaan ole, jos kyseinen tulkintaongelma on ratkaistavissa EUT:n aikaisemman oikeuskäytännön valossa (*acte éclairé*) tai jos asia on muutoin niin selvä ja yksiselitteinen, ettei kansallisella tuomioistuimella ole perusteltuja epäilyjä EU-oikeuden oikeasta tulkinnasta (*acte clair*).⁴³ Asianosainen voi tehdä aloitteen ennakkoratkaisun pyytämiseksi, mutta asiasta päättäminen kuuluu yksin kansalliselle tuomioistuimelle.⁴⁴

⁴¹ Ks. esim. *Koskelo* 2008.

⁴² Ks. SEUT 267(3) artikla, C-99/00 *Lyckeskog* [2002] Kok. I-4839 ja *Raitio* 2016 s. 170, jossa kiteytetään asia niin, että kyse on yksittäistapauksessa tosiasiasa viimesijaisesta tuomioistuimesta. Kun toisaalta Suomessa hovioikeuden ratkaisuista voi hakea muutosta KKO:lta, vaikka valituslupa myönnetään vain tietyillä tiukasti rajatuilla perusteilla, ei hovioikeus ole viimesijainen oikeusaste SEUT 267(3) artiklan mielessä.

⁴³ Ks. esim. 283/81 *CILFIT* [1982] ECR 3415, tuomion k. 21.

⁴⁴ Ks. esim. 283/81 *CILFIT*, tuomion k. 9.

Joskus kansallinen ratkaisu voi jäädä lainvoimaiseksi niin, että sitä jää rasittamaan EU-oikeudellinen virhe, ja syytä tähän voi olla monia. Yksilö ei ehkä ole tarttunut käytössään oleviin muutoksenhakukeinoihin, vaan ha- vahtuu ratkaisun virheellisyyteen vasta myöhemmin tai luopuu muutok- senhakuun ryhtymisestä havaitessaan kansallisessa oikeuskäytännössä va- kiintuneesta (virheellisestä) tulkintalinjasta, että muutoksenhaun menesty- mismahdollisuudet näyttävät hyvin pieniltä. Kyse voi olla myös siitä, että muutoksenhakutuomioistuimeltakin (esimerkiksi ennakkoratkaisun pyytä- misvelvollisuuden laiminlyöneeltä ylimmältä tuomioistuimelta) on jäänyt huomaamatta soveltuva EU-sääntely⁴⁵ tai että se on tulkinnut EU-oikeutta tavalla, joka viimeistään myöhemmän EUT:n oikeuskäytännön valossa osoittautuu virheelliseksi. EUT:n ratkaisuilla on niin sanottu *ex tunc* -vai- kutus eli niistä ilmenevien, EU-säädöksen pätemättömyyttä tai tulkintaa koskevien kannanottojen katsotaan olevan takautuvasti voimassa kyseisen EU-säädöksen voimaantulosta lähtien.⁴⁶ Niillä tunnustetaan yleisesti ole- van myös *erga omnes* -vaikutus eli ulottuvuus käsillä olevan oikeusriidan ulkopuolellekin siten, että kaikkien jäsenvaltioiden tuomioistuinten tulee

⁴⁵ Etenkin siviiliprosessissa on toisaalta huomattava määräämisperiaatteen merkitys (vrt. hallintoprosessiin *Paso ym.* 2015 s. 62–70). Kuvattua tilannetta relevantin EU-sääntelyn si- vuuttamisesta voidaan pitää vakavana silloin, kun asianosaiset ovat nostaneet tarvittavat oi- keustositteet esiin, mutta soveltuva EU-oikeus on kansallisen jura novit curia -periaatteen vastaisesti sivuutettu. Toisaalta voi olla niin, etteivät asianosaiset ole vedonneet sellaisiin seikkoihin, että kansallisella tuomioistuimella olisi edes ollut tilaisuutta pohtia EU-oikeu- den merkitystä ohi riidan kohteen. EUT:n oikeuskäytännön mukaan ”vaikka yhteisön oikeus *ei velvoita kansallisia tuomioistuimia ottamaan viran puolesta esille yhteisön säännösten rikkomista koskevaa perustetta silloin, kun niiden olisi tällaisen perusteen tutkimisessa yli- tettävä asianosaisten rajaaman riita-asian kohde, näiden tuomioistuinten on viran puolesta tutkittava pakottavaa yhteisön oikeussääntöä koskevat perusteet, jos näillä tuomioistuimil- la on kansallisen oikeuden nojalla velvollisuus tai oikeus tehdä se pakottavaan kansalli- seen oikeussääntöön nähden*” (C-2/06 *Kempter* [2008] Kok. I-411, tuomion k. 45, kursivi-ointi lisätty; ks. myös C-430/93 *Van Schijndel* [1995] Kok. I-4705, tuomion k. 16–22). Väittämistaakka tai muu määräämisperiaatetta ilmentävä kansallinen normi voi syrjäytyä tai suhteellistua tiettyä alaa koskevien nimenomaisten EU:n harmonisointitoimien tai sitä koskevan EUT:n käytännön johdosta, mistä voidaan mainita esimerkkinä kuluttajansuojan alue (ks. esim. KKO 2015:60). Ks. aiheesta yleisesti ja kuluttajansuojaoikeuden kannalta *Lenaerts ym.* 2014 s. 131–136. Kilpailuoikeuden kannalta ks. *Andersson* 1999; *Aine* 2013 s. 291–296.

⁴⁶ C-453/00 *Kühne & Heitz*, tuomion k. 21; aiemmassa oikeuskäytännössä esim. 61/79 *Denkavit Italiana* [1980] ECR 1205, tuomion k. 16. Poikkeuksellisesti EUT voi rajata rat- kaisunsa vaikutukset ainoastaan ennakkoratkaisun jälkeiseen aikaan, ks. esim. 43/75 *Def- renne v. Sabena* [1976] ECR 455. *Ex tunc* -vaikutuksen kehityksestä ja taustasta ks. *Ward* 2007 s. 354–357. *Kühne & Heitz* -asian ratkaisuehdotuksessa (k. 39) taannehtivuuden taustaintressi kiteytetään seuraavasti: ”Mainitunlainen periaate estää sen, ettei yhteisön oikeus sovellettaessa ajan mittaan vääristy soveltamisen yhtenäisyyden ja täysimääräisen tehok- kuuden kustannuksella.” Samoin *Alexander* YBEL 1988 s. 25; *Raitio* 2003 s. 197.

ottaa tulkintaratkaisut huomioon.⁴⁷ Näiden vaikutusten kautta voi syntyä tilanteita, joissa suuri määrä kansallisia ratkaisuja osoittautuu lainvoimaiseksi tulonsa jälkeen EU-oikeuden valossa virheellisiksi.

Tutkimuksellisesti viimeksi mainittu ilmitulotilanne on kiinnostavin tapausyyppi, jota voidaan kotimaiseen perinteeseen nähden pitää myös uudehkona. Sellainen tilanne, jossa EU-säännöstä on sovellettu karkeasti väärin (esimerkiksi sen selvän sanamuodon vastaisesti) tai jossa soveltuva EU-säännöstä ei ole lainkaan sovellettu (vaikka mahdollinen väitämistäakka on täytetty), rinnastuu nimittäin helpommin tilanteeseen, joka Suomessa on perinteisestikin käsitetty purkunormistossa tarkoitukseksi ilmeisesti vääräksi lainsoveltamiseksi.

Unionin oikeudessa *ei lähtökohtaisesti edellytetä* sitä, että jäsenvaltioiden tuomioistuimet jättävät soveltamatta lainvoimaa tai oikeusvoimaa koskevia menettelysääntöjä, vaikka näin voitaisiin lopettaa EU-oikeuden loukkaus.⁴⁸ Koruttomasti sanottuna ”[u]nionin oikeudessa oikeusvoima suojaa kyseistä virhettä”.⁴⁹ Kuten *Samuli Miettinen* on todennut – ottaen huomioon EU-oikeuden etusijaperiaatteen, välittömän vaikutuksen, tulkinta-vaikutuksen ja muiden EU-oikeuden tehokkuutta vahvistavien oppien huomattavan vaikutuksen – tuntuu yllättävältä, kuinka suvaitsevaisesti EUT on suhtautunut lopullisten mutta EU-oikeudellisesti virheellisten ratkaisujen pysyvyyteen.⁵⁰ Puutteen on todettu heikentävän paitsi EU-oikeuden tehokasta toteutumista, myös yksilöiden yhdenvertaisuutta, kun lopullisen ratkaisun uudelleen käsittelemisen mahdollisuus vaihtelee huomattavasti jäsenvaltioiden välillä.⁵¹ Tämä haitta voi toki koskea kaikkia prosessiautonomian alueelle jääviä kansallisia menettelykysymyksiä.⁵²

⁴⁷ *Lenaerts ym.* 2014 s. 244–245; *Ojanen* 2010 s. 171–172. Jos jokin kansallinen tuomioistuin katsoo, ettei EUT:n aiempi tulkintakannanotto ole esimerkiksi enää ajantasainen, se ei voi omin päin poiketa EUT:n oikeuskäytännöstä, vaan sen tulee pyytää uusi ennakkoratkaisu (*Ojanen* 2010 s. 175).

⁴⁸ Näin todetaan vakiintuneesti esim. tuomioissa C-126/97 *Eco Swiss* [1999] Kok. I-3055, k. 47; C-234/04 *Kapferer* [2006] Kok. I-2585, k. 21; C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, k. 23; C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones* [2009] Kok. I-9579, k. 37; C-213/13 *Impresa Pizzarotti* ECLI:EU:C:2014:2067, k. 59.

⁴⁹ Julkisasiamies Jääskisen ratkaisuehdotus asiassa C-69/14 *Târșia* ECLI:EU:C:2015:662, k. 20.

⁵⁰ *Miettinen* LM 2012 s. 419.

⁵¹ Ks. C-392/04 *i-21 Germany* [2006] Kok. I-8559, ratkaisuehdotuksen k. 67; *Tizzano – Gencarelli* 2011 s. 274.

⁵² Ks. *Dougan* 2004 s. 95 havainnollisena esimerkkinä siitä, miten valtioittain vaihtelevat prosessisäännöt voivat aiheuttaa epäyhdenvertaisuutta.

Ongelma on sijoitettavissa osaksi EU-oikeuden täytäntöönpanovajetta koskevaa debattia.⁵³

Voidaan myös kyseenalaistaa, riittääkö kahden muun lainkäyttötoimintaan soveltuvan korjausliikkeen – jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun periaatteen ja komission rikkomusmenettelyn – olemassaolo kattavasti ratkaisemaan virheellisten kansallisten tuomioiden lopullisuutta koskevan ongelman. Sinänsä on erittäin tärkeää, että purkumahdollisuuksien ollessa rajalliset yksityisten käytössä on mahdollisuus vaatia valtiolta kanneteitse vahingonkorvausta EU-oikeuden loukkauksesta aiheutuneesta vahingosta. On esitetty, että vahingonkorvaus voidaan purkumahdollisuuteen nähden käsittää eräänlaisena varoventtiilinä, viimesijaisena kansallisissa tuomioistuimissa toteutettavana keinona korjata EU-oikeuden vastainen tila.⁵⁴ Vahingonkorvausvastuun syntymisen edellytykset ovat kuitenkin varsin tiukat. Perusedellytyksinä on, että a) rikotulla oikeusnormilla on oltava tarkoitus antaa oikeuksia yksityisille, b) rikkomisen on oltava riittävän ilmeistä ja c) yksityiselle aiheutuneen vahingon on oltava välittömässä syy-yhteydessä valtion velvoitteen rikkomiseen. Tuomioistuimen menettelystä aiheutuneen rikkomisen ilmeisyysarvioinnissa on Köbler-tuomion mukaan otettava huomioon tuomioistuintoiminnan erityinen luonne sekä oikeutetut oikeusvarmuuden vaatimukset: jäsenvaltio voi olla vastuussa näin tapahtuneesta EU-oikeuden loukkauksesta ainoastaan siinä poikkeustapauksessa, että tuomioistuin on selvällä tavalla rikkonut sovellettavaa oikeutta.⁵⁵

Vaikka vahingonkorvauskanne menestyisi, pelkkä rahallinen korvaus ei välttämättä tyydyttävästi korjaa tilannetta, jossa oikeudenloukkaus jää voimaan ja jatkuu. Näin on esimerkiksi, jos yksityisen oikeutta vapaaseen liikkuvuuteen tai hänen EU-oikeudesta johtuvia perhe-elämän oikeuksiaan rajoitetaan vielä rahakorvauksen jälkeenkin.⁵⁶ Aineellisen EU-oikeuden kattaman alan jatkuvasti laajentuessa näitä tilanteita on yhä vaikeampaa pitää pelkästään hypoteettisina. Yleisestikin voidaan Köbler-ratkaisuehdo-

⁵³ Ks. keskustelusta kootusti esim. *Dougan* 2004 s. 69 ss.

⁵⁴ *Groussot – Minszen* 2007 s. 416–417. Tällä kirjoittajat eivät tarkoita sitä, että yksilön olisi välttämättä yritettävä turvautua esimerkiksi ylimääräisiin muutoksenhakukeinoihin ennen vahingonkorvauskanteen nostamista (ks. tästä myös *Craig – de Búrca* 2015 s. 263).

⁵⁵ C-224/01 *Köbler*, tuomion k. 51–53. Lisäksi huomioon otettavia seikkoja ovat rikotun oikeusnormin selkeys ja täsmällisyys, rikkomisen tahallisuus, oikeudellisen virheen anteeksiannettavuus tai anteeksiantamattomuus ja EU-toimielimen mahdollinen kanta sekä se, että kyseinen tuomioistuin ei ole täyttänyt ennakkoratkaisun pyytämiselvollisuuttaan (k. 55). *Joka tapauksessa EU-oikeuden rikkominen on riittävän ilmeinen, jos kyseistä päätöstä tehtäessä on jätetty selvästi noudattamatta EUT:n asiaa koskevaa oikeuskäytäntöä* (k. 56).

⁵⁶ *Kornezov* CMLR 2014 s. 810 ja 840. Ongelma korostuu erityisesti ns. statustyyppisten oikeuksien kohdalla.

tusta lainaten todeta, että ”huolimatta huomattavista eduista, joita valtion vahingonkorvausvastuun syntyminen voi tarjota yksityisille, oikeuden taloudellisen sisällön saattaminen uudelleen voimaan on ainoastaan vähimmäisratkaisu; paras mahdollinen suojakeino on se, että aineellinen asiantila palautetaan täydellisesti”.⁵⁷ Tämä vastaa parhaiten myös tehokkaan oikeussuojan vaatimusta. Lisäksi voidaan todeta, että sellaisen käänteisen vertikaalitalanteen (valtio vs. yksityinen) oikaisuun, jossa kansallinen oikeusvoima estää esimerkiksi valtiota perimästä yksityiseltä laitonta valtioneuvon takaisin komission päätöksessä edellytetyllä tavalla,⁵⁸ valtion vahingonkorvausvastuun ei voida ajatella soveltuvan.

Yksilönäkökulmasta voidaan vastaavin tavoin kyseenalaistaa komission rikkomusmenettelyn olemassaolon riittävyys kansallisessa lainkäyttötoiminnassa tapahtuvien virheiden oikaisuun. Käytännössä komissio käynnistää menettelyn jäsenvaltiossa systemaattisesti toistuvan loukkauksen eikä yksittäisen tuomioistuinnäytteen johdosta.⁵⁹ On myös vahvoja indisoita siitä, että komissio suhtautuu ylipäänsä pidättyväisesti rikkomusmenettelyn käynnistämiseen jäsenvaltion tuomioistuinten virheellisen menettelyn seurauksena.⁶⁰ Yksityisellä ei luonnollisesti myöskään ole kanne-oikeutta tällaisessa asiassa,⁶¹ eikä rikkomusmenettelyä kaiken kaikkiaan ole tarkoitettu yksityisen käytössä olevaksi oikeussuojakeinoksi⁶².

Edellä olevan perusteella havaitaan, että EU-oikeudesta aiheutuu kansallista oikeusvoimaa kohtaan painetta niin yksityisten tehokkaan oikeus-

⁵⁷ C-224/01 *Köbler*, ratkaisuehdotuksen k. 39.

⁵⁸ Tällainen oli asetelma esimerkiksi asiassa C-119/05 *Lucchini* [2007] Kok. I-6199 ja välillisesti (ennaltaehkäisevästi) myös asiassa C-505/14 *Klausner Holz Niedersachsen GmbH* ECLI:EU:C:2015:742, joissa EUT velvoitti siirtämään kansallisen oikeusvoimasäännön syrjään, jotta komission yksinomainen toimivalta valtioneuvon päätöksissä saattoi toteutua. Viimeksi mainitun tapauksen nimi lyhennetään jatkossa muotoon *Klausner Holz*.

⁵⁹ Näin *Taborowski* CMLR 2012 s. 1889–1890, joissa viitataan virheellisen soveltamiskäytännön johdonmukaisuuteen (consistency), yleisyyteen (generality) ja ylimpien kansallisten tuomioistuinten rooliin soveltamiskäytännön virheellisyydessä. – Käytännössä taustalla on usein rinnakkainen EU-oikeuden loukkaus myös lainsäätäjän tai hallintoviranomaisten toiminnassa.

⁶⁰ *Taborowski* CMLR 2012 s. 1902–1911, jossa tätä lähestymistapaa ei kuitenkaan kannateta. Ks. ennakkoratkaisupyynnön esittämisen laiminlyöntiin puuttumisen osalta myös julkisasiamies Tizzanon ratkaisuehdotus asiassa C-99/00 *Lyckeskog*, k. 65: ”On näet yleisesti tunnettua, että komissio (eikä yksinomaan se) on perustellusti katsonut, että näissä tapauksissa [rikkomusmenettely] ei ole käytännöllinen eikä varsinkaan asianmukainen.” Ks. myös *Aalto* 2011 s. 189–190.

⁶¹ SEUT 258 artikla; oikeuskäytännössä esim. C-191/95 *komissio v. Saksa* [1998] Kok. I-5449. Toinen asia on, että komission käynnistämän rikkomusmenettelyn taustalla on usein jonkin yksityisen tahon kantelu komissiolle jäsenvaltion rikkomuksesta (ks. *Ojanen* 2010 s. 179).

⁶² *Hofstätter* 2005 s. 182; *Taborowski* CMLR 2012 s. 1901.

suojan turvaamisen suunnasta kuin kansallisten elinten *compliance*-näkökulmasta (EU-oikeuden *noudattaminen* tuomioistuimissa ja muissa kansallisissa elimissä⁶³) ja EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen (*effet utile*) näkökulmasta. Jälkimmäinen näkökulma lienee erityisen vahvasti läsnä esimerkiksi kilpailuoikeudessa ja valtiontukisääntelyssä, joihin voi liittyä niin vahvoja yleisen edun intressejä, että EU-oikeutta loukkaavan tuomion oikeusvoima on sivuutettava yksityisen vahingoksikin.⁶⁴ Näin on tapahtunut myös arvonlisäverotuksen alueella.⁶⁵ Vaikka yksilötasolla korostuu ajatus asianosaisten oikeussuojasta ja kollektiivisella tasolla puolestaan enemmän ajatus siitä, että jäsenvaltion tuomioistuinten tulee soveltaa EU-oikeutta tehokkaasti ja tämän laiminlyöminen varalta on oltava seuraamuksia, ovat oikeussuoja- ja *compliance/effet utile* -näkökulmat monessa suhteessa kuitenkin yhtenevät.⁶⁶ Kansallisten tuomioistuinten on ratkaistava asioita voimassa olevan (unioni)oikeuden mukaisesti ja tämän myötä turvattava sekä EU-oikeuden että siitä johtuvien yksityisten oikeuksien tehokas toteutuminen.

Kansalliseen oikeusvoimaan kohdistuva paine on näkynyt EU-tuomioistuimen oikeuskäytännössä. Vaikka lähtökohtana on kansallisen oikeusvoiman kunnioittaminen, on tämä lähtökohta suhteellistunut etenkin 2000-luvulla⁶⁷ kehittyneen oikeuskäytännön myötä. Oikeusvarmuuden periaate ja

⁶³ Ks. *compliance*-näkökulmasta kansainvälisoikeudellisesti esim. *Schermers – Blokker* 2003 s. 873 ss. Tämä näkökulma on läsnä myös esim. teoksissa *Hofstätter* 2005 (”Non-compliance of National Courts”) ja *Taborowski CMLR* 2012 (”Infringement Proceedings and Non-compliant Courts”).

⁶⁴ Näin kävi esim. em. asioissa C-119/05 *Lucchini* ja C-505/14 *Klausner Holz*, ks. ensin mainitun johdosta myös *Nebbia ELR* 2008 s. 432: ”In *Lucchini* – – dispute rather revolves around the extent to which an EC law obligation should be enforced as against the defaulting state (and, indirectly, against the individual), in spite of domestic procedural rules. These are not – – cases concerning judicial protection, but simply about compliance.” Kursoinnit lisätty. Taustalla vaikuttaa ennen kaikkea markkinavääristymien ehkäisemisen tärkeys (ibid. s. 433), jolloin toki EU-oikeuden vastaisen tilan oikaiseminen koituu viime kädessä kaikkien (yksityisten) markkinatoimijoiden hyväksi. Ks. myös *Aine* 2013 s. 321–326. Ks. kritiikistä EU-oikeuden tehokkuusargumentin ylikorostunutta tällaista käyttöä kohtaan *Ojanen* 2010 s. 62.

⁶⁵ Asia C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, jossa yksityisen vahingoksi tapahtuneen oikeusvoimasäännön sivuuttamisen on pannut merkille myös *Wall* (2014 s. 292).

⁶⁶ *Ojanen* (2010 s. 61) toteaa samansuuntaisesti arvioidessaan EU-oikeuden vaikutustapojen funktioita.

⁶⁷ Oikeusvarmuutta ja oikeusvoimaakin koskevat kysymykset ovat toki olleet läsnä EU-oikeudessa ja EUT:n oikeuskäytännössä läpi unionin historian, ks. esim. *Raitio* 2003 s. 187 ss. Varhaisesta oikeuskäytännöstä ks. esim. yhdistetyt asiat 7/56 ja 3–7/57 *Algera ym.* [1957] ECR 81, joissa kumottiin EHTY:n yleiskokouksen henkilöstöä koskevia sopimuksia vetoamalla jäsenvaltioiden lainsäädännölle yhteisiin lainvastaisten toimien peruuttamista koskeviin sääntöihin, joiden nojalla tällaisia toimia voitiin tarkastella uudelleen kohtuullisen ajan kuluessa. Sen sijaan lopullisten *kansallisten* ratkaisujen ongelmaan EUT tuntuu

oikeusvoiman periaate sen ilmentymänä nauttivat unionioikeudellisten periaatteiden asemasta – mikä ei ole ihme, kun kysymys on jäsenvaltioiden oikeuksiin vahvasti rakenteistuneista periaatteista – mutta samalla yhä useammassa EUT:n ratkaisussa on edellytetty lopullisuuden sivuuttamista tai ainakin ohjattu kansallista tuomioistuinta voimakkaasti tähän suuntaan. Eräissä ratkaisuisa näin on tapahtunut jopa siinä määrin, ettei kehitys ole jäänyt vaille kritiikkiä ja huolenilmauksia.⁶⁸

Uusia oikeudellisia instrumentteja tai EU-oikeuden vaikutustapoja ei ole tässä tarkoituksessa omaksuttu, vaan tyypillisesti kyse on ollut tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden mukaisesta prosessisääntöjen arvioinnista sekä EU-oikeuden tulkintavaikutuksesta ja poikkeustapauksessa – silloin kun asia ei olisi kuulunut kansallisessa tuomioistuimessa ratkaistavaksi⁶⁹ – myös etusijaperiaatteesta. Tehokasta oikeussuojaa koskeva perusoikeuskirjan 47 artikla näyttää toistaiseksi saaneen merkitystä vain ensimmäisen oikeudenkäynnin olosuhteiden arvioinnissa, ei sen sijaan tuomion lopulliseksi tulemisen jälkeistä tilannetta arvioitaessa.⁷⁰ Kansallisen oikeuden näkökulmastakaan mitään täysin uusia oikeussuojakeinoja lopullisuuden sivuuttamiseksi ei ole edellytetty otettavaksi käyttöön. Jos esimerkiksi lainvoimaisesti tuomitun asian uudelleen käsittely ei ole lainkaan mahdollista, tällaisen oikeussuojakeinon luomista ei ole EU-oikeuden vastaiseen tilaan korjaamiseksi toistaiseksi edellytetty – kunhan ensimmäisessä menettelyssä on ollut mahdollisuus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin ja esimerkiksi muutoksenhauulle varatut määräajat ovat olleet tehokkuusperiaatteen valossa hyväksyttäviä.⁷¹ Jos kuitenkin ”kansallisiin menettelysääntöihin sisältyy mahdollisuus, että kansallinen tuomioistuin voi tietyin edellytyksin peruuttaa oikeusvoimaisen ratkaisun muuttaakseen tilanteen kansallisen oikeuden mukaiseksi, tätä mahdollisuutta on vastaavuus- ja tehokkuusperiaatteiden mukaisesti käytettävä, jos kyseiset edellytykset täyty-

toden teolla tarttuneen vasta vuosituhannen vaihteesta alkaen.

⁶⁸ Ks. esim. *Raiti* 2008 (”The crisis of civil res judicata in the EC legal system”); *Briza* 2008 (”Lucchini SpA – is there anything left of res judicata principle?”); *Van Meerbeeck* 2008 (”La fin de l’autorité...de chose jugée?”). Tässä viitattu kritiikki dramaattisine otsikoineen linkittyy ajallisesti EUT:n *Lucchini*-ratkaisuun.

⁶⁹ Asia C-119/05 *Lucchini*.

⁷⁰ Ks. asiassa C-249/11 *Byankov* annetun ratkaisuehdotuksen k. 32; C-69/14 *Târșia*, ratkaisuehdotuksen k. 27–43.

⁷¹ Ks. esim. välitystuomion kumoamiskanteen nostamiselle varatun määräajan arvioinnista tehokkuusperiaatteen valossa C-126/97 *Eco Swiss*, tuomion k. 44–47; C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones*, tuomion k. 40–46. Ks. yleisesti tehokasta oikeussuojaa koskevan vaatimuksen suhteesta täysin uusien oikeussuojakeinojen luomiseen C-583/11 P *Inuit Tapiriit Kanatami ym. v. parlamentti ja neuvosto* ECLI:EU:C:2013:625, tuomion k. 100–104.

vät, jotta kyseinen tilanne saatetaan jälleen yhdenmukaiseksi unionin säännösten kanssa”.⁷²

EU-oikeudesta johtuvia oikeusvoiman syrjäyttämistä puoltavia syitä arvioidessaan EUT on ottanut huomioon ratkaisun pysyttämistä puoltavat intressit. Näistä se on toistuvasti viitannut oikeusvarmuuden periaatteeseen sekä oikeusrauhan, oikeussuhteiden vakauden ja hyvän lainkäytön intresseihin, joita tutkitaan seuraavassa.

2.2 Intresseistä, jotka puoltavat ratkaisun pysyvyyttä virheistä huolimatta

2.2.1 Oikeusvarmuus

Oikeusvarmuus on periaatteena laaja-alainen ja tärkeä. Se on kiistatta tunnustettu yhdeksi EU:n peruseriaatteista.⁷³ Periaatteen sisältö sen sijaan on jo huomattavasti monitahoisempi kysymys. Oikeusvarmuuden yhteydessä tuodaan vakiintuneesti esiin ajatuksia oikeuden ja oikeudellisten ratkaisujen ennakoitavuudesta ja hyväksyttävyydestä. *Ennakoitavuuden* ajatuksen *Tridimas* tiivistää niin, että oikeussubjektien on voitava tietää voimassa olevan oikeuden sisältö pystyäkseen suunnittelemaan toimintaansa sen mukaisesti.⁷⁴ Lainkäytön kontekstissa se tarkoittaa erityisesti mielivaltaisen ja ennakoimattoman lainkäytön kieltoa. Tätä voidaan pitää oikeusvarmuuden muodollisena, formaalina puolena. Aineellisen oikeusvarmuuden piiriin taas kuuluu ajatus ratkaisujen (tai normien) *hyväksyttävyydestä*, materiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. *Aarnion* toteamin tavoin ”when [people] ask for legal certainty – they presuppose that the decisions are not only *nonarbitrary* but also *substantially proper*”.⁷⁵ Siinä missä muodollisen oikeusvarmuuden näkökulma on oikeuspositivistinen, aineelliseen oikeusvarmuuteen liittyy luonnonoikeudellisia painotuksia. *Raition* tutkimuksessa esitetään muodollisen ja aineellisen oikeusvarmuuden ohella kolmanneksi ajatus oikeudelliseen realismiin linkittyvästä *faktuaalisesta oikeusvarmuudesta*, jossa oikeuselämän stabiliteetti, jatkuvuus ja oikeusnormien tehokkuus ovat keskeisessä roolissa.⁷⁶ Tuomioiden lopullisuuden

⁷² C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 62; C-69/14 *Târșia*, tuomion k. 30.

⁷³ Ks. oikeusvarmuudesta EU-oikeuden yleisenä periaatteena esim. *Schermers – Waelbroeck* 2001 s. 64–87; *Tridimas* 2006 s. 242–297; *Dashwood ym.* 2011 s. 328–332.

⁷⁴ *Tridimas* 2006 s. 242.

⁷⁵ *Aarnio* 1987 s. 4 (kursivointi lisätty) ja laajemmin esim. s. 158 ss. Ks. oikeusvarmuuden samanlaisista peruslähtökohdista uudemmassa tutkimuksessa esim. *Paunio* 2011 s. 2 ja 51.

⁷⁶ *Raitio* 2003 erit. s. 368–387.

kontekstissa voidaan mielestäni väittää, että mitä enemmän oikeusvarmuuteen hyväksytään aineelliseen oikeusvarmuuteen ja ratkaisun hyväksyttävyyteen liittyviä näkökohtia, sitä epätarkempaa ja jopa harhaanjohtavampaa on puhua oikeusvarmuuden ja laillisuuden välisestä jännitteestä. Edistääkö täysin virheellisen, esimerkiksi oikeusjärjestyksen perusperiaatteiden vastaisen tuomion pysyttäminen (ainakaan aineellista) oikeusvarmuutta? Myös Tridimas on kiinnittänyt huomiota siihen, että oikeusvarmuus ohjaa vain harvoin jonkin yhden tietyn ratkaisuvaihtoehdon puoleen ja että sen avulla voidaan jopa perustella keskenään vastasuuntaisia ratkaisumalleja.⁷⁷ Mielestäni laajaa ja monikasvoista oikeusvarmuuden periaatetta ei ole oikeutettua käyttää yksiselitteisesti ratkaisun pysyttämistä puoltavana argumenttina. Vaikka se useimmiten puhuu ratkaisujen pysyttämisen puolesta, se saattaa joskus myös puhua sitä vastaan.⁷⁸ Vasta pureutumalla oikeusvarmuuden konkreettisiin osatekijöihin (tai korkeammalla abstraktiotasolla sen muodollisiin, faktuaalisiin ja aineellisiin puoliin) voidaan päästä käsiksi pysyvyyden arvioinnin kannalta hyödylliseen punnintaan.

Esimerkkeinä oikeusvarmuuden periaatteen saamista käytännön ilmentymistä EU-oikeudessa mainitaan usein taannehtivien oikeusvaikutusten kieltö, oikeutettujen odotusten suoja, saavutettujen oikeuksien suoja, ymmärrettävän kielen vaatimus, oikeudellisten ratkaisujen perusteluvaatimus, lainkäyttö- ja hallintotoiminnan ennakoitavuus, EU-sääntelyn yksiselitteisyyden ja ennustettavan soveltamisen vaatimus ja EU-oikeuden tehokkaan täytäntöönpanon vaatimus.⁷⁹

Silloin kun puhutaan oikeusvoimasta, on oikeusvarmuuden pysyvyyttä puoltavista elementeistä mielestäni nostettava esiin lähinnä ennakoitavuuden vaatimus sekä oikeutettujen odotusten tai saavutettujen oikeuksien suoja. Myös Raitio on nostanut erityisesti *ennakoitavuuden* esiin ratkaisujen lopullisuuden kontekstissa.⁸⁰ Voidaan ajatella, että voimassa olevan oikeuden mukaisesti lainvoimaiseksi tulleiden ratkaisujen myöhempi ky-

⁷⁷ *Tridimas* 2006 s. 243. Esimerkkinä hän antaa tuomion asiassa 41/74 *Van Duyn* [1974] ECR 1337, jossa EUT perusteli oikeusvarmuuden periaatteen avulla direktiivien välitöntä oikeusvaikutusta, vaikka yhtä hyvin oikeusvarmuuden voitaisiin ajatella perustelevan sitä, että perussopimuksissa tehty selkeä ero asetusten ja direktiivien välillä johtaisi vastakkaiseen lopputulokseen.

⁷⁸ Hieman samansuuntaisesti *Skouris* 2008 s. 678, jossa muistutetaan, että yhteisön oikeuden yhtäläiseen soveltamiseen pyrkiminen on ymmärrettävä *välttämättömänä osana oikeusvarmuutta* Euroopan unionissa. – Tätä tavoitetta ei edistä esimerkiksi se, jos toisissa jäsenvaltioissa laittomia valtiontukia on mahdollista jättää palauttamatta oikeusvoimaan vetoamalla ja toisissa ei.

⁷⁹ Ks. esim. *Tridimas* 2006 s. 242 ss.; *Raitio* 2016 s. 296 ss. oikeuskäytäntö- ja kirjallisuusviitteineen.

⁸⁰ Ks. *Raitio* DL 2012 s. 412.

seenalaistaminen olisi ennakoimatonta ja siten oikeusvarmuutta loukkaava niiden näkökulmasta, jotka ovat luottaneet ratkaisun pysyvyyteen ja suunnitelleet toimintaansa sen varaan – etenkin oikeusjutun voittaneen ja mahdollisten sivullisten näkökulmasta. Ongelmaa kuitenkin pienentää, jos lopullisuuteen puuttumista koskee selkeä (ja riittävän suppea) sekä soveltamiskäytännöltään koherentti normisto.

Myös oikeutettujen odotusten ja saavutettujen oikeuksien suojalla on EU-oikeudessa selvä liityntä oikeussuhteiden pysyvyyteen ja esimerkiksi julkisvallan yksityiselle myöntämien etujen pysyvyyteen.⁸¹ Luontevimmin nämä näkökohdat nousevat arvioitavaksi julkiselin–yksityinen-relaatiossa luottamuksensuojaperiaatteen muodossa. Tällöin kysymyksenasetteluna on, tuleeko vilpittömässä mielessä olleen yksityisen luottamusta esimerkiksi virheelliseen päätökseen suojata. EUT on jo varhain myöntänyt asian merkityksen ratkaisujen pysyvyyttä koskevissa punninnoissa, vaikka luottamuksensuoja ei ole aina riittänyt suojaamaan pysyvyyttä.⁸² Luottamuksensuojaperiaate on eurooppalaisista juurista kotiutunut Suomenkin hallinto-oikeuteen 1990-luvulta alkaen.⁸³

2.2.2 Oikeusrauha ja oikeussuhteiden vakaus

Oikeusvarmuuden periaatteen ohessa EUT:n käytännössä on pysyvyyden tueksi toistuvasti viitattu seuraaviin osuvasti tiivistettyihin intresseihin:

”Itse asiassa sekä *oikeusrauhan* ja *oikeussuhteiden vakauden* että *hyvän lainkäytön* varmistamiseksi on tärkeää, että kaikkien käytettävissä olevien oikeussuojakeinojen käytön tai näitä oikeussuojakeinoja varten säädettyjen määräaikojen umpeenkuluminen jälkeen lopullisiksi tulleita tuomioistuinten päätöksiä ei voida enää saattaa kyseenalaisiksi.”⁸⁴

Oikeusrauhan ja oikeussuhteiden vakauden säilyttäminen on tärkeää niin oikeusjutun asianosaisten kuin yhteiskunnan tasolla: molempien kannalta

⁸¹ Ks. esim. *Raitio* 2016 s. 308; *Schermers – Waelbroeck* 2001 s. 80. Oikeutettujen odotusten suojan ja saavutettujen oikeuksien suojan eroista ja yhtymäkohdista ks. *Raitio* 2003 s. 252–256.

⁸² Ks. esim. em. tuomio yhdistetyissä asioissa 42/59 ja 49/59 *SNUPAT* sekä myöhemmästä käytännöstä C-24/95 *Alcan* [1997] Kok. I-1591, k. 25

⁸³ *Suviranta* LM 2004 s. 1421 ja 1433–1434. Ks. myös *Hepola* 2005 esim. s. 373–383.

⁸⁴ Esim. C-224/01 *Köbler*, tuomion k. 38; C-234/04 *Kapferer*, tuomion k. 20; C-2/08 *Falimento Olimpclub*, tuomion k. 22; C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones*, tuomion k. 36; C-507/08 *komissio v. Slovakia* [2010] Kok. I-13489, tuomion k. 59; C-221/10 *P Artegoda v. komissio* ECLI:EU:C:2012:216, tuomion k. 86; C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 58. Kursivoinnit lisätty.

loputon prosessaaminen samassa asiassa olisi kestävämpi.⁸⁵ Asianosaisten on voitava luottaa siihen, että heidän välillään tuomiolla vahvistettu oikeustila pysyy, ellei käsillä ole aivan erityisiä syytä murtaa lopullisuutta.⁸⁶ Päinvastainen lähestymistapa vaarantaisi keskeisten oikeusprosessin tavoitteiden toteutumisen, erityisesti tavoitteet oikeussuojan antamisesta ja riitojen ratkaisemisesta.⁸⁷ *Tirkkonen* on jo 1930-luvulla maininnut lainlaattajan vaikeimmaksi tehtäväksi kultaisen keskitien löytämisen yhtäältä ehdottomasti oikean tuomion saamisen ja toisaalta pikaisen oikeusrauhan luomisen välillä sekä huomionut tässä suhteessa niin valtiovallan kuin asianosaisten edut.⁸⁸

Yhtä lailla on syytä vahvasti korostaa kolmansien osapuolten oikeutettuja odotuksia lopullisen ratkaisun pysyvyyteen.⁸⁹ Yhteiskunnassa yksityiset perustavat odotuksiaan vahvistettujen oikeussuhteiden varaan, ja laaja mahdollisuus puuttua lainvoimaisilla ratkaisuilla vahvistettuihin oikeussuhteisiin ja niiden pohjalta muodostuvaan verkkoon voisi järkyttää oikeussuhteiden vakautta.⁹⁰ Antaessaan EIS:n loukkaustilanteiden oikaisua ja uudelleenkäsitelyä koskevan suosituksensa Euroopan neuvoston ministerikomitea kiinnitti nimenomaista huomiota kolmansien asemaan.⁹¹ EIT:n käytännössä on arvioitu esimerkiksi asianomistajan asemaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja omaisuudensuojan näkökulmasta tilanteessa, jossa rikostuomio ja siihen liitännäinen korvaussaatava on purettu.⁹²

Oikeussuhteiden vakauden merkitys korostuu käsitykseni mukaan siviili- ja rikosasioissa.⁹³ Hallintoprosessissa, joissa asetelmana ei useinkaan

⁸⁵ Ks. esim. *Cappelletti* 1989 s. 68; *Männistö* 2013 s. 41–59.

⁸⁶ *Lappalainen* 2001 s. 400–401; *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 125.

⁸⁷ Prosessioikeudellisessa keskustelussa keskeisinä prosessin funktioina pidetään vaihtelevin painotuksin oikeussuojan antamista, käyttäytymisen ohjaamista ja riitojen ratkaisemista. Oikeuden konstitutionalisoitumisen ja eurooppalaistumisen myötä on noussut aiempaa vahvemmin esiin ajatus lainkäytön roolista lainsäätäjän toimien kontrolloijana (kontrollifunktio) ja oikeustilan kehittäjänä (oikeutta luova funktio). Ks. *Virolainen* 2012 s. 72–83.

⁸⁸ *Tirkkonen* 1933 s. 36–37; *Tirkkonen* 1937 s. 3.

⁸⁹ Ks. C-453/00 *Kühne & Heitz*, tuomion k. 27; *Hofstätter* 2005 s. 103; *Kornezov* CMLR 2014 s. 148.

⁹⁰ *Aine* (2013 s. 320) puhuu oikeusrauhasta vaihdantasuhteissa.

⁹¹ Ks. *EN-suositus R(2000)2*, selitysmuistion k. 15.

⁹² Asia 24360/04 *Giuran v. Romania* (EIT:n tuomio 21.6.2011), erit. k. 46–48.

⁹³ Näin myös julkisasiamies Jääskinen asian C-69/14 *Târșia* ratkaisuehdotuksessa, k. 50. Rikosprosessissa vastaajan oikeusrauhalle annetaan korostunut merkitys, mitä Suomessa ilmentää esimerkiksi oikeusvoimaopin (ne bis in idem) soveltamisen ehdottomuus sekä se, että syytetyn vahingoksi tapahtuvaa purkamista koskevat säännökset ovat muita tapausryhmiä tiukemmat. Ks. myös *Rautio* 2012 s. 1197: ”– – ainakaan syytetyn vahingoksi purkukanteluperusteita ei tule laajentaa yli lain sanamuodon. Toisaalta yhteiskunnan kannalta käytännössä neutraaleissa dispositiivisissa riita-asioissa varovaisuutta puoltaa ennustetta-

siviiliprosessin tavoin ole kaksiasianosaisuhde, on sen sijaan tunnistettavissa tilanteita, joissa oikeussuhteiden vakautta ei ole tarpeen ylikorostaa. Jos esimerkiksi yksityinen vaatii valtiolta takaisin EU-oikeuden vastaisesti kannettua veroa, ei purkaminen tai uudelleenkäsitely yksityisen eduksi heikentäne oikeussuhteiden vakautta tai oikeusrauhaakaan, vaan lähinnä aiheuttaa hallinnolle lisätyötä ja luonnollisesti haittaa valtion fiskaalisille eduille. Silloin, kun kyse on puolestaan yksityisen kannalta myönteisen päätöksen muutettavuudesta, kysymykseksi nousee, tuleeko yksityisen saada jo edellä mainittua luottamuksensuojaa.

2.2.3 Hyvään lainkäyttöön liittyviä näkökohtia

Hyvä lainkäyttö on sekin tärkeä näkökulma. Monissa EU:n jäsenvaltioissa korostuu ylimääräisen muutoksenhaun rooli tiukkaan rajattuna poikkeuskeinona, jolla ei ole tarkoitus korvata tavallista muutoksenhakua tai vesittää sen merkitystä. Voidaan olettaa, että huomattavan laaja mahdollisuus tuomioiden purkamiseen vähentäisi asianosaisten intressiä huolelliseen prosessaamiseen, mukaan lukien huolellinen tavanomainen muutoksenhaku. Samaan suuntaan vaikuttaisi muulla tavoin heikko tai hyvin suppea oikeusvoimavaikutus.⁹⁴ *Koulu* on huomauttanut, että esimerkiksi purkuhakemuksen tekemiselle varattu lyhyt ja ehdoton määräaika kannustaa asianosaisia ajamaan asiaansa huolellisesti EU-oikeudellisin argumentein alusta pitäen, mikä edistää EU-oikeuden tehokasta soveltamista.⁹⁵

Myös EUT on todennut, ettei esimerkiksi tehokkuusperiaatteella ole tarkoitus korvata oikeudenkäynnin asianosaisen täydellistä passiivisuutta.⁹⁶ Se on antanut eri asiayhteyksissä merkitystä sille, onko yksilö käyttänyt käytettävissään olleet tavanomaiset kansalliset muutoksenhakekeinot.⁹⁷ Siinä missä kansallisesta näkökulmasta on lainkäyttöjärjestelmän toimivuussyistä toivottavaa, että asianosaisen voidaan edellyttää käyttävän ta-

vuus ja asianosaisten oikeusturva.”

⁹⁴ Ks. *Lappalainen* 2001 s. 400.

⁹⁵ Ks. *Koulu* 2007 s. 238. – Toisaalta silloin, kun tarvittaviin tosiseikkoihin on vedottu ja tuomioistuimen tehtävänä olisi jura novit curia -periaatteen mukaisesti ollut soveltaa (EU-)oikeutta oikein, on huomattava, että asianosaisella ei ole mahdollisuutta kansallista tuomioistuinta sitovasti vaatia ennakkoratkaisun pyytämistä EUT:lta, ajoipa hän asiaansa tehokkaasti EU-oikeudellisin argumentein tai ei.

⁹⁶ C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones*, tuomion k. 47.

⁹⁷ Tätä ajattelua heijastaa esim. *Kühne & Heitz* -kriteerien (C-453/00) vaatimus asian viemisestä ylimpään tuomioistuimeen saakka, samoin valtion vahingonkorvausvastuun osalta asiassa C-224/01 *Köbler* tehdyt toteamukset ylinten kansallisten tuomioistuinten asemasta (tuomion k. 34–35). Ks. asianosaisten omasta vastuusta myös C-119/05 *Lucchini*, ratkaisuehdotuksen k. 46.

vanomaiset muutoksenhakukeinot ja että purku on poikkeuskeino,⁹⁸ on tähän EU-näkökulmasta laajempiakin syitä. Yhtenä tausta-ajatuksena on se, että mitä ylempään kansalliseen instanssiin yksilö on asian vienyt, sitä suurempi ohjaava merkitys – ja haittavaikutus – lopulliseksi jäävällä virheellisellä ratkaisulla on kyseisessä valtiossa.⁹⁹ Ei olekaan sattumaa, että ennakkoratkaisun pyytäminen EU-oikeudellisesti oikean tulkinnan varmistamiseksi on nimenomaan ylimmälle oikeusasteelle velvollisuus ja alemmille mahdollisuus.¹⁰⁰ Alemman oikeusasteen ratkaisun varaan jäänyt asia voi olla yksilön kannalta periaatteessa yhtä harmillinen kuin ylimmän tuomioistuimen virheellinen ratkaisu, mutta oikeusyhteisön kannalta vähemmän haitallinen. Tämän vuoksi asian vieminen ylimpään mahdolliseen tuomioistuimeen ja asian ratkaiseminen siellä virheellisesti puoltaa purkamista selvästi. Kysymyksenasettelu on nähdäkseni rinnasteinen sen pohdinnan kanssa, voiko jäsenvaltion vahingonkorvausvastuu EU-oikeuden loukkauksesta syntyä myös alemman tuomioistuimen lainvoimaisen ratkaisun johdosta eikä vain ylimmän tuomioistuimen menettelystä.¹⁰¹

Hyvän lainkäytön yhteydessä voidaan pohtia myös tuomioistuinlaitoksen kuormituksen merkitystä. Se voi ainakin julkilausumattomana syynä – ja sinänsä ymmärrettävästi – vaikuttaa jäsenvaltioiden halukkuuteen laajentaa purkumahdollisuuksia.¹⁰² Vaikka argumentti ei olisi yksinään vahva, voisi laaja purkumahdollisuus johtaa siihen, että tuomioistuinlaitoksen kuormitus ja oikeusvarmuuteen liittyvä ennakoitavuus olisivat rinta rinnan vaakalaudalla, mikäli esimerkiksi oikeuskäytännön muutosten tai muissa asioissa annettujen tuomioiden perusteella olisi hyvin laajalti mahdollista menestyksekkäästi vaatia tuomion purkamista.¹⁰³ Tällöin olisi kyse oven

⁹⁸ Suomessa ks. esim. KHO 2010:45, ratkaisun kolmanneksi alin tekstikappale, jossa passiivisuus luettiin purkuhakemuksen tekijän vahingoksi. Ks. toisaalta KHO 2011:38, perustelujako 2.3.3, jossa perustellusti todettiin, ettei verovelvolliselta voida edellyttää sellaisista verotuspäätöksistä valittamista, jotka vastaavat samanlaisessa asiassa jo annettua KHO:n ratkaisua.

⁹⁹ Ks. *Taborowski* CMLR 2012 s. 1887, 1890 ja 1914; C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo* [2006] Kok. I-5177, tuomion k. 36.

¹⁰⁰ Ks. myös *Craig – de Búrca* 2015 s. 468.

¹⁰¹ Ks. tästä pohdinnasta *Hofstätter* 2005 s. 144–146; *Dashwood ym.* 2011 s. 314. Ks. myös C-224/01 *Köbler*, ratkaisuehdotuksen k. 15, 38 ja 51.

¹⁰² Ks. esimerkkejä juttumääristä esim. *Rihto* 2011 s. 440–442.

¹⁰³ *Lappalainen* tavoittaa tämän ajatuksen ratkaisun KKO 1998:30 kommentissaan: ”Jälkikäteiset analogiat myöhempiin ratkaisuihin eivät voi horjuttaa lainvoimaista tuomiota. Jos tällainen purkuperuste hyväksyttäisiin, jouduttaisiin mitä ilmeisimmin varsin laajaan purkuhakemusten tulvaan. Raja varsinaisen ja ylimääräisen muutoksenhaun välillä hämärtyisi eikä lainvoimaisten tuomioiden pysyvyyteen voitaisi enää luottaa.” (*Lappalainen* 1998 s. 192.) Tapauksessa ei tosin ollut kyse lainsoveltamisvirheestä tai oikeuskäytännön muutoksesta, vaan toisessa vastaavassa asiassa (kansavastaajan osalta) tehdystä näyttöratkaisusta

avaamisesta koko oikeusyhteisöä haittaavalle, niin oikeusvarmuuden kuin lainkäytön laadun vaarantavalle purkumahdollisuudelle. Ei olekaan ihme, että esimerkiksi Suomen ja Ruotsin prosessioikeustraditiossa perinteisesti torjuttiin oikeuskäytännöstä ilmenevien tulkintakannanottojen vastaisuus purkuperusteena.¹⁰⁴

Kuormitusnäkökohta ei systeemitasolla kuitenkaan yksinään kannanpitäjälle, sillä jäsenvaltiolla on käytössään monia keinoja laajasti tapahtuneiden EU-oikeuden loukkausten varalle. Tämä ei liity vain purkuinstansseja ja purkumenettelyä koskevaan prosessisääntelyyn, vaan esimerkiksi laittomasti kannettujen verojen takaisin maksamiseksi voidaan säätää palautuslakeja.¹⁰⁵ Voidaan myös ajatella, että siinä missä purkumahdollisuuden rajallisuuden väitetään kannustavan yksilöitä huolelliseen prosessaamiseen, voi purkumahdollisuuden olemassaolo – ja kenties jonkinlaisena uhkakuva väijyvä purkuhakemusten tulva – ainakin kehitys- ja oppimisprosessien myötä kannustaa¹⁰⁶ jäsenvaltioiden tuomioistuimia ja viranomaisia ottamaan EU-oikeuden vaatimukset vakavasti mahdollisimman aikaisin.

Erityisesti ylimmän tuomioistuimen linjauksesta, johon on päädytty esittämättä ennakkoratkaisua, aiheutunut laajakin virhetilanne tulisi korjata kuormituksen uhallakin. Esimerkiksi Suomessa voitaisiin pitää varsin ristiriitaisena seuraavaa tilannetta: ylin tuomioistuin vetoaa tulkinnallisesti tosiasiallisesti avoimessa kysymyksessä ensin *acte clair* -doktriiniin pitäessään vastausta (*ilmeisen*) selvänä ja jättäen tämän johdosta pyytämättä ennakkoratkaisua – ja myöhemmin, saman tulkinnan kuitenkin osoittautuessa EUT:n käytännön valossa vääräksi, vetoaa juuri tulkinnalliseen hankaluu-teen tai säännöksen monitulkintaisuuteen hylätessään purkuhakemuksen sillä perusteella, että ratkaisun lainvastaisuus *ei* ollut *ilmeinen*. Kun purku myönnetään EU-oikeuden vastaisuuden perusteella, voi taas yhdenvertai-

ja purkua hakeneen aiemmasta omasta passiivisuudesta tavallisen muutoksenhaun suhteen.¹⁰⁴ Ks. esim. *Andersson JFT* 2001, jossa käsitellään tämän Ruotsissa perinteisesti vallinneen lähtökohdan murrosta prejudikaattien oikeuslähdeaseman kasvaessa ja tuomioistuinlaitoksen yhä suuremman perustuslaillisen roolin aikakaudella sekä erityisesti EUT:n prejudikaattien *ex tunc* -vaikutuksen näkökulmasta.

¹⁰⁵ Ks. Suomessa esim. laki 822/2009 autoverolle kannetun arvonlisäveron suuruisen veron palauttamisesta eräissä tapauksissa. Tällöin tosin palautuslain ajallinen rajoittaminen voi poikia tuomioistuihin joukon vahingonkorvauskanteita, joissa joudutaan palaamaan ajalliseen ulottuvuuteen vahingonkorvauksen vanhentumiskysymyksen muodossa, ks. esim. KKO 2016:28. Ks. vertailevasti EIS:n kontekstissa myös *EN-suositus R(2000)2*, selitysmuiston k. 14: ”The recommendation does not address the special problem of ‘mass cases’, i.e. cases in which a certain structural deficiency leads to a great number of violations of the Convention. In such cases it is in principle best left to the State concerned to decide whether or not reopening or re-examination are realistic solutions or, whether other measures are appropriate.”

¹⁰⁶ Ks. myös *Riitto* 2010 s. 441.

suusperiaatteen kannalta olla ongelmallista rajata purun myöntäminen vain niille, jotka olivat aikanaan vieneet asiansa ylimpään tuomioistuimeen asti.¹⁰⁷

Lopuksi voidaan kysyä, onko EU-oikeuden vastaisen ratkaisun purkamatta jättäminen (jolla mahdollisesti samalla pyritään purkuhakemusten tulvan ”patoamiseen”) tuomioistuinlaitoksen *kokonaiskuormituksen* kannalta edullista, jos yksilöt kuitenkin tämän johdosta joutuvat nostamaan valtiota vastaan EU-oikeuden loukkaukseen perustuvia vahingonkorvauskanteita ja mahdollisesti kuljettamaan näitä riitoja läpi kaikkien oikeusasteiden.¹⁰⁸ Edelleen voidaan kysyä, eikö EU-oikeuden vastaisten ratkaisujen pysyttäminen hinnalla millä hyvänsä heikentäisi luottamusta lainkäyttöön ja koko EU:n oikeussuojajärjestelmän toimivuuteen.¹⁰⁹

2.3 Yhteenveto

EU-oikeuden vastaisten ja kansallisen oikeuden vastaisten ratkaisujen pysyvyyden arviointi käsittää pohjimmiltaan hyvin samankaltaisen intressikonfliktin. Oikeusvarmuuden, oikeusrauhan, oikeussuhteiden vakauden ja hyvän lainkäytön tavoitteiden jännite kulloisenkin aineellisen oikeuden taustalla olevien tavoitteiden ja laillisuusvaatimuksen kanssa kuvaa punninta-asetelmaa varsin onnistuneesti, vaikkakaan ei varmasti kaikenkattavasti. Se, että EU-tuomioistuimen vakiolausumassa on viitattu samoihin ratkaisun pysyvyyttä puoltaviin intresseihin kuin kansallisen tason oikeuskirjallisuudessa, osoittaa ongelman yhteisyyttä ja EUT:n ymmärrystä kyseisiä huolia kohtaan. Nimenomaan *EU:n* oikeuden tehokkaan toteutumisen ja jäsenvaltioiden kansallisen prosessioikeuden välinen jännite on puolestaan pikemminkin erityispiirre, joka tuo ylimääräistä haastetta siihen, miten ensiksi mainittuun punnintaan voidaan tai tulee EU-oikeuden näkökulmasta päästä käsiksi.

On myös tiedostettava, että pysyvyyden taustaintresseissä on kysymys pikemminkin reaaliin argumentteihin palautuvista, punnittavissa olevista

¹⁰⁷ Ks. yhdenvertaisuuspohdinnasta EIS:n kontekstissa (yksilövalituksen EIT:lle tehneen versus tekemättä jättäneen mutta samasta EIS:n loukkauksesta kärsineen henkilön asema) KKO 2014:94, k. 19–21. Ks. myös KHO 2016:33, jossa enemmistö ja vähemmistö ovat lähestyneet yhdenvertaisuuskysymystä eri tavoin.

¹⁰⁸ Ks. myös *Miettinen* LM 2012 s. 436. Toki myös purkaminen voi antaa aiheen asian palauttamiselle alioikeuteen tai viranomaiseen, jolloin prosessi joka tapauksessa pitkittyy.

¹⁰⁹ *Welamson* ja *Munck* toteavat, että aineellisesti väärin tuomioiden ehdoton pysyttäminen olisi omiaan loukkaamaan oikeudentuntoa ja *heikentämään luottamusta lainkäyttöön* (*Welamson – Munck* 2011 s. 169). Ks. myös *Rautio* 2012 s. 1193.

intresseistä kuin absoluuttisista pysyvyyden taustaperusteluista. Esimerkiksi vilpittömässä mielessä toimineen yksityisen luottamusta tulee suojata, muttei aina – ja oikeussuhteiden vakaus puoltaa erityisesti siviilituomioiden vahvaa pysyvyyttä, muttei rajattomuuteen asti. Kun tämä pidetään mielessä, on nämä intressit myös helpompi sovittaa yhteen pysyvyyttä vastaan puhuvien intressien kanssa, siis esimerkiksi kunkin (loukatun) aineellisen EU-oikeudenalan tavoitteiden kanssa. Kuten *Aine* on kilpailuoikeuden osalta todennut, kyse ei ole yksinomaan kilpailu- tai prosessioikeudellisesta pohdinnasta vaan niiden yhteisvaikutuksesta – vain tällä tavoin voidaan saavuttaa kestäviä tulkinta- ja soveltamisratkaisuja.¹¹⁰

3 OIKEUSVOIMASTA JA YLIMÄÄRÄISESTÄ MUUTOKSENHAUSTA KANSALLISISSA OIKEUSJÄRJESTYKSISSÄ

3.1 Aluksi

Ajatus tuomioistuinratkaisujen kyvystä saavuttaa lopullisuus, jolla on vaikutusta suhteessa tulevaan prosessaamiseen, on vahvasti rakenteistunut Euroopan ja sen ulkopuolisiinkin oikeusjärjestelmiin. Näin voidaan väittää huolimatta oikeusvoimaa koskevien käsitysten ja normien hajonnasta. Muun muassa British Institute of International and Comparative Law'n (BIICL) oikeusvertailevasta tutkimuksesta voidaan havaita lopulliseksi tulleen tuomion sitovan vaikutuksen tulevaisuuteen nähden olevan tutkituille maille yhteinen piirre, vaikka muun muassa tämän vaikutuksen ulottuvuus – se, missä laajuudessa vanha tuomio estää uuden menettelyn käynnistämistä – vaihtelee maiden välillä. Lähtökohtaisesti virheellinenkin tuomio saa oikeusvoimavaikutuksen viimeistään siinä vaiheessa, kun sitä vastaan ei enää voida ryhtyä tavanomaiseen muutoksenhakuun.¹¹¹

BIICL:n tutkimuksessa havaittiin kaikissa tutkittavissa maissa myös poikkeuskeinoja oikeusvoimavaikutuksen poistamiseen. Useimmiten kyse on jostakin erityisestä (”extraordinary”) oikeussuojakeinosta, jota voidaan käyttää lopullista tuomiota vastaan.¹¹² Niiden perusteiden kirjo, jotka täl-

¹¹⁰ *Aine* 2013 s. 344.

¹¹¹ *BIICL-tutkimusraportin* s. 12 ja oikeusvoiman ulottuvuuden oikeusvertailusta s. 14–35.

¹¹² Tällaisia keinoja löytyi kaikista tutkittavana olleista yhdeksästä maasta, jotka olivat Englanti, Ranska, Saksa, Alankomaat, Romania, Espanja, Ruotsi, Sveitsi ja Yhdysvallat (*BIICL-tutkimusraportin* s. 13 ja 18).

laiseen poikkeamiseen voivat oikeuttaa, tyypiteltiin tutkimuksessa 15 ryhmään. Luettelon alkupää muistuttaa Suomessakin tunnettuja ylimääräisen muutoksenhaun perusteita:

- ”(2) fraud by one of the parties in the course of the original proceedings leading to the judgment
- (3) prevention of a party – outside of his own fault – from appealing the judgment
- (4) the judgment is (clearly) erroneous
- (5) procedural deficiencies in the original proceedings leading to the judgment
- (6) new material factual evidence becomes available.”¹¹³

Tässä viitattujen perusteiden 2–6 osalta raportissa viitataan Saksan, Alankomaiden, Espanjan, Ruotsin, Englannin ja Romanian oikeuteen. Huomionarvoista on, että tuomion virheellisyyden osalta viitataan vain Ruotsin ja Saksan oikeuteen sekä Englannin oikeuden tietyissä olosuhteissa tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Vaikka jo edellä esitetyn perusteella on alustavasti todettavissa, että yhtäältä oikeusvoimavaikutuksen ulottuvuutta ja toisaalta oikeusvoimaiseen tuomioon puuttumista ylimääräisin muutoksenhakukeinoin voidaan käsitellä erillisinä kysymyksinä, on samalla myönnettävä, että näillä kahdella ilmiöllä on selvä oikeushistoriallinen ja looginen yhteys. Ratkaisun lopullisuuteen puuttuvia ylimääräisiä muutoksenhakukeinoja ei nimittäin voida oikeusjärjestelmän kehityksessä tunnistaa – eikä ajatella tarvittavan – ennen kuin järjestelmässä on kehittynyt ajatus tuomioiden oikeusvoimaisuudesta eli siitä, ettei samasta asiasta voida toistuvasti prosessata.¹¹⁴ Poikkeuskeinon olemassaolo edellyttää loogisesti jonkin pääsäännön olemassaoloa.¹¹⁵ Niin oikeusvoimavaikutusta kuin siihen puuttumista ylimääräisen muutoksenhaun tietä koskee jo edellä käsitelty tasapainottelu yhtäältä oikeusvarmuuden, oikeusrauhan ylläpitämisen ja hyvän lainkäytön tavoitteiden ja toisaalta laillisuuden ja aineellisen totuuden tavoitteiden välillä.¹¹⁶

¹¹³ *BIICL-tutkimusraportin* s. 18–19.

¹¹⁴ Ks. *Tirkkonen* 1937 s. 54–55; *Männistö* LM 2004 s. 328.

¹¹⁵ Ylimääräistä muutoksenhakua käsitellään poikkeuskeinona tuomion oikeusvoimaa vastaan esim. teoksissa *Tirkkonen* 1933 s. 509; *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 125; *Lappalainen* 2001 s. 401; *Welamson – Munck* 2011 s. 169–170; *Pohlmann* 2014 s. 321.

¹¹⁶ Siviiliprosessin kannalta oikeusvoimavaikutuksen ulottuvuus tietyssä oikeusjärjestelmässä tasapainottaa ja muotoaa tosin myös käytännöllisemmällä tasolla asianosaisten asemaa ja prosessiekonomiaa. Suppea oikeusvoimavaikutus maksimoi kantajan pääsyä tuomioistuimeen, mutta rasittaa vastaajaa, kun hän voi altistua usealle samaa asiakokonaisuutta koskevalle kanteelle. Laaja oikeusvoimavaikutus vaikuttaa päinvastoin. Prosessieko-

Normatiivisella tasolla oikeusvoiman ja ylimääräisen muutoksenhaun yhteys ilmenee muun muassa siinä, ettei purun hakijalla ole mahdollisuutta saada tuomiotaan puretuksi siltä osin, kuin kyse ei ole oikeusvoimaisesti ratkaistusta – ”samasta” – asiasta.¹¹⁷

Lähemmässä normatiivisessa tarkastelussa voidaan havaita oikeusvoimavaikutuksen ja ylimääräisen muutoksenhaun eriparisuus. Oikeusvoimavaikutuksen arviointi vastaa kysymykseen, mikä vaikutus aiemmassa oikeudenkäynnissä (ensiprosessi) annetulla tuomiolla on suhteessa uuteen menettelyyn (jälkiprosessiin) esimerkiksi sen käynnistämisen esteenä tai sitovan lähtökohdan asettajana. Tällöin uudessa menettelyssä arvioidaan vanhan tuomion vaikutuksia. Vanha tuomio jää voimaan, olipa sillä konkreettinen vaikutus johonkin uuteen menettelyyn tai ei. Ylimääräistä muutoksenhakua koskeva arviointi taas vastaa kysymykseen, milloin aiemmallä tuomiolla ratkaistu *yksi ja sama* asia voidaan ottaa käsiteltäväksi toistamiseen (tai mahdollisesti vain poistaa maailmankartalta). Tutkittaessa purkuhakemusta ei pohdita oikeusvoimaoppeja – paitsi siltä osin, että kyseessä on oltava oikeusvoimaisesti ratkaistu asia – vaan sitä, täytyvätkö laissa purkamiselle säädetyt edellytykset: Suomen oikeudessa esimerkiksi sitä, perustuuko tuomio ilmeisesti väärään lainsoveltamiseen. Purkuhakemuksen hyväksyminen poistaa lainvoimaiselta tuomiolta kaikki preklusiiviset ja muut vaikutukset samassa asiassa.¹¹⁸

Vaikka kysymyksenasettelu, joka koskee EU-oikeuden vastaisen lainvoimaisen tuomion kohtaloa, herättää perustellusti mielikuvan lähinnä yli-

nomian kannalta asia voidaan ilmaista niin, että suppea oikeusvoimavaikutus keskittää ja nopeuttaa yksittäistä oikeusprosessia, mutta voi lisätä oikeudenkäyntien lukumäärää. Laaja oikeusvoimavaikutus taas voi paisuttaa yksittäistä oikeudenkäyntiä mutta toisaalta ehkäistä toistuvaa prosessaamista. (Ks. esim. *Linna LM 2015 s. 362.*) Mielestäni tämä siviiliprosessin oikeusvoiman ulottuvuuteen liittyvä diskurssi on liitettävissä osaksi edellä käsiteltyä arviointia oikeussuhteiden vakaudesta ja (erityisesti vastaajan) oikeusrauhasta sekä hyvästä lainkäytöstä (esim. keskityksen ja joutuisuuden kannalta).

¹¹⁷ Ainoastaan mikäli asianosainen ei oikeusvoiman vuoksi voi nostaa asiasta enää uutta kannetta, voi hän yleensä turvautua tuomion purkamiseen, ja päinvastoin (*Leppänen – Välimaa 1998 s. 126.*) Ks. myös *Jokela 2009 s. 343; Welamson – Munck 2011 s. 170; KKO 2013:54.* Hallintoprosessissa ks. purkuhakemuksen kohdentumisesta lainvoimaisesti ratkaistuun asiaan *Mäenpää 2007 s. 597* sekä lähtökohtaisesti puuttuvasta purkuintressistä, kun käytössä on muu tehokas oikeussuojakeino, *ibid. s. 609.*

¹¹⁸ *Tirkkosen* mukaan ylimääräinen muutoksenhaku poistaa tuomiolta oikeusvoiman mutta ei lainvoimaa (ks. *Tirkkonen 1937 s. 156.*) Mielestäni nykyisin asia voidaan nähdä pikemminkin päinvastoin, siis siten, että purkaminen poistaa tuomiolta lainvoiman ja *sen myötä* oikeusvoimavaikutuksen. Lainvoimaiseksihan määritellään nimenomaan sellainen ratkaisu, jota vastaan ei enää ole säännönmukaisia muutoksenhakukeinoja vaan vain ylimääräisiä. Ks. myös *Leppänen – Välimaa 1998 s. 173–174,* jossa todetaan, että siltä osin kuin tuomio puretaan tai poistetaan, myös tuomion lainvoima kumoutuu.

määräisen muutoksenhaun relevanssista – virheellisyysuhan ei lähtökohtaisesti ole peruste kaventaa oikeusvoiman ulottuvuutta vaan mahdollinen purkuperuste – voi sillä olla vaikutusta oikeusvoiman ulottuvuuteenkin. EUT:n käytäntöä koskevassa jaksossa 4 havaitaan useita esimerkkejä tästä. Esimerkiksi asiassa C-505/14 Klausner Holz oli kysymys ensiprosessissa annetun tuomion, jolla vahvistettiin erään siviilioikeudellisen sopimuksen pätevyys tuolloin vedottujen seikkojen valossa, mahdollisesta oikeusvoimavaikutuksesta suhteessa jälkiprosessiin. Jälkimmäisessä menettelyssä toinen asianosaisista väitti ensi kertaa, että sopimus loukkaisi EU:n valtioneuvoston sääntöjä. Saksalainen tuomioistuin piti käsiään aiemman tuomion oikeusvoimavaikutuksen sitomina ja esitti EUT:lle kysymyksen EU-oikeuden mahdollisesta vaikutuksesta oikeusvoimaan. Vaikka olemassa ei olisi tarvetta purkaa ensiprosessissa annettua tuomiota tai kyseenalaistaa siinä tehtyjä päätelmiä sinänsä, voi syntyä sellainen EU-oikeuden vastainen tila, jonka oikaisemiseksi ensiprosessissa annetun tuomion oikeusvoimavaikutusta on kansallisen prosessioikeuden tasolla kavennettava. Klausner Holz -tapauksessa EUT:lla ei ollut mitään sitä vastaan, että ensiprosessissa annettu tuomio siinä tehtyine päätelmineen jätettiin voimaan, mutta ajatus oikeusvoiman ulottumisesta sellaisiinkin perusteisiin (EU:n valtioneuvoston vastaisuus), joita ensiprosessissa ei ollut käsitelty, oli EUT:lle tapauksen olosuhteissa liikaa.

Arvioitaessa lainvoimaisen ratkaisun asemaa tulevaisuuteen nähden voidaan oikeusvoiman ulottuvuutta koskevien oppien ja oikeusvoimaista ratkaisua vastaan käytettävien poikkeuskeinojen (ylimääräinen muutoksenhaku) ohella tunnistaa kolmantena prosessinormien kokonaisuutena sellaiset säännökset, jotka koskevat ratkaisun tehneen elimen mahdollisuutta itse oikaista tekemänsä ratkaisua, vaikka se olisi jo tullut lopulliseksi. Tällöin ei varsinaisesti ole kyse oikeusvoimaisuuteen puuttumisesta¹¹⁹ eikä ylimääräisen muutoksenhakukeinon käyttämisestä¹²⁰. Suomessa nämä itseoikaisukeinot ovat tuomioistuintoiminnassa hyvin rajoitettuja.¹²¹ Jatkossa

¹¹⁹ *Hepola* 2005 s. 372.

¹²⁰ *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 7. Suomessa tosin poikkeuksena ovat käsillä olevan tutkimusteeman kannalta ei-relevantit, vuonna 2005 säädetyt OK 31:14a:n mukaiset tilanteet, joissa purkamista haetaan ratkaisun tehneeltä tuomioistuimelta, joka voi itse oikaista ratkaisuaan.

¹²¹ Yleisissä tuomioistuimissa kysymykseen tulee vain tiettyjen teknisluonteisten virheiden korjaaminen (OK 24:10, ROL 11:9) taikka tuomion täydentäminen siltä osin kuin siinä on jätetty lausumatta asianosaisen yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta (OK 24:11–12, ROL 11:10–11). Hallintolainkäytössäkin voidaan korjata vain teknisluonteisia virheitä (HLL 56–57 §). Harkintavirheisiin tuomion oikaiseminen ei sovellu, vaan lähtökohtana on ankara itseoikaisukielto (*Lappalainen* 2001 s. 394; *Mäenpää* 2007 s. 576).

keskitytäänkin oikeusvoimaan ja ylimääräiseen muutoksenhakuun. Ratkaisun antaneen elimen omista oikaisumahdollisuuksista otetaan esiin vain hallintoviranomaisen mahdollisuus hallintopäätöksessään olevan asiavirheen korjaamiseen (hallintolain 50 §, jolla on relevanssia arvioitaessa Kühne & Heitz -kriteeristön vaikutusta).

3.2 Oikeusvoimasta Suomessa

Oikeusvoima kuuluu prosessioikeuden yleisiin oppeihin.¹²² Sitä koskevat normit ovat lainsäädännön puuttuessa kehittyneet Suomessa oikeustieteen ja oikeuskäytännön varassa.¹²³ Rikostuomion negatiivinen oikeusvoimavaikutus tosin esiintyy Suomea sitoviin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin kirjattuna *ne bis in idem* -kieltona.¹²⁴ Tutkittaessa oikeusvoimaa eli tuomion sitovaa vaikutusta tulevaisuuteen nähden voidaan tarkastelussa erottaa yhtäältä oikeusvoiman *negatiivinen* (preklusiivinen) vaikutus eli este asian ottamiselle uudelleen tutkittavaksi sekä toisaalta oikeusvoiman *positiivinen* (prejudisiaalinen) vaikutus. Positiivinen vaikutus tarkoittaa velvollisuutta asettaa lopullisessa tuomiossa vahvistettu seikka sitovana uuden tuomion perustaksi silloin, kun kyseinen seikka on uudessa oikeudenkäynnissä esikysymyksen luonteinen. Jos esimerkiksi sopimuksen pätevyys on jo vahvistettu lainvoimaisella vahvistustuomiolla, ei sitä voida enää menestyksellä riitauttaa uudessa riita-asiassa, jossa vaaditaan sopimuksen perusteella myöhemmin syntyneen saamisen suorittamista. Positiivinen oikeusvoimavaikutus on tyypillisimmin siviiliprosessuaalinen ilmiö. Rikostuomiolla katsotaan yleisesti voivan olla siviiliprosessiin nähden todistusvaikutus, jonka vahvuus riippuu tapauskohtaisesta harkinnasta, ja päinvastoin.¹²⁵ Kategorisia sääntöjä ei voida antaa todistusvaikutuksesta tai positiivisesta oikeusvoimavaikutuksesta myöskään hallintoprosessin ja

¹²² Ks. esim. *Hepola* 2005 s. 47.

¹²³ Ks. esim. *Lappalainen* 2001 s. 406; *Linna* LM 2015 s. 366.

¹²⁴ EIS 7 lisäpöytäkirjan 4 artikla ja YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14(7) artikla. Unionioikeuden alaan kuuluvissa asioissa on sovellettava EU:n perusoikeuskirjan 50 artiklaa. – Rikostuomion oikeusvoiman ulottuvuutta ei tässä lähemmin käsitellä, ks. tältä osin esim. *Jokela* 2015 s. 595 ss.

¹²⁵ *Jokela* 2015 s. 599–604; KKO 2011:58, k. 7–8; KKO 2014:72, k. 16. Tapauksessa KKO 2013:90 arvioitiin lainvoimaisessa rikostuomiossa tehdyn toteamuksen vaikutusta toisessa rikosasiassa. Toteamus koski erään ryhmittymän luonnehtimista järjestäytyneeksi rikollisryhmäksi rikoslain koventamisperusteen tarkoittamalla tavalla. Toteamukselle annettiin todistusvaikutus mutta ei positiivista oikeusvoimavaikutusta (k. 21).

rikosprosessin välisessä suhteessa, jossa kysymys voi niin ikään ajankoh-
taistua.¹²⁶

Oikeusvoimavaikutuksen laajuuden eli ulottuvuuden tarkastelussa voi-
daan erottaa kysymys siitä, *keitä tahoja* aiemman tuomion oikeusvoima
sitoo (*subjektiivinen ulottuvuus*), ja toisaalta kysymys siitä, missä laajuu-
dessa *tuomion sisältö* tulee sitovaksi uudessa oikeudenkäynnissä (*objektiivinen
ulottuvuus*).¹²⁷ Näistä lähempään tarkasteluun otetaan
siviiliprosessuaalisen oikeusvoiman objektiivinen ulottuvuus, joka on
2000-luvun kuluessa kehittynyt laajaksi. Vallalla on KKO:n käytännössä
muotoutunut formaaliksi luonnehdittu oikeusvoimaoppi¹²⁸, jossa tuomion
oikeusvoima lähtökohtaisesti niputetaan kanteen muuttamismahdollisuuk-
siin ensimmäisessä oikeudenkäyntimenettelyssä.

Tässä mallissa keskeisenä lähtökohtana on, että kanteenmuutoksena
kielletty uusi vaatimus tai peruste on voitava saattaa uudella kanteella tut-
kittavaksi oikeusvoiman estämättä, kun taas kanteenmuutoksena sallitut
muutokset edellytetään prekludoitumisen uhalla tehtäviksi jo ensiproses-
sissa. Kun kanteenmuutосkielto esimerkiksi mahdollistaa laajalti uusien
seikkojen esittämisen kesken oikeudenkäynnin saman oikeusseuraamus-
vaatimuksen tueksi (OK 14:2.3), ei kantaja voi saada uutta, (asiallisesti)
samaa vaatimusta koskevaa kannetta tutkituksi perustamalla sitä uusiin
oikeustosisseikkoihin.¹²⁹ Vastaajakaan ei luonnollisesti voi nostaa vasta-
suuntaista kannetta uusiin seikkoihin nojautumalla tehdäkseen tyhjäksi
vastapuolelle edullisen tuomion vaikutuksen.¹³⁰ Uudessa KKO:n käytän-
nössä vastaavanlainen ankara oikeusvoimaleikkuri näytetään omaksutun
suhteessa siihen kysymykseen, onko uutta oikeusseuraamusvaatimusta
koskeva kanne mahdollista nostaa nojautumalla samoihin oikeustosisaik-
koihin kuin ensiprosessissa on tehty (esimerkiksi vaatimus hinnanalennuk-
sesta samojen kaupan kohteen virheiden perusteella, kun ensiprosessissa
vaatimus kaupan purusta ei menestynyt). Kun kanteenmuutосkielto mah-
dollistaa laajalti samoihin – tai vain olennaisesti samoihin (OK 14:2.1:n 3

¹²⁶ Ks. *Paso ym.* 2015 s. 234–236 ja siinä viitattu oikeuskäytäntö.

¹²⁷ *Lappalainen* 2001 s. 401–402 ja 405; *Jokela* 2015 s. 572–573 ja 580–613.

¹²⁸ Ks. *Linna LM* 2015 s. 356, jossa ilmaisulla viitataan oikeusvoiman ulottuvuuden
määrittelyyn formaalein säännöin vastakohtana esimerkiksi punnitsevalle tai tilanne-
herkälle lähestymistavalle.

¹²⁹ Oikeusvoiman kannalta KKO 2001:136 ja KKO 2008:43, kanteenmuutосkiellon kan-
nalta jo esim. KKO 1990:83, jota on pidetty linjanmuutosratkaisuna. Toisaalta ratkaisussa
KKO 2014:101 ei oikeusvoimapreklusiota katsottu syntyneeksi, vaikka oikeusseuraamuk-
sia voitaisiin pitää asiallisesti samoina, minkä johdosta ratkaisun ei ole katsottu systemaati-
sesti täysin istuvan KKO:n muutoin ankaraksi muotoilemaan formaaliin oikeusvoimaop-
piin (ks. *Linna LM* 2015 s. 358 ja 362).

¹³⁰ Näin jo esim. KKO 1992:91 ja KKO 1999:96.

kohta) – oikeustositteisiin nojautuvien vaihtoehtoisten tai kumulatiivisten vaatimusten esittämisen kesken prosessin, näytetään kantajalta lähtökohtaisesti edellytettävän, että hän esittää haluamansa vaatimukset ensi-prosessissa oikeusvoimapreklusion uhalla.¹³¹

Vallitsevissa tulkinnoissa korostuu näin ollen vastaajan oikeusrauhan sekä oikeussuhteiden vakauden kunnioittaminen, ja prosessiekonomian kannalta oikeusjuttujen lukumäärän minimoiminen kenties yksittäisen prosessin keskityksen kustannuksella. Kantajan tuomioistuimeen pääsy taas rajoittuu, ja yksittäinen prosessi voi olla altis paisumiselle.

Toisaalta etenkin oikeustieteessä voidaan tunnistaa kehityssuunta kohti *tilanneherkäsi* luonnehdittua tapaa lähestyä tuomion preklusiovaikutusta. Tässä mallissa voitaisiin formaalia oikeusvoimaoppia paremmin ottaa huomioon myös kantajan oikeusturva ja pääsy tuomioistuimeen. Ajatuksen merkittävän kehittäjän *Jarkko Männistön* väitöstudkimuksessa painotetaan aiemman tuomioistuinkäsittelyn olosuhteiden huomioimista ja sen arvioimista, tuleeko toistuva prosessaaminen kussakin yksittäisessä tapauksessa estää kanne-oikeuden väärinkäyttönä vai ei. Paitsi että ensi-prosessissa muodollisesti (”formally litigated”) tai tosiasiallisesti käsitelty asia (”actually litigated”) voitaisiin jättää toisessa menettelyssä tutkimatta, voitaisiin myös aikaisempaan asiaan nähden erillinen kysymys jättää tutkimatta, jos se olisi pitänyt saattaa ratkaistavaksi jo ensimmäistä asiaa käsiteltäessä (laiminlyöntiperiaate, ”should have been litigated”). Tuomion preklusiovaikutus ei tällöin saisi ylittää sitä, mikä on tarpeellista sen tavoitteiden saavuttamiseksi eli haitallisesti toistuvan prosessaamisen ehkäisemiseksi: ”Only what is abusive enough should be precluded.”¹³² Tarvetta joustolle ja tapauskohtaiselle harkinnalle ovat pohtineet myös *Linna* ja *Jokela*.¹³³ Mielestäni KKO:n uuden käytännön perusteluissakin on viitteitä siitä, ettei oikeusvoimakysymystä ole tarkoitettu ratkaistavaksi yksinomaan täysin muodollisten, mekaanisten sääntöjen perusteella.¹³⁴

Suomen oikeudessa oikeusvoima nauttii tuomioiden pysyvyyden selityspohjana ja pysyvyyssominaisuuksien määrittäjänä vahvaa asemaa si-

¹³¹ KKO 2013:23 (vaihtoehtoisen vaatimuksen prekludoituminen) ja KKO 2013:72 (lisävaatimuksen prekludoituminen).

¹³² Ks. *Männistö* 2013 esim. s. 156–157, 161–162, 175–188 ja 209–211.

¹³³ *Linna* LM 2015 s. 356 ja 365–366; *Jokela* 2015 s. 584–585.

¹³⁴ KKO 2013:72, k. 12: ”oikeusvoimavaikutus ulottuu yleensä...”; k. 16: ”Asiassa ei ole ilmennyt, että A:lla olisi ollut mitään perusteltua syytä olla esittämättä – – ensimmäisessä oikeudenkäynnissä”); KKO 2014:101, k. 11: ”Nordealla ei ole ollut aikaisemmassa oikeudenkäynnissä syytä vedota vaatimuksensa tueksi – – oikeusvoiman tueksi esitetyt perusteet eivät puolla sitä, että Nordean olisi jo tuolloin tullut oikeutensa säilyttämiseksi vedota lisäperusteena sanottuun A:n menettelyyn.” Kursivoinnit lisätty.

viili- ja rikosasioissa. Hallintoprosessissa oikeusvoimavaikutuksen olemassaolo ja laajuus on ensinnäkin sidonnaisempi kunkin hallinnonalan lainsäädäntöön ja päätöksen luonteeseen.¹³⁵ Toiseksi Suomen hallinto- ja hallintoprosessioikeudessa voidaan tunnistaa murrosvaihe, jossa oikeusvoiman merkitys päätösten pysyvyyden selittäjänä on ylipäätään vähenemässä. *Hepola* on väitöstutkimuksessaan esittänyt, että hallinto-oikeuden ja hallintoprosessioikeuden yleisissä opeissa olisi aika luopua oikeusvoimaopista hallintopäätöksen pysyvyyden selityspäätteenä. Hänen mukaansa niin oikeuskirjallisuudessa, valmistelutöissä kuin hallintolainkäytössä negatiivinen oikeusvoimavaikutus näyttää painuvan taustalle. Sen sijaan hän on esittänyt luottamuksensuojaperiaatteen vahvempaa omaksumista hallintopäätösten pysyvyyden arviointiin. Samalla hän on todennut, ettei luottamuksensuojia toisaalta tunnu soveltuvan kovin hyvin hallintopäätöksen *sitovuuden* arviointiin (suhteessa toiseen menettelyyn tai eri viranomaisrelaatioon).¹³⁶ *Suvirannan* tutkimus ilmentää samaa kehitystä. Suviranta tosin toteaa, että luottamuksensuojan periaate kantaa vain osan pysyvyyden ja muutoksen problematiikan kannalta merkittävistä näkökohdista, lähinnä vain pysyvyyttä tukevia näkökohtia, kun taas oikeusvoiman käsite kokoaa yhteen oikeastaan kaikki näkökohdat, joita punnitsemalla problematiikkaa voidaan arvioida.¹³⁷

Edeltävistä seikoista huolimatta voidaan pohtia, onko hallintoprosessinakin tehtävissä väljä jaottelu oikeusvoimavaikutuksen (tai muun pysyvyyssperusteen, sikäli kuin pysyvyys syntyy) ja ylimääräisen muutoksenhaun välille. Roolien erittely ei tunnu yhtä mielekkäältä kuin siviiliasioissa, mutta se on mielestäni mahdollinen. Ylimääräinen muutoksenhaku on nimittäin hallintoasioissakin tarkoitettu toissijaiseksi oikeussuojakeinoksi, joka on lähtökohtaisesti käytettävissä vain, kun käytössä ei ole muuta tehokasta oikeusturvatieta, kuten säännönmukaista muutoksenhakekeinoa tai mahdollisuutta uuden hakemuksen tekemiseen lainvoiman saavuttaneen ratkaisun estämättä.¹³⁸

¹³⁵ *Suviranta* LM 2004 s. 1424–1425. Ks. myös *Hepola* 2005 esim. s. 371. Monet päätökset eivät saa lainkaan pysyvyyttä (ks. esim. *Mäenpää* 2007 s. 581).

¹³⁶ *Hepola* 2005 s. 371–373 ja 376.

¹³⁷ *Suviranta* LM 2004 erit. s. 1435–1436.

¹³⁸ *Mäenpää* 2007 s. 599 ja 609.

3.3 Ylimääräisestä muutoksenhausta Suomessa

Ylimääräisellä muutoksenhausta on historiallinen taustansa kuninkaan oikeudessa purkaa vääräperusteiset ja liian ankarat tuomiot. Vuoden 1734 laista lähtien ylimääräisestä muutoksenhausta on säädetty oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa, nykyisen sääntelyn ollessa pääosin vuodelta 1960.¹³⁹ Ylimääräiset muutoksenhakukeinot ovat *purku, kantelu ja menetetyn määrääjän palauttaminen*. Koska kirjoitukseni teema liittyy aineellisesti väärin tuomioihin, jätän menetetyn määrääjän palauttamisen tarkastelematta ja nostan menettelyvirheisiin liittyvästä tuomiovirhekantelustakin (OK 31:1–6) esiin vain yhden huomion.¹⁴⁰ Tuomiovirhekantelusuunnoksissa tarkoitettuihin menettelyvirheisiin tulee mielestäni katsoa kuuluvaksi tilanne, jossa ylin kansallinen tuomioistuin on EU-oikeuden vastaisesti laiminlyönyt velvollisuutensa ennakkoratkaisupyynnön esittämiseen EUT:lle silloin, kun tämän voidaan säännöksen mukaisesti otaksua vaikuttaneen lopputulokseen (eli etenkin kun lopputulos on ollut EU-oikeuden vastainen). EU-oikeudesta johtuvaa menettelyllistä velvollisuutta ei tule asettaa heikompaan asemaan kuin kansallisesta lainsäädännöstä johtuvaa.¹⁴¹ Hakemuksen tekemiselle varattu tiukahko kuuden kuukauden määräaika kansallisen ratkaisun *lainvoimaiseksi tulosta lukien* (OK 31:2.2) tosin estänee käytännössä useimpien sellaisten kanteluiden ajoissa tekemisen, jotka saavat pontimensa myöhemmästä EUT:n oikeuskäytännöstä.¹⁴² Luonnollisesti hakija voi perustaa vaatimuksensa myös ilmeisesti väärään EU-lainsäädännön soveltamiseen ja saada tältä osin edukseen pidemmän (purku)määrääjän.¹⁴³

¹³⁹ Ks. kehityksestä (Ruotsi-)Suomessa lähemmin *Tirkkonen* 1937 s. 50–84; *Jokela* 2009 s. 439.

¹⁴⁰ Ks. muista kantelua koskevista kysymyksistä kilpailuoikeudellisissa asioissa *Aine* 2013 s. 340–341 ja *Andersson* 1999 s. 344–351. Näissä pohditaan erityisesti sitä, voiko tuomioistuimen laiminlyönti nostaa EU-kilpailuoikeudellinen aspekti esiin viran puolesta muodostaa kanteluperusteen.

¹⁴¹ Ks. myös *Pellonpää* 2010 s. 391.

¹⁴² Kun EIT tai vastaava ihmisoikeuksien valvontaelin on todennut oikeudenkäyntivirheen asian käsittelyssä, kantelu voidaan tehdä kuuden kuukauden kuluessa kyseisen *valvontaelimen lopulliseksi jääneen ratkaisun antamisesta* (OK 31:2.3).

¹⁴³ Mikään ei estä vetoamasta ylimääräisen muutoksenhaun yhteydessä useaan perusteeseen. Joissakin tilanteissa tuomioistuimella itselläänkin voi olla mahdollisuus tutkia hakemus viran puolesta jopa vedottuja perusteita laajemmin, ks. tämän epäselvän kysymyksen osalta *Rautio* 2012 s. 1239 ja *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 170. Oikeuskäytännössä esiintyneestä joustavuudesta purku- ja kanteluperusteiden välillä ja näiden muutoksenhakukeinojen soveltamisalojen osittaisesta päällekkäisyydestä ks. *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 162–164. Ks. EIS:een liittyvää tulkintakysymystä käsitellyt KKO 2014:93, jossa kohdat 4–6 ilmentävät hyvin joustavuutta purun ja kantelun välillä. Ks. hallintolainkäytön

Aineellisten virheiden osalta kysymykseen tulee tuomion *purkaminen*. Lainvoimainen tuomio voidaan riita-asiassa purkaa muun ohessa silloin, kun tuomio perustuu ilmeisesti väärään lainsoveltamiseen (OK 31:7.1:n 4 kohta). Purkua on tässä tapauksessa haettava KKO:lta *yhden vuoden* kuudessa purettavaksi haetun ratkaisun *lainvoimaiseksi tulosta* (OK 31:10.1:n viimeinen virke). Muiden purkuperusteiden tapauksissa (oikeuden jäsenen tms. rikollinen menettely; väärät asiakirjat tai lausumat; vetoaminen ”seikkaan tai todisteseen, jota ei ole aiemmin esitetty ja sen esittäminen todennäköisesti olisi johtanut toiseen lopputulokseen”¹⁴⁴) vuoden määräaika lasketaan (vasta) siitä, kun hakija *sai tiedon* purkuperusteesta. Tämä määräaika ei kuitenkaan ala juosta ennen ratkaisun lainvoimaiseksi tulosta, vaikka tieto olisi käynyt ilmi ennen sitä (OK 31:10.1:n toinen virke). Purkua ei saa missään tapausryhmässä hakea yli viiden vuoden kuluttua ratkaisun lainvoimaiseksi tulosta, ellei hakemuksen tueksi esitetä erittäin painavia syitä (OK 31:10.2). Tämä ”viiden vuoden kattosääntö” ei pidennä ilmeisesti väärää lainsoveltamista koskevaa yhden vuoden määräaika lainvoimaiseksi tulosta lukien – ratkaisun KKO 1994:111 mukaan ei siis edes ”erittäin painavia syitä”-poikkeuksen osalta.

Rikosasioissa tuomion purku syytetyn eduksi ei ole lainkaan määräaikaan sidottu (OK 31:10). Purkua syytetyn vahingoksi koskee yhden vuoden määräaika ilman mahdollisuutta viiden vuoden kattosääntöön. Syytetyn vahingoksi tapahtuva purku ei voi perustua ilmeisesti väärään lainsoveltamiseen (OK 31:9 vrt. OK 31:8), mikä ilmentää osaltaan syytetyn oikeusrauhan ja oikeusvarmuuden painottamista.

Hallintoasiassa päätös voidaan hallintolainkäyttölain (HLL, 586/1996) 63.1 §:n mukaan purkaa,

- 1) jos asiassa on tapahtunut menettelyvirhe, joka on voinut olennaisesti vaikuttaa päätökseen;
- 2) jos päätös perustuu ilmeisesti väärään lain soveltamiseen tai erehdykseen, joka on voinut olennaisesti vaikuttaa päätökseen; tai
- 3) jos asiaan on tullut sellaista uutta selvitystä, joka olisi olennaisesti voinut vaikuttaa päätökseen, eikä hakijasta johdu, että uutta selvitystä ei ole aikanaan esitetty.

puolella KHO 2010:44 esimerkkinä sellaisesta ylimääräisestä muutoksenhakemuksesta, jossa hakija vetosi sekä aineellisen EU-lainsäädännön ilmeisesti väärään soveltamiseen että menettelyvirheeseen, kun EUT:lta oli laiminlyöty pyytää ennakkoratkaisua.

¹⁴⁴ Viimeksi mainitussa tilanteessa edellytetään OK 31:7.2:n mukaan, että asianosainen saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota kyseiseen seikkaan tai todisteseen siinä oikeudessa, joka on antanut tuomion, tai hakemalla muutosta tuomioon taikka että hän muutoin on pätevästä syystä ollut vetoamatta siihen.

Tämän lisäksi ns. purkukynnyksen on ylityttävä, toisin sanoen päätöksen on loukattava yksityisen oikeutta tai julkisen edun on katsottava vaativan sen purkamista (HLL 63.2 §). Purkua on haettava KHO:lta *viiden vuoden* kuluessa päätöksen lainvoimaiseksi tulemisesta tai erityisen painavasta syystä tämän jälkeenkin (HLL 64 §). Purkamisen ohella hallintolainkäyttölaissakin säädetään menettelyvirheisiin liittyvästä kantelusta (HLL 59–60 §). Määräaika on *kuusi kuukautta* päätöksen lainvoimaiseksi tulosta lukien, kun perusteena on muu menettelyvirhe, joka on voinut olennaisesti vaikuttaa päätökseen. Sama määräaika lasketaan siitä, kun kantelija sai tiedon päätöksestä, jos hakemus perustetaan kuulematta jättämiseen. Koska hallintolainkäytössä menettelyvirheen perusteella voidaan hakea myös purkua, HLL 63.3 §:ään on otettu purun ja kantelun suhdetta selventävä säännös. Sen mukaan purkua ei saa hakea, jos päätöksestä voidaan samalla perusteella tehdä perustevalitus tai kantelu. Purun tai kantelun kohteena voi olla niin viranomaisen hallintopäätös kuin hallintotuomioistuimen lainkäyttöpäätös.¹⁴⁵

Purkamisesta on pidettävä erillään viranomaisen mahdollisuus asiavirheen korjaamiseen hallintolain 50 §:n mukaan. Viranomainen voi esimerkiksi ilmeisesti väärän lainsoveltamisen tai menettelyvirheen johdosta poistaa päätöksensä ja ratkaista asian uudelleen pykälässä säädetyin edellytyksin. Päätöksen korjaaminen ei ole mahdollista, jos päätöstä koskeva muutoksenhaku on lainvoimaisesti ratkaistu.¹⁴⁶

Edellä olevia purkunormeja tarkasteltaessa havaitaan erityisesti kahden kysymyksen nousevan hakijan kannalta ratkaisevaan rooliin: ovatko purulle säädetyt aineelliset edellytykset käsillä ja onko purkuhakemus tehty määräajan puitteissa. Molemmat kysymykset ovat tutkittavana olevan teeman, EU-oikeuden vastaisen tuomion lopullisuuden, kannalta keskeisiä.

Mitä tulee *aineellisiin purkuedellytyksiin*, relevantein normi (OK 31:7.1:n 4 kohta) edellyttää sen arvioimista, onko lakia sovellettu ilmeisesti väärin. Ilmeisyysarviointi voi toisinaan olla hankalaa. Ilmeisyys viittaa virheen selvyyteen eli ei-tulkinnanvaraisuuteen,¹⁴⁷ eikä se siis muodosta esimerkiksi virheen vakavuutta koskevaa korotettua kynnystä. Edellytys ”lain” soveltamisesta ei taas itsessään ole kovin ongelmallinen, sillä lain ymmärretään nyttemmin merkitsevän ylipäänsä tuomion normatiivista pe-

¹⁴⁵ Mäenpää 2007 s. 597.

¹⁴⁶ Kulla 2012 s. 300.

¹⁴⁷ Leppänen – Välimaa 1998 s. 148. Oikeuskäytännössä on katsottu, että siinä tarkoitetaan tilannetta, jossa lakia on sovellettu selvästi ja kiistattomasti väärin (KKO 2009:80, k. 6; KKO 2011:43, k. 13).

rustaa: ”tähän periaatteessa kuuluu kaikkien normaalien oikeuslähteiden käyttö hyväksyttävien laintulkintasääntöjen edellyttämällä tavalla”.¹⁴⁸ EU-oikeuden vastaisuutta onkin meillä jo useita kertoja arvioitu ilmeisesti väärää lainsoveltamista koskevaa purkusäännöstä vasten, olipa välittömänä vaikuttimena EU-säädöksen sanamuodon tai EUT:n sille vahvistaman tulkinnan vastaisuus.¹⁴⁹ Varsinaista erityiskohtelua EU-oikeuden vastaisuudelle ei tässä suhteessa kuitenkaan näytetä annetun.¹⁵⁰

Purkuedellytysten osalta myös esittämättä jäänyttä uutta seikkaa¹⁵¹ koskeva OK 31:7.1:n 3 kohta voi olla relevantti, vaikka se ei laintulkintaan tai esimerkiksi soveltamiskäytäntöä muuttaviin oikeustapauksiin sovellukaan. Jos päätöksenteossa on esimerkiksi sivuutettu jokin käsillä olevaa tapausta koskeva ratkaisu, kuten komission tai kansallisen kilpailuviranomaisen päätös – eikä vain tulkintakäytäntöä yleisesti muuttava tai kehittävä päätös

¹⁴⁸ Näin *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 147. Ks. Ruotsissa samansuuntaisesti *Andersson JFT* 2001 s. 165–166, jossa asia linkitetään oikeuslähdeopin ja laintulkinnan kehitykseen yhteiskunnassa. Vrt. *Rautio* 2012 s. 1222–1223 sekä *HE 46/2014* s. 93, jossa hyödyntämiskieltojen yhteydessä lausutaan OK 31 luvun purkuperusteen tulkinnasta ja katsotaan (vain) vahvan ja vakiintuneen (kansallisen) oikeuskäytännön vastaisuuden voivan sisältyä käsitteen piiriin, ”jos sitä voidaan pitää vahvuudeltaan tavanomaisena oikeutena” (samanlaisesti asiaa lähestyy *Lager* 1972 s. 174–175). En itse pidä mielekkäänä sitä, että ”lain” soveltamisen virheellisyys purkusäännöksen valossa pääteltäisiin tiukasti sen perusteella, mikä on sivuutetun oikeuslähteen muodollinen status, vaan pidän *Leppäsen* ja *Välimaan* toteamusta osuvimpana. Sen sijaan selvää lienee, että mitä heikommin velvoittavan oikeuslähteen perusteella virheen olemassaolo ylipäänsä kyetään päättelemään, sitä epätodennäköisemmäksi lähtökohtaisesti jää virheen *ilmeisyyttä* koskevan kriteerin täytyminen.

¹⁴⁹ Keskeisinä esimerkkeinä voidaan mainita KKO:n käytännöstä ennakkoratkaisut 2007:34 ja 2007:35 ja KHO:n käytännöstä 2006:68, 2009:99, 2010:44, 2010:45, 2011:38, 2013:199 ja 2014:183. *Kannisen* (2014 s. 197) mukaan KHO 2011:38 oli ensimmäinen ratkaisu, jolla KHO purki oman ratkaisunsa ennakkoratkaisupyynnön esittämisen laiminlyönnin perusteella.

¹⁵⁰ Tässä artikkelissa ei analysoida Suomessa tehtyjä purkuratkaisuja, ks. väitteen tueksi *Miettinen LM* 2012 s. 430 ja 433; *Pellonpää* 2010 s. 388. Varsinaisena erityiskohteluna ei voitane pitää sitä, että EUT:n prejudikaatti, toisin kuin uusi tai muuttunut kansallinen oikeuskäytäntö (ks. esim. KKO 2011:43, k. 13 *in fine*), kykenee tuottamaan *taannehtivan* purkuvaikutuksen. Tämä johtuu jo EUT:n ratkaisujen oikeuslähdeopillisesta asemasta ja vaikutuksista: EUT vahvistaa (”toteaa”), miten EU-lainsäädäntöä olisi tullut tulkita sen voimaantulosta lähtien. – Ks. vertailevasti EIS:n puolella *varauksellisesta* suhtautumisesta EIT:n käytännön taannehtivaan purkuvaikutukseen KKO 2014:93, jossa lähestymistapaa perustellaan muun muassa ihmisoikeusnormien tulkinnan evolutiivis-dynaamisella kehityksellä ja sillä, että taannehtivan purkuvaikutuksen myöntäminen voisi olla omiaan ehkäisemään tällaista kehitystä (k. 20).

¹⁵¹ Seikka ei voi olla siinä mielessä ”uusi”, että se olisi syntynyt vasta tuomion antohetken jälkeen (*Leppänen – Välimaa* 1998 s. 143). Tällöin se olisi nimittäin *jälkisattumus*, joka oikeuttaa uuden kanteen nostamiseen.

(esim. EUT:n tulkintakannanotto) – käsillä voi olla purkumääräajaltaan edullisempi 3 kohdan mukainen ”uusi seikka”.¹⁵²

Purkuhakemuksen tekeminen *määräajassa* on usein ratkaiseva kohta-lonkysymys etenkin haettaessa purkua EUT:n käytännön kautta ilmenneiden virheiden perusteella. Siviiliprosessin ja hallintoprosessin välillä valitsee ilmeisesti väärän lainsoveltamisen tapauksessa silmiinpistävä ero (yksi vuosi vs. viisi vuotta lainvoimaiseksi tulosta). Hallintoprosessin pitkä määräaikaa kompensoi pysyvyyttä puoltavien intressien näkökulmasta toisaalta HLL 63.2 §:n purkukynnyssäännös. Siviiliprosessissa oikeusvarmuutta taas pyritään turvaamaan tiukan määräajan avulla. Eräänä perusteluna siviiliprosessin lyhyelle määräajalle voitaneen pitää sitä, että siviiliprosessissa käsitellään tyypillisesti yksityisten välisiä riitoja, joissa oikeussuhteiden vakauden ja oikeusvarmuuden turvaamiseen voidaan ajatella olevan painavampi syy kuin yksityinen–valtio-relaatioissa. Rikosprosessissa purku vastaajan eduksi voi tapahtua ilman aikarajaa. Jos esimerkiksi langettava rikostuomio on perustunut myöhemmän EUT:n oikeuskäytännön valossa ei-hyväksyttävään kansalliseen kriminalisointiin,¹⁵³ rikoksesta tuomittu henkilö voi määräajan estämättä vedota EUT:n ratkaisun *ex tunc*-vaikutukseen.

Siviiliprosessin sisäisesti vallitsee silmiinpistävä ero ilmeisesti väärää lainsoveltamista koskevan purkumääräajan suhteessa muihin tapauksiin, joita koskee ”viiden vuoden kattosääntö”. Kattosäännöksen piiriin voitaisiinkin EU-oikeuden loukkaustilanteissa päästä vain, jos EU-oikeuden loukkauksen yhteydessä olisi syyllistytty OK 31:7.1:n 1 kohdassa tarkoitettuun (virka)rikokseen, tai sellaisessa siviiliprosessuaalisten oppien kannalta ongelmallisena pidetyssä tulkinnassa, että EUT:n myöhempi tulkintakannanotto rinnastettaisiin OK 31:7.1:n 3 kohdassa tarkoitettuun uuteen seikkaan tai todisteeseen.¹⁵⁴ Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2007:35

¹⁵² Ks. *Aine* 2013 s. 332–333. Kansallisella tuomioistuimella on velvollisuus ottaa huomioon komission kilpailuoikeudelliset soveltamispäätökset (asetuksen (EY) 1/2003 16 artikla). – Ks. kansallisella tasolla KKO 2006:3, jossa pidettiin ”uutena seikkana” sellaista KKO:n omaa purkuratkaisua KKO 2004:56, joka koski samaa vastaajaa ja jonka myötä putosi pohja pois myös nyt purettavaksi haetulta langettavalta rikostuomiolta. Kyse ei ollut laintulkintakäytännön muuttumisesta, vaan siitä, että vastaajan menettelyä koskeva ensimmäinen ratkaisu (ratkaisussa 2004:56 purettavaksi haettu hovioikeuden tuomio) sisälsi välittömästi relevantin kannanoton jälkimmäisen asian (ratkaisussa 2006:3 purettavaksi haettu hovioikeuden tuomio) syyksilukemisen kannalta.

¹⁵³ Ks. esim. KKO 2007:11, tapauksen otsikko.

¹⁵⁴ Ks. *Koulu* 2007 s. 238. Siitä ongelmallisuudesta, joka koskee EUT:n ratkaisun rinnastamista uuteen (oikeustosi)seikkaan tai todisteeseen, ks. *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 141–142; Ruotsissa *Andersson JFT* 2001 s. 177. Tapauksessa KKO 2008:24 torjuttiin uutena seikkana jopa EIT:n *samassa asiassa* antama tuomio, jossa todettiin purkua hakeneen

pitäytynyt tiukasti yhden vuoden määräajassa myös sellaisissa tilanteissa, joissa purkuhakemus perustetaan EU-oikeuden ja EUT:n käytännön¹⁵⁵ vastaisuuteen. Toisaalta KKO on *Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen samassa asiassa antaman ratkaisun* vaikutuksen osalta joutanut toisella tapaa: se sivuutti purun määräaikaan koskevan säännöksen ja totesi sivuuttamisen ehtona olevan, että purkuhakemus on tehty ”ilman aiheetonta viivytystä sen jälkeen, kun [EIT] on lopullisessa ratkaisussaan todennut tuomioon sisältyneen ihmisoikeusloukkauksen”.¹⁵⁶

EU-oikeudessa on vahvana lähtökohtana tehokkuusperiaatteen valossa kohtuullisina pidettävien preklusiivisten määräaikojen hyväksyttävyyys, kunhan ne eivät vastaavuusperiaatteen vastaisesti kohtele EU-oikeudesta johtuvia oikeuksia kansallisia huonommin.¹⁵⁷ Vastaavuusperiaate ei edellytä vastaavuutta kahden erilaisen *kansallisen* prosessilinjan välille, kuten äskettäin *Târşia*-tuomiossakin muistutettiin.¹⁵⁸ Julkisasiamies Jääskinen taustoitti *Târşian* ratkaisuehdotuksessa erinomaisesti syitä eri prosessilajien lopullisuusnormien erilaisuuteen:

”Lainvoimaisiksi tulleissa siviili-, rikos- ja hallinto-oikeudellisissa tuomioissa on joka tapauksessa perusteltua soveltaa eri perusteita oikeusvoiman periaatteesta poikkeamiselle. Näillä tuomioillahan on eri oikeusvaiikutukset, ja myös oikeusvoiman periaatteesta sallittujen poikkeuksien (jos niitä on) määrittelyyn liittyvät oikeuspoliittiset näkökohdat ovat kunkin tapauksessa erilaiset. Siviilituomioissa oikeusvarmuudella ja lainvoiman saaneella tuomiolla vahvistettujen oikeussuhteiden vakaudella on ensisijaisen tärkeä merkitys. Rikostuomion purkamiselle väärin tuomitun henkilön eduksi ei sitä vastoin saisi asettaa liian tiukkoja edellytyksiä. Hallinto-oikeudessa yksityisten oikeuksien suojaan ja laillisuusperiaatteeseen liittyvät intressit voivat oikeuttaa suhtautumaan lainvoiman saaneiden tuomioiden purkamiseen joustavammin kuin siviilituomioiden tapauksessa.”¹⁵⁹

henkilön rikoksesta tuomitsemisen merkinneen EIS:n loukkausta.

¹⁵⁵ Tapauksessa KKO 2007:35 purun hakija vetosi asian KKO 2005:145 yhteydessä saatun EUT:n tuomioon asiassa C-537/03 *Candolin ym.* [2005] Kok. I-5745.

¹⁵⁶ KKO 2011:100, k. 21. Ks. tämän johdosta *Linna* LM 2012.

¹⁵⁷ Ks. esim. *Lenaerts ym.* 2014 s. 121. Oikeuskäytännössä esim. 33/76 *Rewe*, tuomion k. 5; C-208/90 *Emmott* [1991] ECR I-4269, tuomion k. 16; C-2/06 *Kempter*, tuomion k. 58 ja 60. Kokonaiskuvasta, jossa EUT suvaitsee melko pitkälle meneviä kansallisia preklusio-, vanhentumis- ja oikeusvoimasääntöjä vastapainona oikeuskäytäntönsä taannehtiville vaikutukselle, ks. *Andersson* JFT 2001 s. 164 ja 176.

¹⁵⁸ C-69/14 *Târşia*, tuomion k. 34.

¹⁵⁹ C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 50.

3.4 Ruotsin, Saksan ja Ranskan oikeudesta

Ruotsin, Saksan ja Ranskan oikeudesta voidaan lukuista pintatason eroavaisuuksista huolimatta tunnistaa ainakin siviiliprosessin osalta samanlaiset perusrakenteet kuin Suomen oikeudesta. Esimerkiksi sekä lainvoima että oikeusvoima löytävät näistä oikeusjärjestyksistä vaivatta vastinparinsa.¹⁶⁰ Oikeusvoiman ulottuvuuden tarkastelussa löydetään niin objektiivinen (asiallinen) kuin subjektiivinen (henkilöllinen) puoli, ja toisaalta oikeusvoimaoppeihin liittyy ajatus niin oikeusvoiman negatiivisesta (preklusiivisesta) kuin positiivisesta (prejudisiaalisesta) vaikutuksesta.¹⁶¹

Kaikkien edellä mainittujen maiden oikeusjärjestyksistä löytyy myös ylimääräisiä muutoksenhakukeinoja koskevia säännöksiä. Ruotsalaiset normistot muistuttavat suomalaisia hyvin läheisesti. Saksassa tunnetaan useita mahdollisuuksia ratkaisun lopullisuuteen puuttumiseksi.¹⁶² EU-oikeuden vastaisuuden korjaamiseen sopivaa keinoa ei periaatteessa ole,¹⁶³ mutta myöhemmän EUT:n tuomion *ex tunc* -vaikutuksen kannalta voidaan nostaa esiin kaksi kiinnostavaa vertailukohtaa.

Perustuslakituomioistuimen todettua perustuslakivalituksen (Verfassungsbeschwerde) johdosta tietyn tuomion perustuslain vastaiseksi, se voi kumota ratkaisun ja palauttaa asian toimivaltaiseen tuomioistuimeen (Bundesverfassungsgerichts-Gesetz 95.2 §). Mikäli vastaavuusperiaatteen katsotaan EU-oikeudessa edellyttävän EU-oikeuden vastaisuuden ja kansallisen perustuslain vastaisuuden rinnastamista, tarkoittaisi tämä mahdollisesti perustuslakivalituksen käyttöalan laajenemista EU-oikeuden vastaisiin tuomioihin.¹⁶⁴ Jo nykyisellään Saksassa vakava EUT:n ennakkoratkaisun pyytämistä koskeva laiminlyönti voi loukata perustuslain (Grundgesetz) 101 §:ssä turvattua oikeutta lailliseen tuomioistuin-käsittelyyn.¹⁶⁵ Toinen huomio koskee tilannetta, jossa kansallisen ratkaisun ristiriita EIS:n kanssa ilmenee myöhemmästä EIT:n ratkaisusta. Tässä tilanteessa EIS:n loukkaukseen perustuva lainvoimainen kansallinen tuomio voidaan Zivilprozessordnung 580.8 §:n mukaisen Restituti-

¹⁶⁰ Ruotsissa laga kraft / rättskraft, Saksassa formelle Rechtskraft / materielle Rechtskraft, Ranskassa force de chose jugée / autorité de la chose jugée.

¹⁶¹ Ruotsissa ks. Lindell 2012 s. 341–364; Saksassa Pohlmann 2014 s. 307–317; Ranskassa Guinchard – Vincent 2003 s. 230–232.

¹⁶² Näitä ovat ainakin Abänderungsklage; Wiederaufnahme des Verfahrens; Nichtigkeitklage, Restitutionsklage; vorsätzliche sittenwidrige Schädigung; Verfassungsbeschwerde.

¹⁶³ Näin Dittert 2014 s. 67.

¹⁶⁴ Juuri tällaista rinnastusta ehdotetaan asian C-69/14 *Târșia* ratkaisuehdotuksen kohdassa 53.

¹⁶⁵ Ks. Dittert 2014 s. 62 ja siinä viitattu oikeuskäytäntö.

onsklage-oikeuskeinon avulla poistaa. Saksalaisessa oikeuskäytännössä tätä ei kuitenkaan sovelleta analogisesti EUT:n myöhemmän tuomion myötä ilmi käyviin virheisiin.¹⁶⁶

Ranskassakin tunnetaan ylimääräisenä muutoksenhakuna pidettäviä keinoja,¹⁶⁷ mutta yksikään niistä ei tunnu soveltuvan sellaisen lainvoimaisen tuomion korjaamiseen, jota on jäänyt rasittamaan EU-oikeudellinen virhetulkinta.¹⁶⁸ Tällainen lausuma – yhdistettynä havaintoon, ettei lainsoveltamisvirhettä mitenkään ”yleiseurooppalaisesti” tunnusteta suoraksi purkuperusteeksi¹⁶⁹ – havahduttaa huomaamaan suomalaisen tilanteen vahvuudet: meillä tunnetaan EU-oikeuden (kin) loukkauksen korjaamiseen soveltuvia ylimääräisiä muutoksenhakukeinoja kaikissa prosessilajeissa, vaikka EU-oikeuden vastaisuus ei erityiskohtelua saisikaan. Ranskan korkeimmalle oikeudelle (Cour de cassation) tehtävä kassaatiovalitus voidaan toki perustaa yhtä hyvin EU:n kuin kansallisen oikeuden vastaisuuteen. Kun kassaatiovalitus on kuitenkin tehtävä kahden kuukauden kuluessa valituksenalaisen tuomion tiedoksiannosta,¹⁷⁰ tämä oikeuskeino rinnastuu pikemminkin tavanomaiseen kuin ylimääräiseen muutoksenhakuun. EIT:n toteaman ihmisoikeussopimuksen loukkauksen varalta Ranskan rikosprosessilaisissa on sen sijaan erityinen purkusäännös (Code de procédure pénale 626 §). Vastaavaan tapaan EIS:n loukkaustilanteiden varalta on otettu erityinen purkusäännös rikosprosessilakiin myös esimerkiksi Belgiassa (Code d’instruction criminelle 442 bis §) ja Alankomaissa (Wetboek van Strafvordering 457 §).

Ratkaisun tehneessä viranomaisessa tapahtuvan *uudelleen käsittelyn* mahdollisuudesta, joka on pidettävä erillään purkumahdollisuudesta, on *Ruotsin* hallintolaisissa Suomen hallintolain 50 §:n tapaan säännös (Ruotsin förvaltningslagen 27 §). *Saksassa* lopullinen hallintopäätös voidaan käsitellä uudelleen harkinnanvaraisesti hallintomenettelylain (Verwaltungsverfahrensgesetz) 48 §:n perusteella. Uudelleen käsittelyyn on velvollisuus saman lain 51 §:n mukaisissa tilanteissa, joiden joukossa mainitaan viitauksena Zivilprozessordnung 580 §:n mukaiset tilanteet. EU-oi-

¹⁶⁶ Dittert 2014 s. 68.

¹⁶⁷ Ks. siviiliprosessissa *Guinhard – Vincent* 2003 s. 1048 ss.

¹⁶⁸ Näin *Dubos ym.* 2014 s. 211 ja 216–218. Ainoana poikkeuksena kirjoittajat mainitsevat oikeuskäytännössä kehittyneen oikeuskeinon *recours dans l’intérêt de la loi*, jota vain asianomaisen toimialan ministeri voi käyttää oikeuskäytännön yhtenäisyyden nimissä (oikeuskeinon hyväksymisellä ei poisteta kyseisen ratkaisun konkreettisia oikeusvaikutuksia, joten se ei rinnastu tämän artikkelin kohteena oleviin oikeuskeinoihin).

¹⁶⁹ *BIICL-tutkimusraportin* s. 18 alaviite 66.

¹⁷⁰ *Guinhard – Vincent* 2003 s.1073; Code de procédure civile 528 ja 612 §.

keuden loukkauksen korjaaminen voi tulla kysymykseen lähinnä harkinanvaraisen uudelleen käsittelyn kautta, eikä subjektiivista oikeutta uudelleen käsittelyyn siten ole.¹⁷¹ *Ranskassa* hallintopäätösten oikeusvoimaa (autorité de chose décidée) pidetään heikompana kuin tuomioiden oikeusvoimaa.¹⁷² Hallinnolla on erityisen laajat mahdollisuudet käsitellä uudelleen sellainen hallintopäätös, jota ei ole riitautettu tuomioistuimessa ja joka ei luo yksityiselle oikeuksia.¹⁷³

Suomen, Saksan, Ranskan ja Benelux-maiden prosessilait eivät ole ainoita esimerkkejä siitä, että kansallisen ratkaisun pysyvyydestä EIS:n loukkaustilanteissa on erityissäännöksiä. Tällaisten säännösten taustalla voidaan arvioida olevan erityisesti Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus R(2000)2. On todettu, että harvassa ovat vastaavat esimerkit EUT:n tuomioihin liittyvistä purkusäännöksistä.¹⁷⁴ Tällaisia esimerkkejä löytyy kuitenkin ainakin Romanian hallintoprosessista¹⁷⁵ ja Slovakian siviiliprosessista¹⁷⁶, ja ne menevät siis ”unionin oikeudessa edellytettyä pidemmälle”¹⁷⁷.

4 EU-TUOMIOISTUIMEN OIKEUSKÄYTÄNTÖ

4.1 Aluksi

Edellä on tarkasteltu virheellisen ratkaisun pysyvyyttä koskevaa intressikonfliktia (jakso 2) ja sen käsittelyssä käytettävää prosessuaalista viitekehystä kansallisen oikeuden tasolla (jakso 3). Seuraavaksi tarkastellaan EU-oikeuden tässä viitekehyksessä asettamia vaatimuksia EUT:n keskeisimpien ennakkoratkaisujen avulla. Ratkaisut on ryhmitelty prosessuaalisiin perusteisiin, siis yhtäältä oikeusvoiman ulottuvuutta ja toisaalta purkua

¹⁷¹ *Dittert* 2014 s. 70–72 ja 75. Uudelleen käsittelyä koskevista saksalaisista säännöksistä ks. myös C-2/06 *Kempter*, tuomion k. 5–7.

¹⁷² *Dubos ym.* 2014 s. 202.

¹⁷³ *Dubos ym.* 2014 s. 208–209.

¹⁷⁴ *Kornezovin* (CMLR 2014 s. 830 ja 835) mukaan yhdessäkään EU:n jäsenvaltiossa ei olisi säädetty myöhempään EUT:n tuomioon liittyvästä purkumahdollisuudesta.

¹⁷⁵ Romanian hallintolainkäytöstä annetun lain (554/2004) 21 §:n mukaan purkuperusteena voi olla EU-oikeuden ensisijaisuuden periaatteen loukkaus lainvoimaisella tuomiolla (ks. C-69/14 *Târșia*, ratkaisuehdotuksen k. 9).

¹⁷⁶ Slovakian siviiliprosessilakiin (99/1963) otettiin vuonna 2008 uusi 228 §:n e-kohta, jonka mukaan lainvoimainen tuomio voidaan purkaa, jos se on EUT:n tuomion tai muun EU-elimen päätöksen vastainen (ks. C-507/08 *Komissio v. Slovakia*, ratkaisuehdotuksen k. 54).

¹⁷⁷ C-69/14 *Târșia*, ratkaisuehdotuksen k. 33.

tai uudelleenkäsitellyä eri prosessilajeissa koskeviin ryhmiin. Välitystuumioiden lopullisuutta koskevat ratkaisut *Eco Swiss* ja *Asturcom Telecomunicaciones* jätetään erikseen tarkastelematta niiden tarjoaman rajallisen lisäarvon vuoksi.¹⁷⁸ Oikeuskäytäntöä tarkastellaan erityisesti sen valossa, millaisiin seikkoihin EUT on kiinnittänyt huomiota arvioidessaan ratkaisujen lopullisuuteen puuttumista muodossa tai toisessa.

4.2 Oikeusvoiman ulottuvuus

4.2.1 Oikeuskäytäntöä

A) *Köbler*-tuomion (2003) mukaan ensiprosessissa annetun EU-oikeuden vastaisen tuomion oikeusvoima ei saa estää valtiota vastaan nostetun, EU-oikeuden loukkaukseen perustuvan vahingonkorvauskanteen tutkimista. EUT:n perustelujen mukaan ”[m]enettelyllä, jossa vaaditaan valtion vahingonkorvausvastuun toteamista, ei ole sama kohde eikä välttämättä samat asianosaiset kuin menettelyssä, joka on johtanut oikeusvoiman saaneeseen lopulliseen päätökseen”.¹⁷⁹ Juuri tämä argumentti oli keskeinen perustelu oikeusvoiman sivuuttamiselle, eikä EUT pitänyt tarpeellisena tukeutua mihinkään tiettyyn EU-oikeuden vaikutustapaan. Mielestäni lopputulos on väistämätön – päinvastainen tulkinta tekisi mahdottomaksi vahingonkorvauksen vaatimisen kansallisen tuomioistuimen menettelystä aiheutuneesta vahingosta. Suomessakin näitä linjauksia on sovellettu.¹⁸⁰ Asia on ollut esillä myös EUT:n myöhemmässä oikeuskäytännössä.¹⁸¹

B) *Lucchini*-tapauksessa (2007) kyseessä oli valtiontuki, jonka EU-komissio oli päätöksellään todennut unionioikeuden vastaiseksi. *Lucchini*-yritys vaati tukea kansallisessa tuomioistuimessa kanteella, joka hyväksyttiin lainvoimaisella tuomiolla komission aiemmasta päätöksestä huoli-

¹⁷⁸ Ks. C-126/97 *Eco Swiss*, tuomion k. 43–48, jossa todetaan kumoamiskanteen nostamiselle varattu määräaika tehokkuusperiaatteen mukaiseksi ja puolletaan ratkaisujen pysyvyyttä oikeusvarmuuden ja oikeusvoiman periaatteisiin viittaamalla. Ks. C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones*, samankaltaisesta tehokkuusperiaatteen mukaisesta arvioinnista tuomion k. 39–48 sekä vastaavuusperiaatteesta k. 49–59.

¹⁷⁹ C-224/01 *Köbler*, tuomion k. 39

¹⁸⁰ Ks. esim. KKO 2013:58, jossa korkein oikeus hylkäsi Suomen valtion oikeusvoimaväitteet (k. 11–13). Vaikka KKO viittasi *Köbler*-tuomioon, kansallinen oikeusvoimaoppiin tuskin olisi estänyt kanteen tutkimista, kun oikeudenkäyntiasiat, osin asianosaistahotkin, erosivat jutuissa toisistaan.

¹⁸¹ Asiassa C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo* Italian valtion muiden väitteidensä ohessa esittämä oikeusvoimaväite ei menestynyt (tuomion k. 18). Ks. myös C-160/14 *Ferreira da Silva e Brito* ECLI:EU:C:2015:565, tuomion k. 55.

matta. Myöhemmin kansallinen viranomainen joutui tekemään takaisinperintäpäätöksen, jonka Lucchini riitautti kansallisella kumoamiskanteella. Italian siviililain (codice civile) 2909 §:n sisältämä oikeusvoimasääntö nousi ongelmaksi, sillä oikeusvoiman tulkittiin Italiassa kattavan ”asianomaisessa oikeudenkäynnissä esitettyjen perusteiden lisäksi sellaiset perusteet, jotka siinä *olisi voitu esittää*”.¹⁸² EU-tuomioistuimien totesi tämän menettelyn yhteydessä tehdyn ennakkoratkaisupyynnön johdosta, että kansallisen oikeusvoiman oli väistytävä pois tieltä.

EUT kiinnitti perusteluissaan erityistä huomiota siihen, että valtiontukien yhteismarkkinoille soveltuvuuden arviointi kuului komission yksinomaisten toimivallan piiriin ja että kansallinen tuomioistuin ei siten olisi ollut ylipäänsä toimivaltainen käsittelemään asiaa.¹⁸³ Kansallisella tuomioistuimella ei myöskään ollut toimivaltaa tutkia EU:n toimielimen kuten komission päätöksen pätevyyttä: Lucchinin olisi tullut halutessaan määräjässä riitauttaa sille vastainen komission päätös EU:n tuomioistuimes-
sa.¹⁸⁴ Koska EU-oikeuden tulkintavaikutus ei riittänyt korjaamaan tilannetta, tuomioistuin viittasi varsin suoraan EU-oikeuden etusijaperiaatteen.¹⁸⁵ Se, ettei prosessiautonomiaan tai tehokkuusperiaatteen viitattu vaan kysymykseen tuli etusijaperiaate, johtunee siitä, että tapauksessa liikutettiin unionin yksinomaisen toimivallan piiriin kuuluvalla alueella, jota koskeva menettelykin oli loukatulta osin säädetty EU-toimielimille kuuluvaksi. Kysymyksen ratkaisu ei siten olisi kuulunut lainkaan kansallisen prosessin piiriin.¹⁸⁶

Lucchini-tuomio herätti oikeustieteen piirissä tuoreeltaan huolta.¹⁸⁷ Sen pohjalta on myös pohdittu, muodostavatko valtiontukia koskevat asiat erillislueen, jolla oikeusvoiman painoarvo on heikompi.¹⁸⁸ *Tizzano* ja *Genca-*

¹⁸² C-119/05 *Lucchini*, tuomion k. 15 ja 59. Kursivointi lisätty.

¹⁸³ C-119/05 *Lucchini*, tuomion k. 50–52 ja 57.

¹⁸⁴ C-119/05 *Lucchini*, tuomion k. 53–56.

¹⁸⁵ C-119/05 *Lucchini*, tuomion k. 60–62.

¹⁸⁶ Ks. myös *Miettinen* LM 2012 s. 436, jossa todetaan oikeusvoimaa koskevan EUT:n käytännön viittaavan eroon prosessiautonomian piirissä tapahtuvan kansallisen prosessin ja unionin toimivallassa toteutettavan oikeustoimen välillä. Ks. edelleen *Tizzano – Gencarelli* 2011 s. 274. – Edes kansalliselle tasolle kuuluvaa menettelyä ei koske ”prosessiautonomia” rajoituksineen siltä osin kuin tietty menettelykysymys on EU-lainsäädännöllä säännelty, vaan tällöin on luonnollisesti noudatettava kyseistä EU-menettelysäännöstä (*Lenaerts ym.* 2014 s. 107).

¹⁸⁷ Ks. esim. *Briza* 2008; kriittisesti myös *Raiti* 2008.

¹⁸⁸ *Nebbia* ELR 2008, ks. kirjoituksen otsikko ja esim. s. 437: ” – – the nonchalant approach to res judicata taken by the Court is not limited to this exceptional instance, but embraces all cases on state aid: in spite of the ‘individual rights’ rhetoric that has permeated the Court’s jurisprudence over the last few decades, where simple compliance of EC obligations is at risk, clear cut answers appear to come more promptly to the Court.”

relli ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että Lucchinissa ei vain valtio vaan myös laittoman tuen saaja itse toimi anteeksiantamattoman passiivisesti, kun se ei riittänyt komission kielteistä valtioneuvoston päätöstä EU:n tuomioistuimessa, vaan sen sijaan vaati tukea kansallisessa tuomioistuimessa. Lopputulos ei siten ollut vastoin vain valtioneuvostonjärjestelmän vaan koko EU:n oikeussuojajärjestelmän perusperiaatteita, jolloin ”desperate times call for desperate measures”.¹⁸⁹

Valtioneuvoston liittyvät kysymykset muodostavat yhden esimerkin alueesta, jolla kansallisen oikeusvoiman – ja esimerkiksi luottamuksensuojan¹⁹⁰ – painoarvo on heikompi. Voidaan pohtia sitä, millaisia muita vastaavia tapausryhmiä voisi esiintyä,¹⁹¹ ja yleisemmällä tasolla sitäkin, tulisiko Lucchinin oikeusohjeen olla yleistettävissä kaikkiin tilanteisiin, joissa kansalliselta tuomioistuimelta on selvästi puuttunut toimivalta. Kornezov on huomauttanut, että Lucchinissa ratkaisevaa tuntuu olleen se, että alkuperäisen tuomion antaneelta kansalliselta tuomioistuimelta puuttui selvästi toimivalta koko asian käsittelyyn.¹⁹²

Itse pitäisin perusteltuna sellaista lukutapaa, jossa ei kytkettäisi Lucchini-tapauksen ohjetta vain yhteen EU-oikeuden aineelliseen lohkoon tai leimattaisi sitä vain äärimmäiseksi erikoistapaukseksi – eikä toisaalta yleistettäisi kaikkiin tilanteisiin, joissa kansallisen tuomioistuimen toimivallan puuttuminen johtuu EU-oikeudesta. Kyse on mielestäni ennen kaikkea siitä, loukkaako kansallisen ratkaisun oikeusvoima EU-jäsenvaltio-relaatiassa (tai tarkemmin EU:n toimielin – kansallinen tuomioistuin -relaatiassa) EU-tason yksinomaista toimivaltaa. Lucchini-tapauksessa loukkaus tapahtui suhteessa valtioneuvoston laittomuustoteamukseen, jossa toimivalta

¹⁸⁹ Tizzano – Gencarelli 2011 s. 275–276.

¹⁹⁰ *Lucchinia* voidaan lukea suhteessa *Alcan*-tuomioon. Siinä todettiin, ettei yksityisen luottamuksensuoja suhteessa kansallisen viranomaisen päätökseen estänyt valtioneuvoston takaisinperintää, vaikka viranomaista voitaisiin pitää vastuullisena virheistä, koska tuensajalla oli velvollisuus varmistua siitä, että [nykyisen SEUT 108(3) artiklan mukaista] tukien ennakoivalvontamenettelyä oli noudatettu (C-24/95 *Alcan*, esim. tuomion k. 41).

¹⁹¹ Ks. esim. *Couronne* 2015 s. 480, jossa pohditaan esimerkinomaisesti yrityskauppa-valvonnan, kartellien lopettamispäätösten ja asetuksen (EY) 2003/1 9 artiklan mukaisten sitoumuspäätösten rinnastettavuutta valtioneuvoston päätöksiin. *Raiti* (2008 s. 26) on sillä kannalla, että Lucchini-tapauksen tulkinta pitäisi joka tapauksessa rajoittaa tilanteisiin, joissa jonkin EU:n toimielimen yksinomaista toimivaltaa on loukattu. Ks. myös *Wall* 2014 s. 323.

¹⁹² *Kornezov* CMLR 2014 s. 821, jossa asiaa pohditaan tuomio-oppien kannalta oikeushistoriallisesti ja oikeusvertailevasti. Vrt. kansallisten oikeusvoimaoppien osalta esim. *Lindell* 2012 s. 369, jossa todetaan, ettei tuomio saa oikeusvoimaa tuomioistuimen toimivallan ylittäviltä osin. Suomessa taas on yleensä katsottu, että ylimääräistä muutoksenhakua koskevasta säännöksistä ilmenee välillisesti, etteivät vakavatkaan toimivallan ylitykset aiheuta tuomion mitättömyyttä. Ks. tästä käsityksestä ja mahdollisista poikkeuksista *Tirkkonen* 1966 s. 322–323; *Lappalainen* 2001 s. 418; *Jokela* 2015 s. 568–569.

on komissiolla,¹⁹³ ja toisaalta suhteessa EUT:n toimivaltaan valvoa komission päätösten lainmukaisuutta. Vertailun vuoksi todettakoon, että kansallisen tuomioistuimen EU-oikeudesta johtuva toimivallan puuttuminen voi ilmetä muussakin relaatiossa kuin EU-toimielimen toimivaltaa loukkaavassa vertikaalisessa suhteessa. Esimerkiksi jäljempänä käsiteltävässä Kapferer-tuomiossa kyse oli kansallisen tuomioistuimen toimivallan (väitetyistä) puuttumisesta horisontaalisessa suhteessa, siis väärin valitusta jäsenvaltioiden tason foorumista, mikä ei suinkaan saanut EUT:ta syrjäyttämään ratkaisun lopullisuutta. En siten näe Lucchinin ja Kapfererin välillä mitään ristiriitaa, vaikka molemmat liittyvät käsitteellisesti kansallisen tuomioistuimen toimivaltaan.

C) *Komissio v. Slovakia* -tapauksessa (2010) EUT näytti rajoittavan Lucchini-tapauksen vaikutuksia. Se totesi, ettei Lucchini-tuomio ollut välittömästi merkityksellinen käsillä olleessa tilanteessa, koska nyt lainvoimainen kansallinen tuomio oli annettu Slovakiassa *ennen* komission päätöstä valtiontuen sisämarkkinoille soveltumattomuudesta ja takaisinperinnästä.¹⁹⁴ Tapauksessa oli kysymys keskeisesti siitä, että eräälle yritykselle myönnetyn velkasaneerauksen myötä anteeksiannetut verovelat muodostivat komission näkemyksen mukaan valtiontuen, joka oli komission päätöksellä määrätty perittäväksi takaisin. Yritys nosti komission päätöksestä kanteen unionin yleisessä tuomioistuimessa mutta ei vaatinut täytäntöönpanon lykkäämistä. Takaisinperintä epäonnistui Slovakiassa, kun sen tuomioistuimet kieltäytyivät velkasaneerauspäätöksen oikeusvoiman vuoksi suostumasta veroviranomaisen vaatimukseen tuen palauttamisesta. Komissio nosti tämän johdosta rikkomuskanteen Slovakiaa vastaan.¹⁹⁵ Vaikka rikkomuskanteeseen annetun ratkaisun yhteydessä oikeusvoimakysymyksessä irrottauduttiin Lucchini-ratkaisusta, Slovakia joutui jäsenvaltiona vastuuseen rikkomuksestaan, kun se ei näyttänyt toteuttaneensa kaikkia mahdollisia toimia tukien takaisin perimiseksi.¹⁹⁶

¹⁹³ Tässä ei ole mahdollisuutta paneutua valtiontukia koskevaan aineelliseen tai menettelylliseen EU-sääntelyyn. Valtiontukien ennakkovalvontamenettely, jossa kansallisilla tuomioistuimilla toisaalta on eräitä EU-oikeudesta johtuvia tärkeitäkin tehtäviä, tulee lyhyesti käsiteltäväksi tapausta C-505/14 *Klausner Holz* kommentoitaessa.

¹⁹⁴ C-507/08 *Komissio v. Slovakia*, tuomion k. 58–59. *Lucchini*-tapauksen leimaamisesta erityistapaukseksi ks. myös C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, tuomion k. 25, ja C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 61.

¹⁹⁵ C-507/08 *Komissio v. Slovakia*, tuomion k. 5–13.

¹⁹⁶ C-507/08 *Komissio v. Slovakia*, tuomion k. 61–65. Erityistä huomiota EUT kiinnitti siihen, ettei Slovakia ollut yksilöinyt, minkälainen vastaus oli saatu veroviranomaisen pyyntöön siitä, että tapauksessa ongelmana ollut lainvoimaista tuomiota vastaan olisi ryhdytty kansallisen oikeuden mahdollistamaan ylimääräiseen muutoksenhakuun (k. 63).

Miettinen on esittänyt, että Lucchinin asetelmassa oli kyse kahden hierarkkisesti eritasoisen oikeusvoiman periaatteen punninnasta: ”Kansallinen prosessi ei enää kykene vaikuttamaan komission kielteiseen päätökseen, jonka oikeusvoima perustuu eurooppaoikeuteen.”¹⁹⁷ Ajatus hierarkiatasoista on sinänsä perusteltu. Sana ”enää” heijastaa sitä pulmallisuutta, joka komissio v. Slovakia -tapaukseen sisältyy. Pulma piilee siinä, että kansallisen tuomioistuimen ajoissa tekemän ratkaisun ei pitäisi pystyä luomaan suojakilpeä komission päätöksiä vastaan silloin, kun komissio on näistä kahdesta ainut toimivaltainen taho.¹⁹⁸ Toisaalta aineelliselta kannalta emme voi vielääkään tietää varmuudella, oliko komissio v. Slovakia -asiassa kyseessä ollut yritys todella edes saanut laittomasti valtioneuvon tukea vai ei, vaan kyse oli täytäntöönpanon turvaamista koskevien säännösten noudattamisesta siihen saakka, kunnes asia on lopullisesti ratkaistu. Komission päätös nimittäin riitautettiin unionin yleisessä tuomioistuimessa niin, että asia on edelleen vireillä.¹⁹⁹ Jäljempänä käsiteltävä Klausner Holz -ratkaisu näyttää joka tapauksessa menevän kansallista oikeusvoimaa heikentävään suuntaan. Siinä komissio ei nimittäin ollut ehtinyt antaa minkäänlaista – lopullista tai valituksen alle joutunutta – päätöstä valtioneuvon tukeksi siihen mennessä, kun EUT edellytti ennakkoratkaisussaan kansallisen oikeusvoiman sivuuttamista. Lucchini- ja komissio v. Slovakia -tapausten suhteen pohtiminen ei muodostakaan enää ajantasaista kuvaa oikeusvoiman merkityksestä valtioneuvon tukeksi.

D) *Fallimento Olimpclub* -asiassa (2009) nousi Lucchinin tavoin esiin Italian siviililain 2909 §. Italiassa tulkittiin säännöksen estävän tosiseikkoja tai oikeudellisia seikkoja koskevien lainvoimaisten toteamusten uudelleen tutkimisen, vaikka myöhemmillä oikeudenkäynneillä pyrittiin eri päämääriin kuin ensiprosessissa, kunhan asianosaiset ovat samat ja kyse on samasta oikeussuhteesta.²⁰⁰ Tapauksen aineellisoikeudellinen puoli liittyi väitettyihin arvonlisäverotuksellisiin väärinkäytöksiin. Olimpclub vetosi siihen, että sen toiminnasta oli aiemmassa lainvoimaisessa tuomiossa tehty sen kannalta edullisia päätelmiä erältä aiemmilta verovuosilta. Kansalli-

¹⁹⁷ Miettinen LM 2012 s. 425.

¹⁹⁸ Myös *Taborowski* (2012 s. 1893) on todennut, että muunlainen ajatus tuntuu liiallisesti heikentävän laittomien valtiontukien takaisinperinnän tehokkuutta.

¹⁹⁹ Ks. T-11/07, palautuspäätös C-73/11 P *Frucona Kosice v. komissio* ECLI:EU:C:2013:32, ja edelleen T-103/14 asian T-11/07 rauettua tarkoituksettomana, kun komissio oli korvanut vanhan päätöksensä uudella päätöksellä, jossa samaa valtioneuvon tukea pidettiin kuitenkin edelleen laittomana. – Tapaus on hyvä esimerkki käsittelyjen pitkästä kestosta, ja se havainnollistaa myös takaisinperintäpäätösten täytäntöönpanovelvoitteen ankaruutta silloin, kun täytäntöönpanoa ei valituksen käsittelyn yhteydessä keskeytetä.

²⁰⁰ Ks. tarkemmin C-2/08 *Fallimento Olimpclub*, tuomion k. 4.

sen oikeusvoimatulkinnan mukaan vanhaan tuomioon voitiin tehokkaasti vedota uudessa oikeudenkäynnissä myös silloin, kun aiemmat toteamukset koskevat *samanlaisia* kysymyksiä, *vaikka kyseinen tuomio ei koskisi sitä verokautta, josta uudessa menettelyssä on kyse*.²⁰¹ EUT ei hyväksynyt näin laajaa tulkintaa, vaan totesi:

”Oikeusvoiman periaatteen tällainen tulkinta johtaisi näin ollen siihen, että tilanteessa, jossa lopullinen tuomioistuinratkaisu perustuu arvonlisäveroon liittyviä väärinkäytöksiä koskevien yhteisön sääntöjen yhteisön oikeuden vastaiseen tulkintaan, näiden sääntöjen virheellinen tulkinta *toistuisi kaikkien tulevien verokausien osalta, eikä tätä virheellistä tulkintaa olisi mahdollista korjata*.

Näissä olosuhteissa on katsottava, että *näin merkittäviä esteitä* arvonlisäveroa koskevien yhteisön sääntöjen tehokkaalle soveltamiselle *ei voida perustellusti pitää oikeutettuina* oikeusvarmuuden periaatteen johdosta ja että niiden on täten katsottava olevan *tehokkuusperiaatteen vastaisia*.”²⁰²

Mielestäni huomiota kannattaa kiinnittää muutama seikkaan. Ensinnäkin, prosessuaaliselta kannalta kyse on vanhan tuomion oikeusvoiman *positiivisesta (prejudisiaalisesta) vaikutuksesta*, joka oli tilanteessa liian laaja. Tämän vuoksi ei mielestäni voida sanoa, että jokin ratkaiseva ero löytyisi siitä, että kyse olisi ollut vireillä olevasta asiasta eikä oikeusvoimaisesti ratkaistusta asiasta.²⁰³ Tapausta voidaan sen sijaan tutkia osana EUT:n oikeusvoimaa koskevaa käytäntöä siinä missä vaikkapa Lucchinia (aiemman tuomion preklusiovaikutus) tai Klausner Holzia (aiemman tuomion prejudisiaalinen vaikutus). Toiseksi voidaan havaita EUT:n kiinnittäneen huomiota siihen, että italialainen oikeusvoimatulkinta saattoi mahdollistaa unionin oikeuden periaatteessa kestoltaan rajoittamattoman loukkauksen.

Kolmanneksi voidaan Kornezovin tavoin huomauttaa, että EUT näyttää implisiittisesti turvautuneen omaan käsitykseensä oikeusvoiman hyväksyttävistä ulottuvuudesta: unionioikeuden loukkaaminen *tuomion perusteluissa tehdyn toteamuksen* oikeusvoimavaikutuksella muodosti suhteettoman esteen.²⁰⁴ Neljänneksi voidaan tarkastella EUT:n retoriikkaa suhteessa

²⁰¹ C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, tuomion k. 13.

²⁰² C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, tuomion k. 30–31. Kursivoinnit lisätty.

²⁰³ Vrt. toisin *Miettinen* LM 2012 s. 425.

²⁰⁴ *Kornezov* CMLR 2014 s. 826. Suomessa ja useissa muissa maissa vain tuomiolauselma saa oikeusvoiman, eivät siis esimerkiksi tuomion perustelut, ks. *Tirkkonen* 1966 s. 344–346; *Mäenpää* 2007 s. 583; KKO 2015:59, k. 11. Samoin Ranskan siviiliprosessissa eräin pienin varauksin, ks. *Vincent – Guinchard* 2003 s. 224–228.

sen oikeusvoimaa koskevan oikeuskäytännön kronologiseen kehittymiseen. Tapauksessa nostettiin aiempaa vahvemmin esiin se, että oikeusvoimaisuus tosin kykenee mahdollistamaan unionioikeuden loukkauksen, mutta ei silloin kun oikeusvoimaestettä ”ei voida *perustellusti pitää oikeutettu[i]na* [reasonably justified] oikeusvarmuuden periaatteen johdosta”. Toisin sanoen tehokkuusperiaatteeeseen liittyvä suhteellisuusarviointi nostettiin aiempaa rohkeammin esiin, mikä on sittemmin useassa oikeustapauksessa toistunut.²⁰⁵ Aiemmassa oikeuskäytännössä taas oli taipumukseksi pääosin pitäytymä kansallisen oikeuden ja vastaavuusperiaatteen²⁰⁶ tarjoamien mahdollisuuksien puitteissa.²⁰⁷

E) *Impresa Pizzarotti* -tapauksessa (2014) oli kyse julkisia rakennusurakoita koskevan EU-sääntelyn vastaisessa tilanteessa vallinneesta täytäntöönpano-ongelmasta, joka ennakkoratkaisua pyytäneen kansallisen tuomioistuimen mukaan saattoi olla ratkaistavissa täydentämällä saman tuomioistuimen antaman tuomion alkuperäistä tuomiolauselmaa täytäntöönpanopäätöksin. EUT katsoi, että edellä mainittua mahdollisuutta oli vastaavuusperiaate huomioon ottaen sovellettava,²⁰⁸ tai, mikäli tämä ei kuitenkaan olisi mahdollista, tuomioistuimen tuli *vastaavuus- ja tehokkuusperiaatteiden* mukaisesti silti syrjäyttää oikeusvoima, jos kansallisiin menettelysääntöihin sisältyi sellainen mahdollisuus.²⁰⁹ Tapauksen prosessuaalinen anti on vaikeasti erotettavissa. Tutkittavan teeman kannalta on kiinnostavampaa nostaa esiin se, että oikeusvoiman syrjäyttämiseen ohjatessaan EUT painotti runsaasti aineellisia tekijöitä, kuten kyseisen EU-sääntelyn ”olennaisuutta” ja sen tavoitteita (tarjoajien tasapuolisen kohtelun varmistaminen, avoimuusperiaatteen soveltaminen hankintojen avaamiseksi vääristymättömälle kilpailulle).²¹⁰ Merkille voidaan panna myös, että EUT sisällytti vastaukseensa nimenomaisen maininnan ylimmän kansallisen tuo-

²⁰⁵ C-249/11 *Byankov* (vuodelta 2012), tuomion k. 81; C-505/14 *Klausner Holz* (2015), tuomion k. 45; C-160/14 *Ferreira da Silva e Brito* (2015), tuomion k. 59.

²⁰⁶ Tällaisen kansallisen oikeuden mahdollisuuksiin pidättäytyvän linjan edustajina voidaan pitää esimerkiksi asioita C-126/97 *Eco Swiss* (1999), C-453/00 *Kühne & Heitz* (2004), C-392/04 *i-21 Germany* (2006), C-234/04 *Kapferer* (2006) ja C-2/06 *Kempter* (2008). Asia C-119/05 *Lucchini* (2007) ei ole näiden tapausten kanssa vertailukelpoinen, kun siinä loukattiin EU:n toimielimen yksinomaista toimivaltaa.

²⁰⁷ Kehityksestä samansuuntaisesti *Tizzano – Gencarelli* 2011 s. 278; *Couronne* 2015 s. 482 (k. 633).

²⁰⁸ C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 55–57.

²⁰⁹ C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 62.

²¹⁰ C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 63. Ks. myös C-392/04 *i-21 Germany*, tuomion k. 70, jossa ohjattiin kansallisen tuomioistuimen harkintaa viittaamalla direktiivin tavoitteisiin ja merkitykseen sekä direktiivin väärän tulkinnan mahdollisiin seurauksiin markkinoilla.

mioistui­men lain­min­lyön­nistä pyytää EUT:n ennak­korat­kai­sua lain­voi­mai­suuteen johtaneessa prosessissa.²¹¹

F) *Klausner Holz* -asiassa (2015) oli kysymys saksalaisen osavaltion ja yksityisen yrityksen välisestä siviilioikeudellisesta riidasta.

Osapuolten välillä oli vuonna 2007 solmittu kaksi sopimusta, joissa osavaltio sitoutui myymään kyseiselle yritykselle puuta vuosina 2007–2014 tietyillä ennalta määritellyillä hinnoilla ja olemaan muutoin myymättä puuta sopimuksessa vahvistettuja hintoja halvemmalla. Vuonna 2008 Klausner Holz -yritys oli ajautunut maksuvaikeuksiin, minkä johdosta osavaltio oli vuonna 2009 irtisanonut sopimukset ja lopettanut puuntoimitukset. Klausner Holz vaati ensimmäisessä prosessissa sen vahvistamista, että sopimukset olivat irtisanomisesta huolimatta edelleen voimassa. Yritys sai tämän lainvoimaisesti vahvistetuksi joulukuussa 2012. Klausner Holz vaati toisessa prosessissa osavaltiolta vahingonkorvausta ja eräitä muita oikeusseuraamuksia nojautuen sopimukset päteviksi vahvistaneeseen tuomioon. Osavaltio esitti tähän kanteeseen vastatessaan ensimmäistä kertaa väitteen siitä, että sopimuksia ei voitu täyttää, koska ne merkitsivät SEUT 107(1) artiklassa tarkoitettua valtiontukea, joka oli toteutettu SEUT 108(3) artiklan vastaisesti. Saksa ilmoitti heinäkuussa 2013 komissiolle ilmoittamatta jätetystä tuesta, joka Saksan näkemyksen mukaan ei soveltunut sisämarkkinoille. Myös ennakkoratkaisua pyytäneen saksalaisen tuomioistuimen käsityksen mukaan kyseessä oli valtiontuki, joka oli pantu täytäntöön SEUT 108(3) artiklan vastaisesti.

Ennakkoratkaisupyynnössään tuomioistuin teki selväksi, että Saksan oikeuden mukaan ensiprosessissa annetun vahvistustuomion oikeusvoima­vaikutus esti millään tavoin vastustamasta päteväksi todettujen sopimusten täytäntöönpanoa jälkiprosessissa. Näin oli siitäkkin huolimatta, ettei valtiontukiaspektia ollut käsitelty ensimmäisessä menettelyssä.²¹²

EUT muistutti vastauksessaan aluksi SEUT 108(3) artiklan mukaisesta uusien tukisuunnitelmien ennakkovalvonnasta, jolla pyritään siihen, että vain sisämarkkinoille soveltuvat valtiontuet toteutetaan. Tavoitteen saavuttamiseksi tukisuunnitelman toteuttamista lykätään siihen saakka, kunnes epäily sen soveltuvuudesta sisämarkkinoille poistetaan komission lopullisella päätöksellä. Komission yksinomaiseen toimivaltaan kuuluu sen arvioiminen, soveltuvatko tukitoimet sisämarkkinoille. Kansalliset tuomioistui­met taas huolehtivat komission lopulliseen päätökseen saakka yksityisten oikeuksien suojaamisesta silloin, kun valtion viranomaiset ovat mahdolli-

²¹¹ C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 64 ja tuomiolauselma.

²¹² C-505/14 *Klausner Holz*, tuomion k. 3–15.

sesti rikkoneet SEUT 108(3) artiklan mukaista kieltoa.²¹³ Kansallisten tuomioistuinten tehtävänä on siis toteuttaa toimenpiteet, joilla tukien toteuttamisen sääntöjenvastaisuus voidaan korjata. Tämä voi tarkoittaa toimenpiteen täytäntöönpanon keskeyttämistä ja jo maksettujen määrien takaisin perittäväksi määräämistä taikka väliaikaisten toimenpiteiden määräämistä.²¹⁴

Oikeusvoimaa koskevan ongelman osalta EUT painotti ensin useaan kertaan, että kansallisen tuomioistuimen tuli tulkita oikeusvoimanormeja mahdollisimman pitkälti unionioikeuden täytäntöönpanoa edistävällä tavalla ottaen erityisesti huomioon, ettei ensiprosessi ollut lainkaan koskenut riidanaalaisten sopimusten mahdollista valtioneuvoston.²¹⁵ Siltä varalta, ettei tulkintavaikutus kuitenkaan ylittäisi tarvittavaan lopputulokseen *contra legem* -tilanteeseen päätyminen vuoksi, EUT toisti vakiolausumansa oikeusvoiman periaatteen tärkeydestä ja siirtyi arvioimaan, johtaisiko tehokkuusperiaate kansallisen oikeusvoiman syrjäyttämiseen. Tehokkuusperiaatteen mukaisessa arvioinnissa EUT kiinnitti huomiota erityisesti seuraaviin seikkoihin.²¹⁶

- saksalaisen tuomioistuimen esittämästä oikeusvoimatulkinnasta voi seurata se, että kansallisten tuomioistuinten on mahdotonta noudattaa velvollisuuttaan varmistaa SEUT 108(3) artiklan kolmannen virkkeen noudattaminen
- valtion viranomaiset ja valtiontuen saajat voisivat *kiertää* SEUT 108(3) artiklan kieltoa ”hankkimalla unionin oikeuden valtioneuvoston sääntöihin vetoamalla vahvistustuomion”²¹⁷
- tällainen menettely mahdollistaisi tuen täytäntöönpanon jatkamisen useiden vuosien ajan jokaisen uuden puutoimituksen yhteydessä ilman mahdollisuutta lopettaa sitä
- saksalainen oikeusvoimatulkinta on omiaan poistamaan tehokkaan vaikutuksen komission yksinomaiselta toimivallalta arvioida tukitoimenpiteiden soveltuvuutta sisämarkkinoille, koska komission päätöksen täytäntöönpanoa ei voitaisi toteuttaa, jos sitä vastaan voitaisiin vedota kansalliseen tuomioon.

²¹³ C-505/14 *Klausner Holz*, tuomion k. 18–21.

²¹⁴ C-505/14 *Klausner Holz*, tuomion k. 25–26.

²¹⁵ C-505/14 *Klausner Holz*, tuomion k. 28–37.

²¹⁶ C-505/14 *Klausner Holz*, tuomion k. 38–45.

²¹⁷ Sama pelko on hauska näkyvissä asiassa C-119/05 *Lucchini* annetun ratkaisuehdotuksen ilmaisussa ”kansalliselta tuomioistuimelta *houkuteltu päätös*” (k. 83). Alkuperäiskielessä (hollanti) *ontlokte* < *ontlokken*.

Näillä perustein EUT syrjäytti kansallisen oikeusvoiman todeten, ettei näin merkittävää estettä voitu ”perustellusti pitää oikeutettuna oikeusvarmuuden periaatteen johdosta”.²¹⁸

4.2.2 Arviointia

Ilmeisenä johtopäätöksenä voidaan ensinnäkin todeta, että EUT on ollut valmis kaventamaan kansallista oikeusvoiman ulottuvuutta EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen nimissä, olipa kyse negatiiviseksi tai positiiviseksi luonnehdittavasta oikeusvoimavaikutuksesta. Erityisesti tapaukset *Lucchini*, *Klausner Holz* ja *Fallimento Olimpiclub* saattavat lopputulostensa perusteella vaikuttaa radikaaleiltakin kavennuksilta. Kahden ensin mainitun osalta oikeusvoimaan puuttuminen vaikuttaa perustellulta niiden *Lucchini*-tapauksen yhteydessä käsiteltyjen seikkojen johdosta, jotka liittyvät toimivallanjakoon EU-jäsenvaltio-relaatiossa ja valtiontukia koskevaan nimenomaiseen EU-menettelysääntelyyn. Jossain määrin epäjohtonmukaisena voidaan tosin pitää sitä, miksi *Klausner Holz* -asiassa ei tukeuduttu *Lucchinin* tavoin etusijaperiaatteeseen. *Fallimento Olimpiclub* -tapauksen merkitystä heikentää se, että siinä vaikuttaa olleen kysymys aiemman tuomion perusteluissa tehdyn toteamuksen sitovasta vaikutuksesta myöhemmässä prosessissa (eri ajankohtaa koskevan perustelulausuman positiivinen oikeusvoimavaikutus).²¹⁹ Mielestäni voidaan perustellusti väittää, että ennakoitavuuden, oikeutettujen odotusten suojan, oikeusrauhan, oikeussuhteiden vakauden ja hyvän lainkäytön näkökulmasta ei ole yhtä painavaa intressiä suojata aiemman tuomion perustelulausumissa tehdyn toteamuksen (ehdotonta) positiivista oikeusvoimaa (etenkään eri ajanjaksoa koskevan asian yhteydessä) kuin negatiivista oikeusvoimavaikutusta.²²⁰

Klausner Holz -ratkaisu edustaa monessa mielessä verrattain arkipäiväistä ja Suomenkin kannalta kiinnostavaa asetelmaa, jossa siviilijutun yhteydessä pimentoon jäänyt valtiontukiaspekti on tullut kansallisen oikeusvoimavaikutuksen kattamaksi. Tilanteen syntyolosuhteisiin ei liity erityistä dramatiikkaa, esimerkiksi vaikutelmaa ”kapinasta” komission päätöksiä tai unionin oikeutta vastaan, vaan korkeintaan laiminlyönti ottaa viran puo-

²¹⁸ C-505/14 *Klausner Holz*, tuomion k. 45, johon myös otettiin vielä kerran huomautus siitä, että EUT:n mielestä ensiprosessin ”kohde ei ollut sama” kuin nyt vireillä olevassa menettelyssä.

²¹⁹ *Simon* on luonnehtinut tätä italialaisen oikeusvoiman ominaisuutta ”epätyypilliseksi” (atypique) (*Simon* 2009, kommentti 393).

²²⁰ Suomalaisena osoituksena tästä voitaneen pitää sitä, että meilläkin positiivisen oikeusvoimavaikutuksen ja aiemman tuomion pelkän todistusvaikutuksen välinen raja on toisinaan häilyvä (näin *Lappalainen* 2001 s. 403; ks. myös edellä jakso 3.2).

lesta esiin²²¹ sopimuksen EU-valtiontukisääntelystä johtuva mitättömyys. Ottaen huomioon ratkaisun tärkeyden ja sen, että sillä jyrkennettiin komissio v. Slovakia -ratkaisun lausumia ja että sen tapausolosuhteissa oli kysymys huomattavasti Lucchinin olosuhteita ”miedommasta” loukkauksesta unionin oikeusjärjestelmää kohtaan, voi tuntua yllättävältä, että se annettiin viiden tuomarin jaostossa ilman istutokäsittelyä ja julkisasiamiehen ratkaisuehdotusta. Samana syksynä annettu, jäljempänä käsiteltävä Tärşia-ennakkoratkaisu, jossa unionioikeuden *purku* vaikutusta lainvoimaiseen siviilituomioon ei syntynyt, käsiteltiin suuressa jaostossa istutokäsittelyin ja julkisasiamiehen ratkaisuehdotuksin.

Kornezov on systematisoinut unionioikeuden vaikutuksia oikeusvoiman ulottuvuuteen esittämällä, että EU on ollut valmis puuttumaan seuraaviin ”liiallisiin” oikeusvoiman elementteihin EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen nimissä:

- oikeusvoiman ulottuminen tuomiolauselman ulkopuolelle perustelulausumiin,²²²
- oikeusvoiman ulottuminen seikkoihin, joihin olisi voitu vedota mutta ei ole vedottu,²²³
- oikeusvoiman ulottuminen riitaan, jossa on ”eri kohde tai eri asianosaiset”.²²⁴

²²¹ Oman mielenkiintoisen kysymyksensä – jonka tutkiminen ei ole tässä artikkelissa ollut mahdollista – muodostaa se, kuinka pitkälle meneviin toimenpiteisiin tuomioistuimen velvollisuus soveltaa unionin oikeutta viran puolesta voi ulottua esimerkiksi kilpailuoikeudellisissa asioissa. *Aine* on kilpailua rajoittavien sopimusten pätemättömyyden osalta todennut, että pätemättömyyden viran puolesta huomioon ottaminen asettaa tuomioistuimelle korostetun velvollisuuden yhdessä asianosaisten kanssa selvittää, rajoittaako tarkasteltavana oleva sopimus kilpailua vai ei. Tuomioistuimen tulee materiaalsen prosessin johdon keinoin saattaa asianosaiset selvittämään sopimuksen ja kilpailunormiston välistä suhdetta. (*Aine* 2013 s. 292.) Jos asianosaiset eivät ole vedonneet asiaan, lähtökohtana voidaan hänen mukaansa pitää sitä, että tuomioistuin voi ryhtyä tutkimaan viran puolesta huomioon otettavaa seikkaa vain, jos tällainen seikka ilmenee jollakin tavalla oikeudenkäyntiaineistosta. Käytännössä voitaisiin katsoa, että puhdas kilpailua rajoittava ehto saattaisi olla sellainen seikka, joka kävisi merkityksellisellä tavalla ilmi oikeudenkäyntiaineistosta. (Ibid. s. 295.)

²²² C-2/08 *Fallimento Olimpiclub* -tuomio; *Kornezov* CMLR 2014 s. 826.

²²³ C-119/05 *Lucchini*, tuomion k. 59; *Kornezov* CMLR 2014 s. 822.

²²⁴ C-224/01 *Köbler*, tuomion k. 39; *Kornezov* CMLR 2014 s. 822; sittemmin myös C-505/14 *Klausner Holz*, jossa oikeudenkäyntiasioiden eriävyys oli yhtenä perustelujen punaisena lankana (erityisesti tuomion k. 28–30, 36–37 ja 45). *Kornezov* menee itse asiassa vieläkin pidemmälle katsoen, että EUT suojaisi vain ranskalaisen tradition mukaista ja kansainvälisessä julkisoikeudessaakin ilmenevää ”triple identity test”-opin mukaista oikeusvoimaa, muiden elementtien joutuessa tarvittaessa väistymään EU-oikeuden toteutumisen tieltä (ibid. s. 826). Ks. myös *Raition* (2016 s. 638–640) pohdintaa valtiontukia ja oikeusvoimaa koskevasta EUT:n oikeuskäytännöstä. – Ks. vertailun vuoksi EUT:n oikeusvoimakäsityksistä sen itse käsittelemien rikkomuskaasiasioiden kontekstissa esim. C-529/09 *komissio v.*

On sinänsä totta, että EUT:n voidaan lukea esittäneen – osana muuta perustelujen kokonaisuutta – *omia käsityksiään* siitä, milloin kansallisen oikeusvoimavaikutuksen ei tulisi tietyissä tapausolosuhteissa ulottua jälkiprosessiin.²²⁵ Periaatteessa voidaan pitää hyväksyttävänä, jos EUT kykenee antamaan painoarvoa sellaisille tuomion vaikutuksille, joiden se katsoo kuuluvan oikeusvoiman ”ydinalueelle”. Toisaalta sitä, että EUT esimerkiksi ottaa kantaa siihen, mikä on ”eri” tai ”sama” asia, voidaan pitää varsin uskaliaana. EUT:n toimivaltaan ei nimittäin kuulu tulkita kansallista (prosessi) oikeutta ennakkoratkaisumenettelyn yhteydessä,²²⁶ vaikka tulkintavaikutuksen tai tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden mukaisen arvioinnin yhteydessä voi käytännössä tulla lausutuksi myös kansallisen oikeuden tulkintaa koskevista seikoista.

Omasta mielestäni on kuitenkin liian aikaista päätellä tähänastisesta EUT:n käytännöstä, *mitkä tai millaiset oikeusvoimasäännöt* jäisivät EU-oikeuden mukaan ikään kuin ulkokehälle, siis herkästi väistymisvelvoitiksi EU-oikeuden loukkaustilanteissa. En ole myöskään vakuuttunut, voidaanko tällaisella lähestymistavalla ratkaista oikeusvoimaongelmaa kestävästi, ottaen erityisesti huomioon EUT:n edellä kuvatuin tavoin rajalliset mahdollisuudet puuttua kansallisen prosessioikeuden tulkintaan. Kiinnostavampana pidän sitä, *milloin* (millaisissa tilanteissa ja erityisesti millaisin perustein) kansallisen oikeusvoiman on tullut väistyä. Vaikka EUT:n oikeuskäytännössä tätä koskeva punninta ei ole ollut kovin avointa, voidaan esimerkiksi seuraaville tekijöille havaita annetun selvää painoarvoa:

- loukkaako tai vaarantaako kansallinen tuomio EU:n (toimielimen) yksinomaista toimivaltaa (Lucchini, komissio v. Slovakia, Klausner Holz),

Espanja ECLI:EU:C:2013:31, tuomion k. 66–67.

²²⁵ *Kornezovin* näkemys on itse asiassa, ettei oikeusvoimaongelmaa, toisin kuin ylimääräistä muutoksenhakua koskevaa kysymystä, pystytä tyydyttävästi käsittelemään tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden avulla. Käsityksensä tueksi hän viittaa siihen, että oikeusvoima on *materiaalinen* doktriini, jonka avulla käsitellään sitä, mitä oikeusriidan päätteeksi on pidettävä totena. (*Kornezov* CMLR 2014 s. 813 ja 824.) On totta, että oikeusvoiman juuret ovat aineellisessa siviilioikeudessa eivätkä prosessioikeudessa (ks. esim. *Hepola* 2005 s. 47 ja 56). Toisenlaiseen päätelmään johtaa kuitenkin ensinnäkin EUT:n oikeuskäytäntö, jossa vastaavuus- ja tehokkuusperiaatteiden on nimenomaan todettu soveltuvan myös oikeusvoimaan (C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 54; C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, tuomion k. 24; yhdistetyt asiat C-29/13 ja C-30/13 *Global Trans Lodzhistik* ECLI:EU:C:2014:140, tuomion k. 38). Tässä yhteydessä voidaan muistuttaa myös siitä, että menettelysäännöllä on unionin oikeudessa kansallisista oikeuksista riippumaton autonominen merkitys (ks. *Haapaniemi* 2009 s. 94–95).

²²⁶ *Lenaerts ym.* 2014 s. 233–234; oikeuskäytännöstä ks. esim. C-69/14 *Târșia*, tuomion k. 13.

- ovatko loukatut EU-säännökset unionin toiminnan kannalta olennaisia, EU-sääntelyn tavoitteet ja merkitys (Lucchini ja muut valtiontukitapaukset, Impresa Pizzarotti, rivien välistä myös Fallimento Olimpiclub²²⁷),
- mahdollistaako oikeusvoima EU-oikeuden toistuvan tai kestoaltaan periaatteessa rajoittamattoman loukkauksen (Fallimento Olimpiclub, Klausner Holz, ks. seuraavassa alajaksossa myös Byankov),
- kyseenalaistaako oikeusvoima EU-oikeudessa turvatuun oikeussuojakeinon käyttämisen (Köbler: jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun toteuttaminen olisi estynyt; Lucchini: komission päätös kyseenalaistettiin EUT:n sijasta virheellisesti kansallisessa tuomioistuimessa) tai onko lainvoimaisen ratkaisun taustalla ylimmän tuomioistuimen laiminlyönti pyytää ennakkoratkaisua (Impresa Pizzarotti, analogisesti hallintopäätösten yhteydessä Kühne & Heitz ja vahingonkorvausvastuun syntymisen osalta Köbler).

Mielestäni EUT:n tuomioissa kaikkein suurin huomio jompaankumpaan lopputulokseen johtavassa harkinnassa (puututaanko oikeusvoimaan vai ei) on kiinnitetty oikeusvoiman kunnioittamisesta aiheutuviin haitallisiin seurauksiin ja vaikutuksiin, ei niinkään kansallisten oikeusvoimasääntöjen olemukseen sinänsä. Hyvin niukasti EUT:n käytännössä on arvioitu, millainen konkreettinen merkitys yksittäistapauksessa sen vakiolausumaan sisältyvillä intresseillä (oikeusrauha, oikeussuhteiden vakaus jne.) on pysyvyyttä puoltavina vastasyinä. Erityisen valitettavaa tämä puute on sellaisten ennakkoratkaisuvastausten osalta, joissa kansalliselle tuomioistuimelle annetaan oikeusvoimakysymyksestä valmis lopputulos eikä lopullista tehokkuus- tai vastaavuusperiaatteen mukaista arviointia uskota kansallisen tuomioistuimen tehtäväksi.

²²⁷ Arvonlisäverotusta koskeviin yhteisön sääntöihin ja niiden tehokkaaseen soveltamiseen viitattiin ennakkoratkaisussa useamman kerran. EUT vaikuttaa oikeuskäytäntöä laajemminkin tarkasteltaessa suhtautuvan varsin tiukasti arvonlisäveropetoksiin, joiden aiheuttamasta vahingosta osa kohdistuu suoraan EU:n budjettiin. Tuoreena esimerkkinä voidaan pitää asiassa C-105/14 *Taricco ym.* ECLI:EU:C:2015:555 annettua suuren jaoston tuomiota. Siinä EUT ohjasi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja taannehtivuuskiellon estämättä (k. 53–58) kansallista tuomioistuinta sivuuttamaan rikosprosessissa eräitä kansallisia vanhentumisaikoja, jos ne ennakkoratkaisupyynnössä esitetyin tavoin johtivat siihen, että arvonlisäveropetoksista syytetyt vapautuivat Italiassa systemaattisesti vastuusta.

4.3 Hallintopäätöksen purkaminen tai uudelleenkäsittely

4.3.1 Oikeuskäytäntöä

A) *Kühne & Heitz* -tapauksessa (2004) muodostettiin vilpittömän yhteistyön periaatteen tuella kriteeristö, jonka täytyessä lopullisen *hallintopäätöksen* uudelleenkäsittelyyn²²⁸ on velvollisuus ilman, että tämä velvollisuus olisi riippuvainen esimerkiksi tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden mukaisesta arvioinnista. Onkin heti alkuun huomautettava, että tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden mukainen kontrolli koskee kaikkia niitäkin tilanteita, joissa *Kühne & Heitz* -kriteeristö ei täyty, ja toisaalta että *Kühne & Heitz* -kriteeristö ei suinkaan *estä* kansallisia elimiä käsittelemästä lopullisia päätöksiä uudelleen myös muissa tilanteissa. Kriteerien mukaan hallintoelimen on tutkittava päätös uudelleen, jos:

1. sillä on kansallisen lainsäädännön mukaan toimivalta muuttaa tätä päätöstä,
2. kyseisestä päätöksestä on tullut lopullinen sitä viimeisenä oikeusasteena käsitelleen kansallisen tuomioistuimen tuomion takia,
3. tämä tuomio perustui EUT:n tämän tuomion jälkeen antama oikeuskäytäntö huomioon ottaen virheelliseen EU-oikeuden tulkintaan, johon päädyttiin esittämättä yhteisöjen tuomioistuimelle ennakkoratkaisukysymystä, vaikka [EY 234] artiklan kolmannessa kohdassa määrätyt edellytykset täytyivät, ja
4. kyseessä oleva henkilö on kääntynyt hallintoelimen puoleen välittömästi saatuaan tietää kyseisestä oikeuskäytännöstä.

On korostettava ensimmäistä edellytystä, jonka mukaan *kansallisen lainsäädännön* on mahdollistettava lopullisen hallintopäätöksen muuttaminen.²²⁹ Tapauksessa ei siten luotu kansallisesta oikeudesta irrallisia velvollisuuksia, vaan se on nähtävä ennen kaikkea *vastaavuusperiaatteen* ilmen-

²²⁸ EUT:n entinen presidentti *Skouris* (2008 s. 666) on todennut, että hiuksenhieno erottele voidaan tehdä sen suhteen, a) onko kyse velvollisuudesta ottaa asia (vain) uudelleen tutkittavaksi, mikä voi johtaa joko ratkaisun pysyttämiseen tai poistamiseen, vai b) siitä, mihin ratkaisuun uudelleentarkastelun perusteella todella päädytään. Ks. myös C-453/00 *Kühne & Heitz*, tuomion k. 27. Vrt. julkisasiamies Botin ratkaisuehdotus asiassa C-2/06 *Kempter* (k. 51–55), jossa torjutaan ajatus siitä, että velvollisuus uudelleentutkimiseen rajoittuisi kategorisesti vain uudelleenkäsittelyyn sisältämättä milloinkaan velvollisuutta myös virheellisen päätöksen poistamiseen.

²²⁹ *Skourisin* (2008 s. 676) mukaan tämä on yksi *Kühne & Heitz* -tuomion tärkeimmistä opeista.

tymänä.²³⁰ Toinen ja kolmas kriteeri heijastelevat *ylinten* kansallisten tuomioistuinten erityistä vastuuta ja roolia unionioikeuden yhdenmukaisen toteutumisen turvaamisessa. Neljäs kriteeri osoittaa *yksilön* oman vastuun merkitystä, ja samaa voidaan sanoa kolmannesta kriteeristä: onhan käytännössä juuri yksilön itsensä tullut viedä asia ylimpään mahdolliseen tuomioistuimeen ensimmäisen menettelyn kuluessa.

B) *Kempter*-tapauksessa (2008) oli Kühne & Heitzin tavoin kyse yksityiseltä yritykseltä EU-oikeuden vastaisesti saamatta jääneestä vientituesta. *Kempter*issä vahvistettiin Kühne & Heitz -kriteeristö. Siinä täsmennettiin, ettei yksilön ollut tarvinnut itse vedota EU-oikeuteen, jotta ennakkoratkaisupyynnön laiminlyöntiin liittyvä kolmas kriteeri voisi täytyä. Riittävä oli, että ylin tuomioistuin on tutkinut tai se olisi voinut viran puolesta tutkia EU-oikeuden kysymyksen.²³¹ Lisäksi neljännen (aika)kriteerin tulkintaa täsmennettiin: ”Jäsenvaltiot voivat oikeusvarmuuden periaatteen nimissä vaatia, että lopulliseksi tulleen, yhteisön oikeuden vastaisen – – hallintopäätöksen uudelleen tutkimista ja oikaisua koskeva pyyntö on esitettävä toimivaltaiselle hallintoviranomaiselle kohtuullisen ajan kuluessa.”²³²

Asioissa *i-21 Germany* ja *Byankov* oli kysymys hallintopäätöksistä, jotka olivat jääneet suoraan lainvoimaisiksi ilman, että käytettävissä olleisiin muutoksenhakukeinoihin oli turvauduttu. Tähän viitaten EUT katsoi, etteivät Kühne & Heitz -kriteerit soveltuneet.²³³ Tästä huolimatta EUT tutki molemmissa tapauksissa mahdollista velvollisuutta uudelleenkäsitteilyyn *tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden* näkökulmasta.

C) *i2 Germany* -tapauksessa (2006) todettuaan, etteivät saksalaiset muutoksenhakusäännökset sisältäneet tehokkuusperiaatteen vastaisia säännöksiä, esimerkiksi kohtuuttoman lyhyitä määräaikoja, EUT otti tarkastelun keskiöön vastaavuusperiaatteen suhteessa saksalaisen hallintomenettelylain 48 §:ään. Kyse oli harkinnanvaraisesta lopullisen hallintotoimen poistamisesta, jota oli Saksassa vakiintuneesti tulkittu seuraavasti: ”– – lähtökohtaisesti vapaa harkintavalta [, joka] voi kuitenkin supistua olemattomiin, jos kysymyksessä olevan toimen voimassa pitäminen on yleistä järjestystä, vilpittömää mieltä, kohtuullisuutta, yhdenvertaista kohtelua tai ilmeistä lainvastaisuutta koskevien käsitteiden kannalta ’täysin kestävä-

²³⁰ Samoin *Raitio* DL 2012 s. 414 ja *Kornezov* CMLR 2014 s. 832.

²³¹ C-2/06 *Kempter*, tuomion k. 44–46.

²³² C-2/06 *Kempter*, tuomion k. 56–60. EU-oikeuden näkökulmasta katsottuna ei luonnollisesti olisikaan intressiä vaatia, että yksityisen olisi tullut kääntyä hallintoelimen puoleen ”välittömästi”. Näkökulma oli perusteltua kääntää siihen, miten paljon kansalliselle oikeudelle voidaan sallia määräajan suhteen liikkumavaraa.

²³³ C-392/04 *i-21 Germany*, tuomion k. 53; C-249/11 *Byankov*, tuomion k. 51.

töntä’.”²³⁴ EUT otti suurennuslasin alle ilmeistä lainvastaisuutta koskevan edellytyksen ja totesi vastaavuusperiaatteeseen viitaten: ”Silloin kun viranomaisilla on kansallisen oikeuden sääntöjen perusteella velvollisuus poistaa hallintopäätös, josta on tullut lopullinen, jos kyseinen päätös on ilmeisen yhteensoveltumaton kansallisen oikeuden kanssa, saman velvollisuuden on oltava olemassa, jos kyseinen päätös on ilmeisen yhteensoveltumaton yhteisön oikeuden kanssa.”²³⁵

Annettuaan muutaman ilmeisyyden arviointia ohjaavan aineellisen kriteerin (erityisesti direktiivin *tavoitteet* sekä virheellisen tulkinnan mahdollisen kilpailua vakavasti rajoittavan *vaikutuksen*) EUT jätti kansallisen tuomioistuimen arvioitavaksi, onko ”sellaisen lainsäädännön, johon pääasiassa kyseessä olevat maksupäätökset perustuvat, kaltaista lainsäädäntöä, joka on selvästi ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa, pidettävä asianomaisessa kansallisessa oikeudessa tarkoitettuna ilmeisenä lainvastaisuutena. – Jos näin on, kyseisen tuomioistuimen on tehtävä tästä kaikki päätelmät, jotka siitä seuraavat kansallisen oikeuden mukaan kyseisten päätösten poistamisen osalta.”²³⁶ Kansallinen tuomioistuin totesi myöhemmin EUT:n tuomion johdattelevista lausumista huolimatta, ettei ilmeistä lainvastaisuutta koskeva kriteeri täyttynyt kansallisen oikeuden valossa.²³⁷ Tapaus onkin hyvä osoitus vastaavuusperiaatteen rajallisesta tehosta.

D) *Byankov*-tapauksessa (2012) kyseessä oli suoraan lainvoimaiseksi jäänyt kansallinen hallintopäätös, jolla Byankov-niminen henkilö asetettiin yksityisoikeudellisten velkojensa takia rajoittamattomaksi ajaksi maastapoistumiskieltoon ilman mahdollisuutta saattaa tätä päätöstä uudelleen tarkasteltavaksi. Byankov tuli EUT:n myöhemmin eri asiassa antaman tuomion perusteella siihen tulokseen, että poistumiskielto oli EU-oikeuden vastainen, ja vaati sen kumoamista. EUT:n arvion mukaan vastaavuusperiaatteen näkökulmasta kansallisessa sääntelyssä ei ollut ongelmaa.²³⁸ Sen sijaan Byankovin kohtelu loukkasi tehokkuusperiaatetta ja vilpittömän yhteistyön periaatetta.

Punninnassaan EUT totesi erityisesti, ettei oikeusvarmuuden periaate edellyttänyt poistumiskiellon jatkamista rajoittamattomasti ottaen ”huomioon se merkitys, joka primaarioikeudessa annetaan unionin kansalaisen asemalle” (erityisesti SEUT 21 artikla). Loukkauksen laadun lisäksi EUT

²³⁴ C-392/04 *i-21 Germany*, tuomion k. 8.

²³⁵ C-392/04 *i-21 Germany*, tuomion k. 69.

²³⁶ C-392/04 *i-21 Germany*, tuomion k. 71–72.

²³⁷ *Dittert* 2014 s. 74.

²³⁸ C-249/11 *Byankov*, tuomion k. 70–71.

huomioi sen rajoittamattoman keston.²³⁹ EUT kiinnitti huomiota myös siihen, että vapaata liikkuvuutta koskevan direktiivin 2004/38/EY maahan-
lokieltojen voimassaoloa koskevan 32 artiklan mukaan jäsenvaltioilla on
velvollisuus taata lainvoimaisten poistumiskieltojen uudelleen käsittely,
kun kiellot on asetettu (toisin kuin tässä tapauksessa) laillisesti. Tilanne oli
siis siinä mielessä nurinkurinen, että laillisen päätöksen kohteena Byanko-
villa olisi ollut suoraan EU-säädökseen perustuva oikeus päätöksen uudelle-
enkäsittelyyn (jolloin ei olisi ”pudottu” kansallisen prosessiautonomian
ja sen rajoitusten arvioinnin pariin), mutta nyt näin ei ollut: ”Sitäkin suu-
remmalla syyllä samalla [direktiivin 32 artiklassa tarkoitettu] tavoin olisi
meneteltävä pääasiassa kyseessä olevien alueellisten kieltojen suhteen, joi-
ta ei ole toteutettu unionin oikeuteen nähden pätevästi ja joilla poistetaan
SEUT 21 artiklan 1 kohdassa vahvistettu vapaus. Tällaisessa tilanteessa
oikeusvarmuuden periaate ei välttämättä edellytä, että tällaisen kiellon si-
sältävän toimen oikeusvaikutukset jatkuvat rajoittamattoman ajan.”²⁴⁰

4.3.2 Arviointia

Kühne & Heitz ja Kempter -oikeuskäytännössä EU-oikeudesta johdettiin
erityinen kriteeristö, jossa hallintopäätöksen uudelleen käsittelyyn on vel-
vollisuus. Kriteeristö on vain eräänlainen jäävuoren huippu, sillä tehok-
uus- ja vastaavuusperiaatteiden mukainen arviointi koskee myös sen ul-
kopuolelle jääviä tilanteita.

Myöhempään Kapferer-tuomioon sisältyvästä laveasta muotoilusta joh-
tuva spekulointi siitä, voisivatko Kühne & Heitz -kriteerit soveltua (rikos-
ja) siviilituomioihin (judicial decisions),²⁴¹ ei ehkä lopulta ole kysymyk-
senasetteluna kovin hyödyllinen. Tämä käy ilmi, kun tarkastellaan a) vaa-
timusta asian viemisestä ylimpään tuomioistuimeen asti yhdessä sen b)
vaatimuksen kanssa, jonka mukaan hallintoviranomaisella tulee olla kan-
sallisen oikeuden mukaan oikeus uudelleen käsittelyyn ylimmän tuomiois-
tuimen tuomiosta huolimatta. Voidaan arvioida, että monessakaan valtios-
sa korkeimman oikeusasteen tuomioon päättyneen siviiliasian uudelleen-

²³⁹ C-249/11 *Byankov*, tuomion k. 73 ja 79–81.

²⁴⁰ C-249/11 *Byankov*, tuomion k. 68 ja 80.

²⁴¹ Ks. C-234/04 *Kapferer*, tuomion k. 23, jossa väisteltiin kysymystä toteamalla, että *jos* kriteerit *olisivat* sovellettavissa tuomioistuinasioihin, ne eivät tapauksen olosuhteissa ainakaan täytyisi. Tämä epätarkkuus on tuotu esiin useissa myöhemmissä yhteyksissä, ks. esim. *Tizzano – Gencarelli* 2011 s. 273; *Raitio* DL 2012 s. 415; C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, ratkaisuehdotuksen k. 51. Torjuva kanta tällaisesta sovellettavuudesta ilmenee esim. ratkaisuehdotuksista asioissa C-234/04 *Kapferer*, k. 25, ja C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, k. 98.

käsittely alioikeudessa paremman *laintulkintaratkaisun* löytämiseksi ei joka tapauksessa kävisi pänsä, tai jos kävisi, voidaan kysyä, jäisikö instanssijärjestyksen periaatteesta mitään jäljelle. Eri asia ovat uusiin seikkoihin tai uuteen näyttöön liittyvät tilanteet. Suomessakin uudelleen käsittely tuomion *jälkeen syntyvän uuden olosuhteen (oikeustositseikan) perusteella* on mahdollista oikeusvoimaan liittyvän jälkisattumusopin perusteella,²⁴² ja myös näyttökysymysten suhteen on toisinaan pohdittu uudelleen käsittelymahdollisuuksien laajentamista²⁴³. Lainsoveltamisvirheisiin liittyvät Kühne & Heitz -kriteerit on kuitenkin siviilituomioiden osalta syytä unohtaa; oleellisempaa on pohtia tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden ulottuvuutta ja purevuutta suhteessa lopullisiin tuomioistuinratkaisuihin.

Suomessa Kühne & Heitz -kriteerit lienevät hallintopäätösten tapauksessakin hyödyttömiä. Kuten Mäenpää on todennut, kriteerit eivät Suomessa täyty, koska hallintolain 50 §:n mukainen hallintopäätöksen sisällöllinen korjaaminen ei ole mahdollista, jos asiaa koskeva muutoksenhaku on ratkaistu lainvoimaisesti.²⁴⁴ Olennaista on ymmärtää Kühne & Heitz -oikeuskäytännön konteksti: hollantilaisessa järjestelmässä hallintopäätösten oikeusvoimaisuus on heikkoa ja viranomaisissa tapahtuvaan uudelleen käsittelyyn on laajat mahdollisuudet. Suomessa puolestaan hallintoviranomaisten päätökset (pois lukien mm. kielteiset etuus- ja lupapäätökset²⁴⁵) ovat lähtökohtaisesti oikeusvoimakkyisiä, eikä hallintolainkäyttö rajoitu olemaan vain kassaatioluonteista viranomaispäätösten laillisuusvalvontaa, vaan selvästi sisällöllisempää muutoksenhakua, jossa voidaan antaa lopullisia asiaratkaisuja.²⁴⁶ Edellä selostetul-

²⁴² Oikeusvoima ei estä jälkisattumustilanteiden tutkimista uudessa menettelyssä, kunhan kyse on lainvoimaisen tuomion *jälkeen* syntyneestä, kokonaan uudesta olosuhteesta (ks. *Lappalainen* 2001 s. 456 ss.). Seikka, joka on jo ensimmäisen menettelyn aikaan ollut olemassa, voi taas tulla arvioitavaksi tuomionpurkusäänköksi vasten. Monissa muissakin maissa jälkisattumustilanteet voivat oikeuttaa poikkeamaan oikeusvoimasta joko uuden menettelyn sallimisen tai ylimääräisen muutoksenhaun tietä (ks. *BIICL-tutkimusraportin* s. 18 alaviite 63).

²⁴³ Ks. *Leppänen – Välimaa* 1998 s. 126–127.

²⁴⁴ *Mäenpää* 2007 s. 607; *Mäenpää* 2011 s. 276. Ks. myös *Kulla* 2012 s. 300; *Kanninen* 2014 s. 191–192. Toisaalta muutoksenhaun rinnakkainen vireilläolo ei vielä estä asiavirheen korjaamista viranomaisessa, ks. *HE 226/2009 vp* s. 61. – Ruotsin hallintolain 27 §:ssä on säädetty aklarajaksi asiakirjojen toimittaminen muutoksenhakuinstanssiin (ks. *RP 1985:86/80* s. 77; *Wall* 2014 s. 142).

²⁴⁵ Niissä hallintoasioissa, jotka eivät saa lainkaan oikeusvoimaa (erityisesti kielteiset lupapäätökset), asian saattaminen uuteen käsittelyyn on taas mahdollista riippumatta mahdollisesta EU-oikeuden vastaisuudesta, joten Kühne & Heitz -kriteerien pohdinta ei liene tässäkään relevanttia.

²⁴⁶ *Kanninen* (2010 s. 219, 224–225 ja 230) vertailee artikkelissaan Suomen tilannetta ranskalaistyyppiseen hallintolainkäytön järjestelmään, johon laajassa mielessä voidaan lukea myös Alankomaiden järjestelmä. Erityisesti voidaan kiinnittää huomiota havaintoon,

la oikeusjärjestelmien erilaisuudella lienee selitettävissä sekin suomalaisin silmin ensi näkemältä erikoiselta vaikuttava seikka, että Kühne & Heitz -tapausta muistellaan ulkomaisessa kirjoittelussa usein ”vain hallintopäätöksiä” (eikä ”tuomioistuinratkaisuja”) koskevana, vaikka samaan aikaan tapauksessa hallintopäätös oli kiistatta tullut *ylimmän mahdollisen tuomioistuimen pysyttämäksi*.²⁴⁷ Kahdesta tuomioistuinlinjastamme huolimatta hallintolainkäyttö mielletään meillä vahvasti osaksi tuomioistuinlaitosta.²⁴⁸ Hallintopäätös–tuomio-relaatiota tulee tällöin herkästi korostaneeksi, vaikka eurooppalaisessa kontekstissa yhtäältä rikos- ja siviilituomiot (*judicial decisions, décisions judiciaires*) ja toisaalta hallinto-/hallintolainkäyttöpäätökset (*administrative decisions, décisions administratives*) on ehkä tyypillisempi jakolinja.²⁴⁹

Mitä sitten voidaan todeta tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteista? i-21 Germany -tuomiota voidaan pitää muistutuksena velvollisuudesta tutkia tarkoin sitä, onko kansallisessa oikeudessa olemassa riski siitä, että EU-oikeuden vastaisuuteen voidaan puuttua heikommin kuin kansallisen oikeuden vastaisuuteen. Arvioinnissa ei välttämättä ole riittävää pitäytyä kansallisten purkunormistojen sanamuodoissa, vaan usein vasta oikeuskäytännössä tosiasiaa sovellettujen, ylimääräistä muutoksenhakua koskevien tulkintojen vertailu luo riittävän pohjan vastaavuusperiaatteen mukaiselle arvioinnille. EUT:n lähestymistapaa vastaavuusperiaatteeseen onkin luonnehdittu ei-formalistiseksi.²⁵⁰

Byankov-tapausta voidaan pitää esimerkkinä siitä, että vastaavuusperiaatteen kannalta täysin hyväksyttävässä tilanteessa, jossa yksilö on vieläpä jättänyt turvautumatta tavanomaisiin muutoksenhakekeinoihin, voi syntyä niin vakava EU-oikeuden loukkaus, että *tehokkuusperiaate* syrjyyttää kan-

jonka mukaan kokonaiskuvaksi ranskalaisesta mallista jää tuomarin varovainen ja pidättyväinen puuttuminen hallinnon toimintaan, lähtökohtaisen tiukka sidonnaisuus esitettyihin valitusperusteisiin sekä hallintolainkäytön objektiivisen laillisuuskontrollin luonne (s. 225). Suomessa taas valitusinstanssi ei esimerkiksi ole rajoitettu vain joko päätöksen kumoamiseen tai valituksen hylkäämiseen, vaan voi antaa asiaratkaisun, eikä ole myöskään tiukasti sidottu esitettyihin valitusperusteisiin (s. 230).

²⁴⁷ Jo Kühne & Heitz -kriteereihin itseensä sisältyy vaatimus asiaa viimeisenä oikeusasteena käsitelleestä tuomioistuimesta, jonka kyseinen alankomaalainen elin siis täytti.

²⁴⁸ Esimerkiksi *Kanninen* (2010 s. 219) toteaa, että suomalainen hallintolainkäyttö on huomattavasti vahvemmin osa *tuomioistuinlaitosta* kuin esimerkiksi Ranskassa, Alankomaissa, Belgiassa tai Italiassa. Ks. oikeushistoriallisesti myös *Kulla* 2003 s. 246, jossa todetaan, että Ranskassa hallintolainkäytön ja yleisen lainkäytön välillä vallitsi tiukka toimivaljanjako siten, että valtiovallan kolmijaossa *hallintolainkäyttö jäi osaksi toimeenpanovaltaa*.

²⁴⁹ Ks. esim. C-234/04 *Kapferer*, tuomion k. 23; C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, ratkaisuehdotuksen k. 51.

²⁵⁰ Ks. *Kornezov* CMLR 2014 s. 834.

sallisen ratkaisun pysyvyyden. Tapauksesta käy ilmi, ettei uudelleen käsittelyä tai purkamista koskevassa harkinnassa ole aina riittävää pitäytyä pelkästään lainvoimaisuuteen johtaneen kansallisen prosessin menettelyllis-muodollisen tason arvioinnissa (oliko tuomioistuin esittänyt ennakkoratkaisupyynnön; oliko yksilö turvautunut käytettävissään oleviin muutoksenhakukeinoihin; ovatko prosessisäännöt vastaavuusperiaatteen mukaisia), vaan intressipunninnassa tulisi huomioida myös *aineellisia* tekijöitä, kuten oikeudenloukkauksen laatu ja seuraukset. Byankov-tapaus muistuttaa myös, ettei jäsenvaltion vahingonkorvausvastuu pysty kaikissa tilanteissa tyydyttävästi korjaamaan unionioikeuden loukkauksia. Siinä missä saamatta jääneet vientituet ja laittomasti kannetut verot ovat vuosien kuluksi palautettavissa korkoineen, olisi rahallinen korvaus vain laiha lohtu Byankoville, joka olisi käytännössä loppuelämänsä ajan ollut estynyt käyttämästä oikeuttaan vapaaseen liikkumiseen ja oleskeluun unionin alueella.²⁵¹ Lisäksi kyseessä oli periaatteessa kestoltaan rajoittamaton EU-oikeuteen perustuvien oikeuksien loukkaus, toisin kuin esimerkiksi kertaluonteisessa rahallista etuutta koskevassa loukkauksessa.

Byankov-ratkaisussa oli siis useita uudelleen käsittelyä puoltaneita elementtejä, kuten EUT:n tuomiostakin ilmenee. Lisäksi, vaikka EUT ei kolikon kääntöpuolta kovin tarkkaan tutkinut, voidaan pro & contra -hengessä myös pohtia, oliko käsillä lopulta mitään oikeusvarmuuden osatekijää tai muuta päätöksen pysyvyyttä vahvasti puoltanutta elementtiä. Mielestäni oikeusvarmuuteen liittyvän ennakoitavuusvaatimuksen näkökulmasta olisi ollut pikemminkin yllättävää, jos EU-oikeuden vastainen päätös olisi pysytetty. Ennakoitavuus tulisi sitä paitsi viranomaisen–yksilö-suhteessa ymmärtää nimenomaan yksilön oikeudeksi tietää ennakkoon, miten valtio sääntelee hänen asemaansa, eikä päinvastoin. Valtio ei voi saada luottamuksensuojaa Byankovin pysyttämiseksi maan rajojen sisällä, eikä velkojienkaan mahdollisia odotuksia voitane tilanteen laittomuus huomioon ottaen pitää oikeutettuina, etenkin kun muu EU-lainsäädäntö turvaa velkaosaatavien rajat ylittävää täytöntöönpanoa. Oikeusrauha ja oikeussuhteiden vakaus eivät järkkyneet, kun itse asiassa maastapoistumiskieltoa koskeville ratkaisuille on tyypillistä, että niitä on voitava tarkastella uudelleen määräajoin. Hyvän lainkäyttö- ja hallintojärjestelmän kärsimä pieni periaatteellinen tappio sen suhteen, ettei Byankov ollut itse aikanaan aktiivisesti käyttänyt muutoksenhakukeinoja, jää sekin heikoksi argumentiksi: kyse vaikuttaa olleen Bulgarian lainsäädännössä ja hallintokäytännössä vallinneesta systeemisestä virheestä. Tämä saa pohtimaan, olisiko ollut kovinkaan

²⁵¹ Samoin *Kornezov* CMLR 2014 s. 838.

mielekästä edellyttää Byankovilta täyttä aktiivisuutta ennen EUT:lta saatua eksplisiittistä kannanottoa.

4.4 Tuomioistuinratkaisun (judicial decision) purkaminen tai uudelleenkäsittely

4.4.1 Oikeuskäytäntöä

A) *Kapferer*-asia (2006) koskee periaatteessa velvollisuutta lopullisen siviiliasian uudelleenkäsittelyyn. Siinä oli kuitenkin kysymys ainoastaan yhdestä oikeusjutun osakysymyksestä eli tuomioistuimelta EU-sääntelyn perusteella mahdollisesti puuttuneesta toimivallasta. Tämä osakysymys oli tullut lainvoimaisesti käsitellyksi sen johdosta, ettei sitä koskevaan prosessiväitteeseen annetusta alioikeuden ratkaisusta ollut muutoksenhaun yhteydessä valitettu. Asia oli muutoin edelleen vireillä muutoksenhakuaatteessa. Muutoksenhakutuomioistuin tiedusteli EUT:lta, oliko sillä velvollisuus viran puolesta käsitellä edellä mainittu toimivaltakysymys uudelleen. Vastaus oli kielteinen, ja lähes ainoana sisällöllisenä perusteluna tälle lopputulokselle EUT esitti sen, ettei asiassa ollut ilmennyt, että tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteita olisi loukattu.²⁵² Erityisesti sen johdosta, että kyse oli vireillä olevasta asiasta, jossa tuomioistuin pohti kysymyksen uudelleentarkastelua omasta aloitteestaan eikä esimerkiksi purkuvaatimuksen johdosta, siitä ei voida tehdä suuria johtopäätöksiä tutkittavana olevan teeman kannalta. On myös korostettava, että tuomioistuimen toimivaltakysymys ilmeni horisontaalisessa suhteessa, toisin sanoen epäselvyys vallitsi siitä, mikä *kansallisen tason tuomioistuin* oli asetuksen (EY) 44/2001 perusteella toimivaltainen. Kysymys ei ollut EU:n toimielimelle kuuluvan toimivallan loukkauksesta.

B) *Târşia* (2015) on ensimmäinen tapaus, joka koskee EU-oikeuden mahdollista purkuvaikutusta nimenomaan suhteessa lainvoimaiseen ei-hallinnolliseen tuomioistuinratkaisuun. Tapauksen taustalla oli Romaniassa vallinnut virheellinen tulkinta maahantuotujen autojen ympäristöverotuksen alalla.

Târşia oli ostanut aiemmin Ranskassa rekisteröidyn ajoneuvon, jonka rekisteröiminen Romaniassa edellytti erään erityisveron maksamista. *Târşia* maksoi erityisveron ja sai auton rekisteröidyksi. Myöhemmin hän vaati siviilituomioistuimessa veron palauttamista vedoten EU-oikeuden

²⁵² C-234/04 *Kapferer*, tuomion k. 22.

vastaisuuteen, mutta sai lainvoimaiseksi tullessa tuomioissa vain osan takaisin. Noin kolmen vuoden kuluttua Târşia haki edellä mainitun siviilituomion purkamista saatuaan tietää tällä välin annetusta EUT:n tuomiosta asiassa C-402/09 Tatu, jossa Romanian kansallisen oikeuden ristiriita EU-oikeuden kanssa kävi ilmeiseksi. Hän perusti hakemuksensa *hallintolainkäyttölain* purkusäännökseen, joka koski EUT:n myöhemmän oikeuskäytännön valossa virheelliseksi osoittautuvia tuomioita. Romanian *siviiliprosessilaissa* vastaavaa säännöstä ei ollut. Tämän johdosta purkuhakemusta käsitellyt tuomioistuin esitti EUT:lle ennakkoratkaisukysymyksen siitä, oliko EU-oikeus esteenä Romanian järjestelylle, jossa hallintolainkäytössä EU-oikeuden vastaisia tuomioita oli mahdollista purkaa, kun taas siviili- ja rikoslainkäytössä tätä mahdollisuutta ei ollut.

4.4.2 Târşia-ratkaisuehdotus sekä pohdintaa vastaavuusperiaatteen tulevaisuudesta oikeusvoimakysymyksen käsittelyssä

Julkisasiamies Jääskinen totesi ratkaisuehdotuksessaan ensin, ettei Romanian prosessioikeus loukannut unionin primaarioikeuden määräyksiä tehokkaan oikeussuojan järjestämisestä, kun Romaniassa oli sinänsä mahdollista hakea muutosta viranomaisten päätöksiin.²⁵³ Toiseksi Jääskinen tarkasteli Romaniassa ilmennyttä epäselvyyttä siitä, millä tuomioistuinlinjoilla oli toimivalta käsitellä pääasian kaltaisia asioita. Komission huomautusten mukaan tällaisia kanteita oli nostettu sekä hallinto- että siviilituomioistuimissa, kun taas Romanian hallitus korosti, ettei siviilituomioistuin ollut missään tapauksessa toimivaltaa käsitellä näitä asioita.²⁵⁴ Jääskisen mukaan tällainen tilanne saattoi olla vastoin perusoikeuskirjan 47 artiklaa (oikeus tehokkaiisiin oikeussuojakeinoihin) ja oikeusvarmuuden periaatetta, ja edelleen vastoin tehokkuusperiaatettakin, jos se teki unionioikeuden vastaisen ympäristöveron palauttamisen käytännössä mahdottomaksi tai suhteettoman vaikeaksi.²⁵⁵

Tutkittavana olevan aiheen kannalta Târşian kiinnostavin anti liittyy kuitenkin vastaavuusperiaatteen mukaiseen arviointiin. Vastaavuusperiaate

²⁵³ C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 29–32.

²⁵⁴ C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 34–39.

²⁵⁵ C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 34–35, 39 ja 43–46. Kohdassa 46 tehokkuusperiaatteen mukainen arviointi ehdotettiin jätettäväksi kansallisen tuomioistuimen tehtäväksi, mutta sillä evästyksellä, että ”sekaannus siitä, olisiko moottoriajoneuvojen ympäristöveron palautusvaatimusta esitettäessä pitänyt turvautua siviili- vai hallinto-oikeudellisiin oikeussuojakeinoihin, näyttää tuottavan tällaisen vaikutuksen”.

ei edellytä vastaavuutta kansallisessa oikeudessa säädettyjen eri lainkäytönmenettelyjen välillä, minkä vuoksi Jääskinen perustellusti katsoi, ettei vastaavuusperiaatetta loukannut Romanian oikeuden tarjoama heikompi purkumahdollisuus siviiliprosessin kuin hallintoprosessin alueella.²⁵⁶ Sen sijaan Jääskinen totesi seuraavaa:

”Vastaavuusperiaate on esteenä sellaisille kansallisille säännöksille, joissa sallitaan siviilioikeudenkäynnissä annetun kansallisen tuomioistuimen ratkaisun purkaminen

1. kansallisen perustuslakituomioistuimen tai
2. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen myöhemmän tuomion perusteella

mutta joissa ei anneta tätä mahdollisuutta myöhemmän unionin tuomioistuimen tuomion noudattamiseksi.”²⁵⁷

Ratkaisuehdotusta voidaan pitää varsin edistyksellisenä. Aivan uudesta laajennuksesta ei *perustuslakiin* rinnastamisen osalta kuitenkaan ollut kyse. Esimerkiksi asiassa *Transportes Urbanos y Servicios Generales EUT* rinnasti kansallisen *perustuslain* loukkauksesta ja *EU-oikeuden* loukkauksesta aiheutuneen vahingon käsittelyedellytykset toisiinsa. Tapauksessa katsottiin vastaavuusperiaatteen olevan esteenä sellaisen kansallisen säännöksen soveltamiselle, jonka mukaan EU-oikeuden loukkaamiseen perustuva vahingonkorvausvaatimus valtiota kohtaan voi menestyä vain, jos hakija on ennen vaatimuksen esittämistä turvautunut kaikkiin kansallisiin muutoksenhakukeinoihin hallintotoimen riitauttamiseksi, kun tällaista rajoitusta ei sovellettu perustuslain rikkomistapauksiin.²⁵⁸ Vastaavan kaltainen rinnastus sisältyy *Weber’s Wine World ym.-asiaan*, jossa vertailtaviksi tulivat perustuslain vastaisuuteen ja EU-oikeuden vastaisuuteen perustuvat verojen palautusvaatimukset.²⁵⁹

Uutuutena voidaan pitää nimenomaista viittausta siihen, että vastaavuusperiaate voisi edellyttää *EIS:n* rikkomistilanteita koskevien menettelyjen soveltamista myös EU-oikeuden loukkaustilanteissa. Tältä osin ei

²⁵⁶ C-69/14 *Târșia*, ratkaisuehdotuksen k. 49. Jääskinen torjui myös Târșian väitteet epäyhdenvertaisesta kohtelusta lain edessä todettuaan, että oikeuspoliittisista syistä voi seurata oikeutettuja eroavaisuuksia hallinto-, rikos- ja siviiliprosessuaalisten oikeusvoimaoppien välillä, ja huomautettuaan, että epäyhdenvertaisesta kohtelusta on kyse vain, jos tilanteet ovat rinnastettavissa toisiinsa, kuten nyt – hallintoprosessin ja siviiliprosessin välillä – ei ollut (k. 50–51).

²⁵⁷ C-69/14 *Târșia*, ratkaisuehdotuksen k. 54.

²⁵⁸ C-118/08 *Transportes Urbanos y Servicios Generales* [2010] Kok. I-635, tuomion k. 44–48.

²⁵⁹ C-147/01 *Weber’s Wine World ym.* [2003] Kok. I-11365, tuomion k. 104–108.

nähdäkseni ole aiempaa vastaavaa EUT:n oikeuskäytäntöä. Sinänsä rinnastusta ei estä se, että EU ja EIS ovat hyvin erilaisia järjestelmiä, kun kyse on joka tapauksessa niitä koskevien *kansallisten menettelysääntöjen* vertailusta. Kyse on pikemminkin siitä, voidaanko EIS katsoa osaksi kansallista oikeutta (riippumatta sen inkorporoinnin tarkemmasta muodosta) siinä mielessä, että EU-oikeuden voitaisiin edellyttää saavan samantasoista kohtelua kuin tämä EIS:n muodostama ”kansallinen oikeus”.

EUT:n vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan vastaavuusperiaatteen mukainen rinnastettavuus edellyttää, että menettelyjä voidaan ”kyseisten oikeussuojakeinojen *kohde ja olennaiset piirteet* huomioon ottaen – – pitää *samankaltais[i]na*”.²⁶⁰ Kornezov tuntuu olevan vahvasti sitä mieltä, että EIS:n ja EU-oikeuden loukkaukseen liittyvien oikeussuojakeinojen välillä on riittävä samankaltaisuus, ottaen huomioon, että 1) myös EU-oikeuden loukkauksessa voi olla kysymys EU-oikeudessa tunnustettujen perusoikeuksien ja periaatteiden loukkauksesta, 2) molemmissa tapauksissa on kyse kansalliseen oikeuteen nähden hierarkkisesti ylemmän oikeusnormin loukkaamisesta ja tällaisen loukkaamisen korjaamisesta, ja 3) molemmissa tapauksissa loukkaus käy ilmi ylikansallisissa tuomioistuimissa, joiden tuomiot sitovat jäsenvaltioita.²⁶¹ Huomioiden valossa vaikuttaisi asianmukaiselta esimerkiksi turvata ylimääräinen muutoksenhakukeino niissä jäsenvaltioissa, joissa EU-oikeuden loukkauksen varalta sellaista ei ole, vaikka EIS:n osalta on.

Toisaalta rinnastuksen suhteen voidaan esittää myös toisensuuntaisia arvioita. Ensinnäkin voidaan pohtia, johtuisiko EIT:n kontrollin *jälkikäteisestä* luonteesta (siinä missä EU:n oikeussuojajärjestelmälle on ominaista laajempi vaikuttavuus kaikessa kansallisessa menettelyssä jo vireilläolon aikana, ennakkoratkaisumenettely mukaan lukien),²⁶² että jäsenvaltioiden voidaan oikeutetusti ”sallia” paremman jälkikäteiskohtelun tarjoaminen EIS:n loukkaustilanteissa. Samasta syystä siinä missä EIT:n tuomiosta saadaan eksplisiittinen kannanotto *samaa yksittäistapausta suoraan* koskevasta EIS:n vastaisuudesta tai mukaisuudesta, EU-oikeuden loukkaus käy hyvin usein ilmi (mahdollisesti eri valtiossa tapahtuvaan) *eri yksittäistapaukseen* liittyvästä EUT:n tuomiosta ja tavallaan vain *välillisesti erga omnes-* ja *extunc-*vaikutusten kautta.²⁶³ Tällöin EU/EIS-vastaavuusrinnastus

²⁶⁰ C-118/08 *Transportes Urbanos y Servicios Generales*, tuomion k. 35. Kursivoinnit lisätty. Samoin esim. C-78/98 *Preston ym.*, tuomion k. 49.

²⁶¹ *Kornezov* CMLR 2014 s. 835–836.

²⁶² Ks. tällaisesta vertailusta *Pellonpää* 2010 s. 386.

²⁶³ Toisaalta komission rikkomuskanteen kautta voidaan saada EUT:n jälkikäteinen eksplisiittinen kannanotto samasta konkreettisesta loukkaustilanteesta. Edelleen on mahdollista,

voisi aiheuttaa tulkinta- ja rajanveto-ongelmia ja periaatteessa hallitsemattoman laajentumisen purkumahdollisuuteen. Edelleen, Kornezovin esittämää ensimmäistä samankaltaisuusargumenttia (EU-oikeuden perusoikeusulottuvuus) tarkemmin tutkittaessa voi olla vaikeaa vetää rajaa sen suhteen, minkälainen EU-oikeuden loukkaus – vaiko kaikeinkinlainen – rinnastuisi ihmisoikeusloukkaukseen. Voisiko kysymykseen tulla vain EU:n peruseriaatteiden ja perusoikeuksien rikkominen tai kenties *Impresa Pizzarotti*-ratkaisun hengessä ”olennaisia unionin oikeussääntöjä”²⁶⁴ sisältävän säännösten loukkaus? Vai olisiko kaikki, myös kaikkein teknisuonteisimman sekundäärilainsäädännön rikkomista koskevat menettelyt, rinnastettava ihmisoikeusloukkausten korjaamista koskeviin menettelyihin?

Suomen lainsäädännön purkunormeja tarkasteltaessa EU-oikeuden ja EIS:n loukkausten rinnastaminen saisi varsin rajallisesti suoria käytännön sovellutuksia. Tällä hetkellä ainut EIS:n loukkausta koskeva erityinen ylimääräisen muutoksenhaun normi koskee vain hakemuksen tekemiselle varattua määräaika *oikeudenkäyntivirhettä* koskevan langettavan EIT:n tuomion tapauksessa (OK 31:2.3). Eri asia on, että oikeuskäytännössä ihmisoikeusloukkausten osalta noudatettavat mahdolliset selvät tulkintalinjat olisi vastaavuuden nimissä syytä ottaa vertailukohtaksi myös EU-oikeuden loukkauksia koskevan ylimääräisen muutoksenhaun yhteydessä vastaavuusperiaatteen edellytysten täytyessä.²⁶⁵

4.4.3 *Tärşia-tuomio sekä pohdintaa EUT:n oikeuskäytännön kasuismista oikeusvoimakysymyksen käsittelyssä*

EUT:n suuren jaoston Tärşia-tuomiossa ei seurattu niitä Jääskisen ratkaisuehdotuksen kohtia, joita on edellisessä alajaksossa arvioitu edistykse-

että myöhemmin eri asiassa esitetty ennakkoratkaisupyyntö tuottaa hyvinkin selvän vastauksen, joka riidattomasti osoittaa aiemmissa asioissa (eri yksittäistapauksissa) noudatettua kansallisen tulkintalinjan vääärksi.

²⁶⁴ C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 63. Tällä ilmauksella EUT evästi kansallista tuomioistuinta niiden keinojen etsimiseen, joilla EU-oikeuden vastainen ratkaisu saataisiin peruutetuksi tai täydennetyksi.

²⁶⁵ Kysymykseksi voisi herätä esimerkiksi se, olisiko ratkaisun KKO 2011:100, k. 21, tyyppinen purkumääräaikojen joustava tulkinta EIT:n toteaman sopimusloukkauksen korjaamiseksi tarjottava myös EUT:n käytännön kautta ilmenevien EU-oikeuden loukkausten korjaamiseksi. Rinnastettavuus ei tosin toteudu siinä mielessä, että niin OK 31:2.3 kuin ratkaisun KKO 2011:100 oikeusohje koskevat *saman yksittäistapauksen* johdosta annettua EIT:n ratkaisua. Ks. myös KKO 2009:80, k. 7.

sinä avauksina. EUT rajasi ratkaisunsa vain siihen, mikä oli ennakkoratkaisukysymyksiin vastaamiseksi välttämätöntä.

EUT muistutti perusteluissaan ensin jäsenvaltion velvollisuudesta palauttaa EU-oikeuden vastaisesti perityt verot yksityisille ja siitä, että tätä koskevien unionioikeudellisten menettelysääntöjen puuttuessa jäsenvaltiot voivat prosessiautonomian periaatteen mukaisesti määrittää menettelysäännöt tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteita kunnioittaen.²⁶⁶ Tämän jälkeen muistutettiin oikeusvoiman periaatteen tärkeydestä ja todettiin, ettei unionin oikeus edellytä tuomioistuinratkaisun oikeusvoimaisuutta koskevien kansallisten sääntöjen soveltamatta jättämistä.²⁶⁷ Seuraavassa perustelukohdassa pyrittiin tarkentamaan tilannetta: ”Jos sovellettaviin kansallisiin menettelysääntöihin sisältyy mahdollisuus, että kansallinen tuomioistuin voi tietyin edellytyksin peruuttaa oikeusvoimaisen ratkaisun muuttaakseen tilanteen kansallisen oikeuden mukaiseksi, tätä mahdollisuutta on vastaavuus- ja tehokkuusperiaatteiden mukaisesti käytettävä, jos kyseiset edellytykset täyttyvät, jotta kyseinen tilanne saatetaan jälleen yhdenmukaiseksi unionin säännösten kanssa.”²⁶⁸ Monimutkainen lausuma viitanee siihen, ettei edes tehokkuusperiaatteella voida ”luoda tyhjää” purkuvelvollisuutta, jos kansallinen oikeus tai sen kyseessä oleva prosessilaji ei esimerkiksi lainkaan tunne purkumahdollisuutta.

Varsinaisessa asian arvioinnissa todettiin, ettei vastaavuusperiaate edellyttänyt purkumahdollisuutta Romanian siviiliprosessiin sen johdosta, että sellainen sisältyi kansalliseen hallintoprosessiin.²⁶⁹ Tehokkuusperiaatteen mukaisen arvioinnin osalta muistutettiin aluksi tarkastelun yleisestä viitekehyksestä eli siitä, että tarkastelussa on otettava huomioon menettelysääntöjen merkitys koko oikeudenkäynnin, sen kulun sekä näiden sääntöjen erityispiirteiden kannalta eri kansallisissa oikeuselimissä. Tarvittaessa on otettava huomioon kansallisen tuomioistuinjärjestelmän perustana olevat periaatteet, kuten puolustautumisoikeuksien suojaaminen, oikeusvarmuuden periaate sekä oikeudenkäynnin moitteeton kulku.²⁷⁰ Varsinainen sisällöllinen arviointi oli äärimmäisen muodollinen ja perusteluarvoltaan minimaalinen:

²⁶⁶ C-69/14 *Târșia*, tuomion k. 25–27.

²⁶⁷ C-69/14 *Târșia*, tuomion k. 28–29. Kohdassa 38 kuitenkin ”– unionin oikeudessa ei edellytetä sitä, että kansallisen lainkäyttöelimen olisi lähtökohtaisesti peruutettava oikeusvoimainen ratkaisunsa –”.

²⁶⁸ C-69/14 *Târșia*, tuomion k. 30.

²⁶⁹ C-69/14 *Târșia*, tuomion k. 32–35.

²⁷⁰ C-69/14 *Târșia*, tuomion k. 36–37.

”Nyt esillä olevassa asiassa *mikään* unionin tuomioistuimen käytettävissä olevasta *asiakirja-aineistosta ilmenevä, pääasiaan liittyvä erityinen seikka ei oikeuta poikkeamaan* edellä 28 ja 29 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä omaksutusta *lähestymistavasta, jonka mukaan unionin oikeudessa ei edellytetä, että kansallisen tuomioistuimen olisi jätettävä soveltamatta kansallisia menettelysääntöjä, joiden perusteella tuomioistuinratkaisu on oikeusvoimainen, vaikka siten olisi mahdollista lopettaa unionin oikeuden vastainen kansallinen tilanne.*”²⁷¹

Kohdassa 40 todettiin, että Tärşialla on mahdollisuus nostaa Romanian valtiota vastaan vahingonkorvauskanne, mille voidaan antaa tapauksen arvioinnissa tiettyä merkitystä. Tämä ei silti poista sitä tosiasiaa, ettei EUT antanut mitään sisällöllistä perustelua sille, miksei purkuvelvollisuutta ollut. Auki jäävät esimerkiksi seuraavat kysymykset:

- Mikä olisi voinut olla sellainen ”pääasiaan liittyvä erityinen seikka”, joka olisi johtanut siihen, että tehokkuusperiaate syrjäyttää oikeusvoimaisuuden?
- Mitkä olivat ne asiakirja-aineistosta ilmenevät seikat, jotka eivät yhdessäkään riittäneet oikeusvoimaisuudesta poikkeamiseen ja mistä syystä ne eivät tällaista seurausta aiheuttaneet?
- Oliko konkreettisia vastasyitä, jotka puolsivat oikeusvoiman kunnioittamista (muuta kuin kohdassa 40 mainittu mahdollisuus vaatia vahingonkorvausta, jota sitäkään ei suoraan esitetty oikeusvoiman pysyvyyttä puoltavana seikkana)?

Tärşia-ratkaisu sinetöi sen monille oikeusvoimakysymystä koskeville ennakkoratkaisuille ominaisen kasuistisen lähestymistavan, josta EU-tuomioistuinta on kritisoitu. Avointen perustelujen puuttuessa kansallisille tuomioistuimille on purkuharkinnassa yhä epäselvempää, milloin EU-oikeudesta johtuva purkuvelvollisuus voi aktualisoitua, kun toisaalta *Tärşias-ta käy täysin selvästi ilmi, että muunlaisissa tapausolosuhteissa purkuvelvollisuus olisi hyvinkin voinut aktualisoitua siitä huolimatta, että kyse oli siviilituomiosta*. Tällainen epäselvyys johtaa jopa kysymään, tulisiko kansallisen tuomioistuimen unionioikeuden loukkaukseen perustuvaa purkuhakemusta käsitellessään käytännössä aina kääntyä EUT:n puoleen, jos kerran vain EUT:lla on välineet tehdä tapauskohtainen arvio pääasiaan liittyvistä erityisistä seikoista.²⁷² Todennäköisempää on, että kansallisilla

²⁷¹ C-69/14 *Tärşia*, tuomion k. 39. Kursivoinnit lisätty.

²⁷² Tällä en tarkoita väittää, että purkuhakemuksen käsittelyn yhteydessä ennakkoratkaisun pyytämiseen olisi SEUT 267(3) artiklan mukainen *velvollisuus*. Selvää on, että ylimääräisen

tuomioistuimilla on suuri houkutus käyttää Tärşiaa apuna purkuvaatimusten torjumiselle – mikä puolestaan johtaa kysymään, onko EUT tätä halunnutkin.

Vaikka minimalistinen perustelutapa voi tuntua ratkaisun lukijasta turhautavalta, on sille myös syynsä. Unionin tuomioistuimen presidentti *Lenaerts* on käyttänyt ilmaisua *stone-by-stone approach* tavasta, jolla EUT oikeuskäytäntöään ja perustelujensa argumentaatiota usein rakentaa. Etenkin kiperissä tai perustuslaillisesti tai poliittisesti merkittävässä kysymyksissä EUT tyypillisesti välttää laajan, kaikenkattavan ratkaisukehyksen luomista yhdellä tapauksella, vaikka käsillä oleva tapaus sen mahdollistaisikin. Tällaisten ”pitkien hyppyjen” ottamisen sijaan EUT rajoittuu monesti ratkaisemaan kussakin ennakkoratkaisupyynnössä esiintyvän ongelman kerrallaan, rakentaen ”kivi kiveltä”. Yhtenä käytännöllisenä syynä tälle tilanteelle hän näkee sen, että EUT:n konsensusperusteisessa ratkaisutoiminnassa, jossa eriäviä mielipiteitä ei julkaista, pyrkimys mahdollisimman monen jäsenen mielipiteen huomioimiseen johtaa luonnostaan siihen, että ratkaisu rajoittuu vain siihen, mikä kansalliselle tuomioistuimelle vastattaessa on kaikkein olennaisinta. Mutta tiettyä oikeudellista varovaisuutta (judicial prudence) puoltaa laajemmin myös EUT:n ja kansallisten tuomioistuinten välisen dialogin kunnioittaminen ja ennakkoratkaisumenettelyn dynamiikka. Mikäli EUT:n argumentaatiotieskuri pyrki kaikenkattavien, abstrahoitujen vastausten antamiseen heti tilaisuuden tullen, tämä voisi vaarantaa kansallisten tuomioistuinten osallistumisen rakentavaan dialogiin ja heikentää EUT:n oikeuskäytännön kehittymistä järkevällä, tasapainoisella ja EUT:n ratkaisujen legitimitetin kannalta suotuisalla tavalla.²⁷³

Tärşia-tapausta voidaan edeltävään viitaten pitää kiistatta merkittävää ja perustuslaillisesti hyvin herkkää aihetta koskevana. Mutta oliko se ensimmäinen ennakkoratkaisu laatuaan suhteessa käsittelemäänsä ongelmaan – siis ensimmäinen ”varovainen kivi” eikä ”kivi kiveltä”? Oli ja ei. Kuten tämän artikkelin lukija on huomannut, EU-oikeuden vaikutuksesta kansalliseen oikeusvoimaan on jo kosolti ratkaisuja. Mutta lukija, joka voi pääpiirteissään hyväksyä hyödyntämäni prosessuaalisen systematisoinnin, voi havaita, että Tärşia itse asiassa on ensimmäinen EUT:n ratkaisu, joka puhaspiirteisesti koskee EU-oikeudesta johtuvaa velvollisuutta purkaa siviilitai rikostuomio (judicial decision).²⁷⁴ EU-oikeuden mahdollinen judicial

muutoksenhaun yhteydessä ainakin voidaan pyytää ennakkoratkaisua. Toisinaan tämä voi olla hyvinkin tarpeellista.

²⁷³ *Lenaerts* 2013 erit. s. 1351, 1356, 1369 ja 1371.

²⁷⁴ Ensimmäiseksi laatuaan – mielestäni olennaisesti samoin perustein – Tärşian arvioi

decision -purkuvaikutus lienee kaikkein pisimmälle menevä muoto, jolla EU-oikeuden vaikutus suhteessa kansallisiin ratkaisuihin voisi ilmetä, eikä siis tältä kannalta ole ihme, että varovainen linja on valittu ainakin tässä vaiheessa. Mielestäni *Târşia* onkin pikemminkin oven auki jättänyt ratkaisu (”tyyntä myrskyn edellä”) kuin lopulliseksi tarkoitettu täystyrmäys judicial decision -purkuvelvollisuudelle.

5 LOPPUPÄÄTELMIÄ

5.1 EU-oikeudesta oikeusvoimaan kohdistuvan vaikutuksen aiheuttajana

5.1.1 Yleistä

Kategorinen ajatus siitä, että EU-oikeus ei kykenisi vaikuttamaan kansallisen tuomioistuinratkaisun oikeusvoimaan, on torjuttava virheellisenä. EUT:n oikeuskäytännöstä saatava *kokonaiskuva* riippuu kuitenkin näkökulmasta: yhtäältä on mahdollista todeta, että kokonaisvaikutelmaksi jää kansallisten ratkaisujen pysyvyyden kunnioittaminen,²⁷⁵ mutta toisaalta voidaan todeta, että tietyissä tilanteissa pysyvyyden on tullut väistyä ja että tämän vuoksi periaatteessa aina tulisi punnita, olisiko käsillä tällainen ”tietty tilanne”.

EUT:n oikeuskäytäntö on kasuistista, ja sitä on mahdollista moittia sirpaleiseksi ja epäkoherentiksikin. Olisiko toisaalta täydellisen koherenssin vaatimisessakaan mieltä, jos myönnetään, että lopullisuuden ongelmaa koskettavat lukuisat vastasuuntaiset intressit, joita on yksittäistapauksen olosuhteissa punnittava keskenään? Oma vaikeuttava merkityksensä on eri valtioiden prosessijärjestelmien ja menettelysääntöjen eriävyydellä, mikä puolestaan johtuu unionin tältä osin puutteellisesta toimivallasta. Tämä tekee EUT:lle hankalaksi sen, että se esimerkiksi Kornezovin esittämällä tavalla toteaisi avoimesti suojelemisen arvoisiksi vain tiettyjä oikeusvoiman ydinalueelle kuuluviksi katsomiaan normeja.²⁷⁶ Kansallisten oikeus-suojajärjestelmien eriävyyden yhteydessä mieleen muistuu professori *Douganin* käyttämä käsite *negative approximation*: ”Community law usually acts as an incomplete rather than exhaustive template for the approximation of the Member States’ pre-existing systems of judicial protection.

myös julkisasiamies Jääskinen (ks. C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 26).

²⁷⁵ Tämän suuntaisesti *Raitio* DL 2012 s. 418; *Miettinen* LM 2012 s. 419–420.

²⁷⁶ Ks. *Kornezov* CMLR 2014 s. 841.

In particular, the Court tends to prescribe only the minimum guarantees expected under the Treaty, leaving significant scope for national autonomy — —.”²⁷⁷

Merkitystä on myös EU:n aineellisen oikeuden valtavalla laajuudella ja moninaisuudella: pysyvyyttä vastaan puhuvien intressien intensiteetti voi vaihdella paljon aineellisoikeudellisen alueen mukaan. Myös oikeusvoimakysymyksen rooli voi aineellisen ja aineellisoikeudellisen asetelman perusteella vaihdella. Oikeusvoima voi toisissa asioissa olla vain sivujuonne, esimerkiksi valtioneuvoston päätöksissä pelkkä yksi väite muiden joukossa, yksi mutka matkassa komission takaisinperintäpäätöksen täytäntöönpanon hidasteena. Toisessa asiassa taas uudelleenkäsittelemä mahdollisuus voi unionioikeuden näkökulmasta olla luontevasti tarkastelun keskiössä, kuten esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamispäätöksiin liittyvän Byankov-tapauksen yhteydessä havaittiin. Muun muassa edellä kuvatuista syistä ei olisi realistista odottaa, että EUT loisi yleisen tason ratkaisun oikeusvoimaongelmaan.

Voidaankin todeta, että ainakaan tässä kehitysvaiheessa EU-oikeuden vaikutus oikeusvoimaan ei kykene muodostamaan yhtenäistä ja itsenäistä metatason normia, jollaiseksi vaikkapa jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun periaate on muodostunut ja tarkoitettukin. EUT lähestyy oikeusvoimakysymystä kontekstuaalisesti, tapausolosuhteiden vaatimukset ja ”EU-oikeus edellä”, ei sen sijaan motiivinaan luoda jokin nimenomainen uusi oikeussuojakeino tai EU-oikeuden itsenäinen vaikutustapa, eli siis ei ”oikeusvoimakysymys edellä”. Hyvänä kiteytyksenä voidaan pitää julkisasiamies Mazákin lausumaa:

”Yhteisöjen tuomioistuimen omaksumalle lähestymistavalle näissä yhteisön oikeuden vastaisten lopullisten päätösten uudelleen tutkimista tai muuttamista koskevaa velvollisuutta koskeneissa asioissa on varmasti ominaista keskittyminen kunkin yksittäistapauksen olosuhteisiin. Viime kädessä kukin näistä tuomioista heijastaa kuitenkin tasapainoa, joka on löydettävä asian erityisissä tosiasiallisissa ja oikeudellisissa olosuhteissa oikeusvarmuuden, joka on tarkoitus turvata päätösten lopullisuudella, ja yhteisön laillisuusperiaatteen vaatimusten välillä.”²⁷⁸

Parempaa koherenssia ja ennen kaikkea avoimuutta voitaisiin toivoa niiden arviointikriteerien suhteen, joita EUT:n näkemyksen mukaan punnintati-

²⁷⁷ Ks. *Dougan* 2004 s. 232–233.

²⁷⁸ Julkisasiamies Mazákin ratkaisuehdotus asiassa *C-2/08 Fallimento Olimpiclub*, k. 54. Kursivoinnit lisätty.

lanteissa tulisi tai voitaisiin ottaa huomioon. Muutoin, pitäydyttäessä hyvin kasuistisessa ja pistemäisessä tavassa lähestyä koko lopullisuuden ongelmaa, saatetaan tämän seurauksena päätyä rakentamisen sijasta nakertamaan oikeusvarmuutta, erityisesti ratkaisujen pysyvyyden ennakoitavuutta, sekä oikeussubjektien yhdenvertaista kohtelua. Joustava kasuismi vaatii vastapainokseen riittävää koherenssia suhteessa muuhun ratkaisukäytäntöön sekä riittävän vakaita kriteerejä, joita vasten punnintaa voidaan tehdä. Tässä suhteessa voidaan vetää yhteys Raition muistutukseen ”Casanova-metodin”-vaaroista: ei riitä, että tuomion perustelut yksittäistapauksessa ovat miten hyvänsä koherentteja (kuten Casanovan kulloisetkin viettelymetodit yksittäistapauksessa), vaan koko oikeusjärjestyksen riittävä koherenssi on taattava.²⁷⁹ Koherenssin ja avoimuuden vaatimuksilla on käsitteäkseni liittymiä niin oikeudellisten tulkintaratkaisujen justifikaatioon kuin prejudikaattijärjestelmän legitimitettiin.²⁸⁰

Artikkelissani onkin pyritty – niin EUT:n käytäntöä arvioitaessa kuin laajemmassa pohdinnassa – paikantamaan ja koostamaan näkökohtia, joita punninnassa voitaisiin hyödyntää. Vaikka olen esitysteknisistä syistä koonnut näitä näkökohtia listamuotoon, itsestään selvää on, ettei tällaista esimerkkiluetteloa ole tarkoitettu tyhjentäväksi, eikä toisaalta missään tapauksessa tarkoituksena ole väittää, että kaikki kriteerit olisivat jokaisessa punnintatilanteessa relevantteja.

1. EU:n järjestelmästä erityisesti johtuvat intressit

Merkitseekö virheellinen kansallinen tuomio EU-toimielimen toimivaltan loukkausta tai vaarantaako se EU:n oikeussuojajärjestelmän toimivuutta?

- Onko kansallisella tuomiolla loukattu EU-toimielimelle kuuluvaa toimivaltaa tai vaarannettu sen toteuttaminen?²⁸¹

²⁷⁹ Raitio DL 2012 s. 408–410.

²⁸⁰ Ks. koherenssin merkityksestä oikeudellisen ratkaisun justifikaation kannalta Aarnio 1987 esim. s. 187. Dworkinin koherentimmasta mahdollisesta oikeudellisesta kokonaisuudesta (law as integrity, oikeus eheytenä) ks. esim. Siltala 2003 s. 348–351 ja 370–372. Oikeuslähteiden koherenssista ja tulkintakannanottojen rationaalista hyväksyttävyydestä ks. ibid. s. 47–50. Siltalan (1998 s. 173) prejudikaattiteoriassa pidetään toimivan prejudikaattijärjestelmän keskeisinä edellytyksinä legitimitetin kannalta 1) prejudikaattiaineksen laadullista ja määrällistä riittävyttä, 2) kohtuullista ennustettavuutta, 3) systeemistä tasapainoa (yhdenmukaisuutta, kongruenssia), 4) lakimieskunnan ideologisia sitoumuksia ja argumentatiivisia taitoja sekä 5) argumentaation integriteettiä (rehtyyttä ja avoimuutta).

²⁸¹ Tyypitapauksena C-119/05 *Lucchini*. Lievempänä esimerkkinä C-505/14 *Klausner Holz*, jossa ensimmäinen tuomio ei itsessään loukannut komission toimivaltaa, mutta sen oikeusvoimavaikutuksen tunnustaminen jälkiprosessissa olisi poistanut tehokkaan vaikutuksen komission myöhemmältä päätökseltä ja estänyt siten komission ja kansallisen tuo-

- Estäisikö tai kyseenalaistaisiko oikeusvoimavaikutuksen tunnustaminen jonkin EU-oikeudessa määritellyn oikeussuojakeinon käyttämisen?²⁸²
- Onko virheen takana ylimmän kansallisen tuomioistuimen menettely, erityisesti ennakkoratkaisupyynnön esittämisen laiminlyönti, vaikka esittämiseen olisi selvästi ollut velvollisuus²⁸³ (tai kääntäen: vai onko yksilö ollut passiivinen ja jättänyt asiansa alemman instanssin päätöksen varaan²⁸⁴)?

Loukkauksen laatu EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen näkökulmasta:

- Onko substanssikysymys alueella, jolla on keskeinen merkitys EU:n tavoitteiden ja toiminnan kannalta / onko ratkaisun virheellisyys vastoin EU:n perusperiaatteita?²⁸⁵ Tällä viitataan yleisestikin loukatun aineellisen oikeuden takana olevien intressien huomioimiseen.²⁸⁶
- Virheen karkeus ja ilmeisyys EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen näkökulmasta (”näin merkittävää estettä ei voida pitää perustellusti oikeutettuna...”).²⁸⁷

mioistuinlaitoksen toimivaltasuhteiden toteutumisen.

²⁸² C-224/01 *Köbler*: jäsenvaltion vahingonkorvausvastuu olisi oikeusvoiman vuoksi esitynyt; C-119/05 *Lucchini*: komission päätöksestä ei ollut valitettu EUT:een, jonne asia olisi kuulunut, vaan se yritettiin kyseenalaistaa kansallisessa tuomioistuimessa.

²⁸³ Tätä keskeistä kriteeriä heijastavat esim. C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 64, C-453/00 *Kühne & Heitz* -oikeuskäytäntö sekä analogisesti jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun edellytysten täyttymisen osalta C-224/01 *Köbler*, tuomion k. 55. Suomessa ks. KHO 2011:38. Taustalla vaikuttaa se, että ylimmän tuomioistuimen virhe laajenee herkästi sitä seuraaviin alempiin tuomioistuihin. *Groussot* ja *Minssen* (2007 s. 385) puhuvat purkumahdollisuudesta ja jäsenvaltion vahingonkorvausvelvollisuudesta EUT:n keinoina puuttua acte clair -doktriinin väärinkäyttöön kansallisissa tuomioistuimissa. Ks. myös *Taborowski* CMLR 2012 s. 1887, 1890 ja 1914.

²⁸⁴ Ks. tästä jäljempänä alaviitteen 295 kohdalla.

²⁸⁵ Ks. esim. *Groussot – Minssen* 2007 s. 416; *Wall* 2014 s. 281 ja 292; C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomion k. 63; C-249/11 *Byankov*, tuomion k. 81; C-119/05 *Lucchini* ja muut valtiontukitapaukset, sekä vastaavuusperiaatteen mukaisen vertailun osalta C-126/97 *Eco Swiss*, tuomion k. 36–37; C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones*, tuomion k. 50–52; C-392/04 *i-21 Germany*, tuomion k. 70; *Miettinen* LM 2012 s. 426–427.

²⁸⁶ *Aine* (2013 s. 321 ja 323–326) on kilpailuoikeutta koskevassa tutkimuksessaan aiheellisesti korostanut sitä, että oikeusvoiman ja ylimääräisen muutoksenhakusäännösten taustaintressejä on punnittava suhteessa kilpailuoikeuden taustalla oleviin perustaviin yhteiskunnallisiin intresseihin.

²⁸⁷ C-2/08 *Fallimento Olimpiclub* -tapauksesta lähtien tämä sanonta on sisällytetty usean oikeusvoimaa koskevan ratkaisun johtopäätöksiin. Ks. myös C-249/11 *Byankov*, tuomion k. 82: ”– jos tämä kielto on *selvästi* ristiriidassa unionin oikeuden kanssa”. Analogisesti voidaan kiinnittää huomiota jäsenvaltion vahingonkorvausvastuuta koskevaan ”rikkominen on *riittävän ilmeistä*”-edellytykseen ja asian C-224/01 *Köbler* yhteydessä lausuttuihin seikkoihin, kuten oikeudellisen virheen anteeksiannettavuuteen, rikkomisen tahallisuuteen, EU-toimielimen mahdolliseen kantaan ja oikeusnormin selkeyteen ja täsmällisyyteen (tuo-

- Merkitseekö ratkaisun pysyttäminen ajallisesti pistemäistä vai kestoltaan jatkuvaa ja periaatteessa ikuista EU-oikeuden loukkausta?²⁸⁸

2. Yksityisten oikeussuojan tarve

Loukkauksen karheus ja korjaamattomuus:

- Loukkauksen korjaamattomuus: ovatko muut EU:n (tai jäsenvaltion) oikeussuojajärjestelmään kuuluvat keinot, siis lähinnä jäsenvaltion vahingonkorvausvastuu, riittämättömiä turvaamaan yksityisen pääsyn oikeuksiinsa?²⁸⁹
- Loukkauksen kesto ja laatu: merkitseekö ratkaisun pysyttäminen ajallisesti pistemäistä vai kestoltaan periaatteessa rajoittamatonta EU-oikeuden loukkausta? Onko yksilö estynyt käyttämästä keskeisiä oikeuksiaan?²⁹⁰

3. Esimerkkejä pysyvyyttä puoltavien vastasyiden arvioinnista

Oikeussuhteiden vakaus, oikeutetut odotukset:

- Onko kyse siitä, että valtio on loukannut yksityisen EU-oikeuteen perustuvia oikeuksia (jolloin uudelleen käsittely olisi erityisen suotavaa; luottamuksensuoja ei toimi valtion vaan yksilötahon hyväksi²⁹¹), vai onko kyse kahden yksityisen välisestä riidasta (jolloin sen asianosaisen, jonka haitaksi lopullisuuden sivuuttaminen koituisi, intresseihin on kiinnitettävä erityistä huomiota²⁹² – yksityisten väli-

mion k. 55).

²⁸⁸ C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, tuomion k. 30; C-505/14 *Klausner Holz*, tuomion k. 43; *Couronne* 2015 s. 481–482 (teokset kohdat 631–633). Ks. yksilön oikeussuojanäkökulmasta jäljempänä C-249/11 *Byankov*.

²⁸⁹ Esim. asiassa C-249/11 *Byankov* henkilön vapaan liikkumisen käytännössä elinikäinen estyminen. Ks. toisaalta esimerkkinä hyvitettävissä olevasta tilanteesta julkisasiamies Wahlin toteamus asian C-213/13 *Impresa Pizzarotti* ratkaisuehdotuksessa, k. 102, sekä C-69/14 *Târşia*, tuomion k. 40. Ks. vertailevasti EIS:n osalta *EN-suositus R(2000)2*, k. II-i: ” – especially where: (i) the injured party continues to suffer very serious negative consequences because of the outcome of the domestic decision at issue, which are not adequately remedied by the just satisfaction and cannot be rectified except by re-examination or reopening.” Kursivointi lisätty.

²⁹⁰ C-249/11 *Byankov*, tuomion k. 73 ja 79; ks. myös hieman toisessa kontekstissa C-188/95 *Fantask ym. v. Industriministeriet* [1997] Kok. I-6783, tuomion k. 40: ” – olisi nimittäin omiaan kohtuuttomasti vaikeuttamaan yhteisön oikeuden vastaisesti kannettujen maksujen palauttamista. Se merkitsisi lisäksi pitkän ajanjakson kuluessa tapahtuneen yhteisön oikeuden rikkomisen suosimista.” Kursivointi lisätty.

²⁹¹ Ks. myös *Miettinen* LM 2012 s. 436; luottamuksensuojan suunnasta esim. *Raitio* 2016 s. 304–305.

²⁹² Ks. esim. *Taborowski* CMLR 2012 s. 1898; C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 50; Suomessa näin esim. KKO 2014:93, k. 21. Ks. vertailevasti asia 24360/04 *Giuran v. Roma-*

sessä riidassa voi olla järkevää olla kajoamatta heidän välillään vahvistettuihin oikeussuhteisiin ja sen sijaan kompensoida EU-oikeuden loukkauksesta kärsineen osapuolen vahinko valtion varoista)?

- Kolmannet: Loukkaisiko virheellisen ratkaisun purkamisen tai oikeusvoiman supistava tulkinta kolmannen oikeutta vai ei?²⁹³
- Puoltavatko oikeusvarmuuteen liittyvä ennakoitavuusvaatimus ja luottamuksensuoja ratkaisun pysyttämistä? Vai onko kyseinen virhe niin ilmeinen, että ennakoitavuuden näkökulmasta olisi pikemminkin yllättävää, jos ratkaisua ei purettaisi, eikä yksityisen tai kolmansien odotuksia voida pitää legitimeinä?²⁹⁴

Lainkäyttöjärjestelmän toimivuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen liittyviä näkökohtia:

- Onko yksilö aikanaan vienyt asiansa ylimpään tuomioistuimeen ja jos ei, onko tähän perusteltu syy, kuten kansallisessa oikeuskäytännössä jo tuolloin vakiintunut virhetulkinta?²⁹⁵
- Pidetäänkö sitä, että kysymyksessä on valtion vahingonkorvausvastuun kautta korjattavissa olevan tyyppinen loukkaus, järkevänä syyinä purkamatta jättämiseen (vahingonkorvauskanteista aiheutuva kuormitus, kun julkinen–yksityinen-relaatiossa vanhan tuomion vaikutus kuitenkin tosiasiaassa poistetaan²⁹⁶)?

Kysymyksessä olevan oikeusvoimanormin merkitys itsessään:

- EUT näyttää suhtautuvan kaikkein varovaisimmin EU-oikeuden suoraan purkuvaikutukseen suhteessa kansalliseen tuomioistuinratkaisuun (Târşia, Kapferer). Ankarammin se näyttää suhtautuvan EU-oikeuden loukkaamisen sallimiseen *myöntämällä tuomion perusteluille positiivinen oikeusvoimavaikutus* (Fallimento Olimpiclub) tai ulottamalla tuomion preklusiovaikutus (*negatiivinen*

nia (EIT:n tuomio 21.6.2011).

²⁹³ Ks. C-453/00 *Kühne & Heitz*, tuomion k. 27; *Hofstätter* 2005 s. 103; *Kornezov* CMLR 2014 s. 148; *EN-suositus R(2000)2*, selitysmuistion k. 15.

²⁹⁴ Ks. esim. C-24/95 *Alcan*, tuomion k. 41; Mäenpää 2011 s. 281. Ks. myös KHO 2006:68: ”Suomen lainsäädännön ja Euroopan yhteisön oikeusjärjestyksen mukaan tuen saajalla on oikeus luottaa vain lain ja Euroopan yhteisön oikeusjärjestyksen mukaiseen päätökseen. Luottamuksensuojan periaate ei siten voi estää lainvastaisen päätöksen purkamista.”

²⁹⁵ Ks. esim. C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones*, tuomion k. 47; C-119/05 *Lucchini*, ratkaisuehdotuksen k. 46; *Kühne & Heitz* -kriteeri koskien asian viemistä ylimpään tuomioistuimeen saakka; analogisesti valtion vahingonkorvausvastuun osalta ks. C-224/01 *Köbler*, tuomion k. 34–35. Suomessa ks. KHO 2010:45 (vrt. KHO 2011:38), jossa passiivisuus luettiin purkuhakemuksen tekijän vahingoksi.

²⁹⁶ Samansuuntaisesti prosessin tarpeettomasta pitkittymisestä vahingonkorvauskanteiden johdosta, kun purkua ei myönnetä, *Miettinen* LM 2012 s. 436; *Pohjalainen* DL 2014 s. 267; *Hofstätter* 2005 s. 112–114, jossa muistutetaan myös EIS:n asettamista vaatimuksista oikeudenkäynnin kestolle.

vaikutus) sellaisiin kysymyksiin, jotka eivät ole olleet ensimmäisessä menettelyssä oikeudenkäynnin kohteena (Lucchini, Klausner Holz, Köbler). Hallintopäätösten uudelleen käsittelykysymyksessä oikeusvoiman painoarvo on mahdollisesti näistä kaikkein pienin, koska niiden varalta EUT on luonut pakottavan kriteeristön, jonka täyttyminen johtaa automaattisesti uudelleen käsittelyvelvollisuuteen (Kühne & Heitz).

5.1.2 EU-oikeuden vaikutustapojen roolista

Oikeusvoimakysymyksestä ei ole EU-säännöksiä, jolloin herää kysymys siitä, millaisten EU-oikeuden vaikutusmekanismien ja periaatteiden kautta edellä kuvatun kaltainen punninta välittyy kansalliseen oikeuteen.²⁹⁷ Tästä on jakson 4 oikeuskäytäntöanalyysin päätteeksi syytä esittää muutamia kokoavia huomioita. EUT on nojautunut SEU 4(3) artiklasta nykyisin ilmenevään *vilpittömän yhteistyön periaatteeseen* kehittäessään esimerkiksi etusijaa, välitöntä oikeusvaikutusta, tulkintavaikutusta sekä kansalliseen prosessiin vaikuttavia tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteita samoin kuin jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun periaatetta. Vilpittömän yhteistyön periaatteelle on annettu merkitystä myös hallintopäätösten uudelleen käsittelyä koskevissa ratkaisuissa (Kühne & Heitz -kriteeristö perustettiin niihin²⁹⁸), mutta tuomioistuinratkaisujen lopullisuutta koskevassa ja muutoinkin tuoreammassa EUT:n oikeusvoimaa koskevassa käytännössä on vältetty perustamasta mahdollista oikeusvoiman syrjäyttämistä ainakaan julki lausutusti suoraan tähän tai muuhun vastaavaan kattoperiaatteeseen. Tehokasta oikeussuojaa koskeva periaate ei vaikuta saaneen oikeusvoimakysymyksissä relevanssia edes perusoikeuskirjan tultua sitovaksi: tällä tarkoitetaan ensimmäisen menettelyn *päättymisen jälkeisiä* vaiheita. Merkitseekö tämä sellaista hieman ristiriitaista vaikutelmaa, että kunhan pääsy tuomioistui- meen taataan ja menettely on tehokas ja oikeudenmukainen, lopulliseksi

²⁹⁷ Luonnollisesti kansallisella tasolla voidaan tarjota ”vapaaehtoisesti” parempaa suojaa kuin EU-oikeus vaikutustapoineen tiukasti ottaen edellyttäisi. Pysyvyyttä puoltavat intressit toisaalta johtavat usein käytännössä siihen, että vain EU-oikeuden minimivaatimukset toteutetaan eikä oikeusvoimaan enemmälti kajota. Tällöin keskiössä on kysymys siitä, millä perusteilla ja millaisten vaikutustapojen kautta vaikutus oikeusvoimaan voi syntyä.

²⁹⁸ Asiassa C-234/04 *Kapferer* viitattiin siihen, että vilpittömän yhteistyön periaatteesta *ei* aiheutunut purkuvelvollisuutta, mutta periaatteen maininta on voinut johtua siitä, että ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin oli itse viitannut siihen. Kansallinen tuomioistuin oli viitannut periaatteeseen myös tapauksissa C-392/04 *i-21 Germany* ja C-249/11 *Byankov*, joissa EUT niin ikään mainitsi sen. Viimeksi mainituissa EUT kuitenkin suoritti tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden mukaisen arvioinnin: vilpittömän yhteistyön periaate lienee toiminut tapauksissa vain taustaperusteluna.

jäävä *lopputulos* saa tehokkaan oikeussuojan vaatimuksen näkökulmasta olla sisällöllisesti periaatteessa miten virheellinen tahansa?

Näyttää, että varsinkin 2000-vuosikymmenen lopulta lähtien EUT:n käytännössä on vakiinnuttu tarkastelemaan oikeusvoimakysymystä *tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden* avulla ja niiden tarjoamissa rajoissa.²⁹⁹ Esimerkiksi Täršiassa EUT menetteli juuri näin, vaikka kysymyksen esittänyt kansallinen tuomioistuin viittasi niiden sijasta tukkuun muita normeja, kuten perusoikeuskirjan 17, 20, 21 ja 47 artikloihin ja SEU 6 artiklaan.³⁰⁰ Julkisasiamiehen ratkaisuehdotus Täršiassa ilmentää asetelmaa hyvin. Alkupisteessä on jokin EU-oikeudesta johtuva (aineellinen) oikeus. Jäsenvaltiolla on velvollisuus taata tehokas oikeussuoja tällaisen oikeuden toteuttamiseksi. EU-menettelysäännösten puuttuessa jäsenvaltion asiana on määrittää menettelyt tämän oikeussuojan toteuttamista varten harkintavaltansa puitteissa periaatteessa vapaasti, kunhan ne eivät loukkaa vastaavuusperiaatetta tai tee oikeuksien toteuttamista mahdottomaksi tai suhteetoman vaikeaksi (tehokkuusperiaate). Kun kansallinen ratkaisu on saavuttanut oikeusvoiman, tehokkaan oikeussuojan järjestämistä koskeva velvollisuus ei näytä saavan itsenäistä purkuvaikutuksen tuottavaa merkitystä.³⁰¹ Täršia-ratkaisuehdotuksessa julkisasiamies päätteli, että kun Romaniassa sinänsä säädetään oikeussuojakeinoista (tavallisista muutoksenhakukeinoista), joilla unionioikeudellisia oikeuksia voidaan toteuttaa, ”Romanian lainsäädännössä lähtökohtaisesti taataan tehokas oikeussuoja näiden oikeuksien osalta”.³⁰² Tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteet koskevat kuitenkin *kaikkea* EU-oikeuden soveltamisen kannalta merkityksellistä kansallista menettelysäännöstöä, ”myös oikeusvoiman periaatteeseen säädettyj[ä] poikkeu[ksia]” (esimerkiksi ylimääräisiä muutoksenhakukeinoja).³⁰³

²⁹⁹ Näin esim. C-2/08 *Fallimento Olimpiclub* (vuodelta 2009), C-249/11 *Byankov* (2012), C-29/13 – C-30/13 *Global Trans Lodzhistik* (2014), C-213/13 *Impresa Pizzarotti* (2014), C-69/14 *Täršia* (2015) ja C-505/14 *Klausner Holz* (2015).

³⁰⁰ Ks. C-69/14 *Täršia*, tuomion k. 9. EUT lausui nimenomaisesti tulkitsevansa, että kansallinen tuomioistuin ”pyrkii kysymyksellään pääasiallisesti selvittämään” juuri tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteiden vaikutusta (k. 31).

³⁰¹ Tehokasta oikeussuojaa koskeva vaatimus ei myöskään yleisemmällä tasolla näytä tuottavan velvollisuutta täysin uusien oikeussuojakeinojen luomiseen, paitsi jos kansallisen oikeuden rakenteesta ilmenee, ettei ole olemassa mitään oikeussuojakeinoa, jolla voidaan edes liitännäisesti varmistaa yksityisten EU-oikeudesta johtuvien oikeuksien kunnioittaminen, tai jos yksityisten ainoana keinona saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa olisi se, että ne joutuvat rikkomaan lakia (ks. C-432/05 *Unibet*, tuomion k. 40–41 ja 63–64; C-583/11 P *Inuit Tapiriit Kanatami ym. v. parlamentti ja neuvosto*, tuomion k. 103–104).

³⁰² C-69/14 *Täršia*, ratkaisuehdotuksen k. 32. Tehokasta oikeussuojaa koskevan vaatimuksen suhteesta tehokkuus- ja vastaavuusperiaatteisiin ks. edellä jakso 1.1.

³⁰³ C-69/14 *Täršia*, ratkaisuehdotuksen k. 34.

Vastaavuusperiaatetta voidaan pitää tehokkuusperiaatetta muodollisempana. Se edellyttää *vertailua* kansallisen oikeuden ja EU-oikeuden saaman kohtelun välille. Vaikka tämä vertailu itsessään voi olla vaikea ja kontekstuaalinen operaatio, seuraus on vertailun päätyttyä sinänsä selvä: EU-oikeudesta johtuvalle oikeudelle on tarjottava sama kohtelu, mutta ei tarvitse tarjota parempaa kohtelua kuin kansallisesta johtuvalle. Vastaavuusperiaate ei olekaan yhtä intrusiivinen suhteessa kansalliseen oikeuteen kuin tehokkuusperiaate.³⁰⁴ Heikkoutena on, että menettelynormit – kuten purkumahdollisuudet – saavat vastaavuusperiaatteen valossa vapaasti pysyä eriytyneenä mosaiikkina eri jäsenvaltioiden välillä: taso määräytyy kunkin kansallisen oikeuden mukaan.

Tehokkuusperiaate on näistä kahdesta se, joka edellyttää enemmän *punnintaa* esimerkiksi siitä, tekeekö menettelysääntö oikeuden toteuttamisen suhteettoman vaikeaksi. EUT:n vastatessa ennakkoratkaisupyyntöön se voi esittää tätä punnintaa ohjaavia näkökohtia ja jättää lopullisen arvioinnin kansalliselle tuomioistuimelle, tai sitten antaa myös valmiin lopputuloksen. Oikeusvoimakysymyksen osalta kontekstuaalisessa intressipunninnassa kuvaan astuvat pysyvyyttä puoltavat intressit kuten oikeusvarmuus.

EUT:n käytännöstä ilmenee, ettei oikeusvoimaongelmaa ole tarkoitettu ratkaistavaksi *etusijaperiaatteella*.³⁰⁵ Tällainen ratkaisumalli olisikin ongelmallinen ottaen huomioon, että etusijaperiaate on tarkoitukseltaan kahden ristiriidassa olevan normin (kansallisen normin sekä EU-normin, joista jälkimmäistä ei siis oikeusvoimasta yleensä ole) konfliktinratkaisunormi. ”Rakenteellisen etusijan” myöntäminen esimerkiksi suhteessa oikeusvoimaisuuteen voisi myös johtaa jäsenvaltioissa käytännössä hyvin vakaviin seurauksiin, kun oikeusvoima voisi periaatteessa kaikissa EU-liitännäisissä jutuissa hävitä.³⁰⁶ Poikkeuksena on EUT:n käytännössä esiintynyt tilanne, jossa lainvoimaisesti ratkaistu asia ei olisi kuulunut kansalliseen tuomioistuinprosessiin vaan EU-toimielimen ratkaistavaksi (Lucchini): tällöin etusijaperiaate on looginen instrumentti.

³⁰⁴ Ks. samansuuntaisesti *Aine* 2013 s. 326.

³⁰⁵ Tätä kirjoitettaessa vireillä olevassa ennakkoratkaisuasiansa C-268/15 *Ullens de Schooten* (suullinen käsittely 24.5.2016) kansallinen tuomioistuin tiedustelee nimenomaisesti muun muassa etusijaperiaatteen ja vilpittömän yhteistyön periaatteen suhteesta kansallisen tuomion oikeusvoimaan.

³⁰⁶ Ks. *Kornezov* CMLR 2014 s. 825 sekä rakenteellisen etusijan ajatuksen kritiikistä yleisemmin *Haapaniemi* 2009 s. 101–102. Vrt. julkisasiamiehen asiassa C-453/00 *Kühne & Heitz* antama ratkaisuehdotus, jossa etusijaperiaatetta ehdotettiin hallintopäätösten lopullisuuden kontekstissa relevantiksi (ratkaisuehdotuksen k. 66 ja 75). Tuomiossa tätä ehdotusta ei seurattu.

EU-oikeuden *tulkintavaikutusta* voidaan pitää pehmeimpänä³⁰⁷ mutta toisaalta laajimmalle spektrille vaikutuksensa ulottavana keinona. Se koskee menettelynormejakin, ja sen relevanssi on myönnetty myös lopullisuuskysymyksissä. Klausner Holz -asiassa EUT pyrki ohjaamaan kansallista tuomioistuinta ensin oikeusvoiman ulottuvuutta koskevan normin tulkittamiseen mahdollisimman pitkälle EU-oikeuden mukaisesti, ennen kuin se totesi, että normi on syrjäytettävä viime kädessä tehokkuusperiaatteen nojalla. Tärşiasassa oli muun ohella kysymys siitä, oliko hallintolainkäytön edullisempaa purkunormia mahdollista soveltaa siviiliprosessissa. Tärşia-tapauksen ratkaisuehdotuksessa todettiin: ”Tällaisessa tapauksessa [hallintolainkäyttölain soveltamisalasäännöksiä] ei voitaisi tulkita niin, että siviilituomioistuinten on mahdollista soveltaa sitä asioissa, jotka kuuluvat asiiasältönsä puolesta hallinto- tai vero-oikeuden soveltamisalaan. *Jos kuitenkin tällaista liikkumavaraa olisi, ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin olisi velvollinen tulkitsemaan kyseisiä kansallisia säännöksiä mahdollisimman pitkälle unionin oikeuden mukaisesti.*”³⁰⁸

Lopullisuuskysymyksissä relevanteimmat vaikutustavat ovat siis vastavuusperiaate, tehokkuusperiaate ja tulkintavaikutus. Näistä ensin mainittu on muodollinen ja edellyttää esimerkiksi purkuedellytysten ja -määräaikojen osalta sen tarkkaa tutkimista, saako EU-oikeudesta johtuva oikeus osakseen samanlaisen kohtelun kuin kansallisesta oikeudesta johtuva. Kahta jälkimmäisenä mainittua voidaan pitää luonteeltaan punnintaa edellyttävinä. Punninnan kannalta merkityksellisiä näkökohtia olen esittänyt edellisessä alajaksossa.

5.2 Prosessioikeudesta oikeusvoimaan kohdistuvan EU-oikeuden vaikutuksen vastaanottajana

Artikkelissa on tuotu esiin, että EU-oikeuden merkitys oikeusvoiman kannalta voi koskea paitsi ylimääräistä muutoksenhakua tai hallinnollista uudelleen käsittelyä, myös sen harkitsemista, voidaanko ja missä laajuudessa

³⁰⁷ *Kornezov* on muistuttanut tulkintavaikutuksen rajoista lopullisuuskysymysten kohdallakin: joko-tai-tyyppinen oikeusvoimaoppi jää helposti tulkintavaikutuksen ulottumattomiin, koska tulkintavaikutus ei mahdollista *contra legem* -tulkintoja (*Kornezov* CMLR 2014 s. 825).

³⁰⁸ C-69/14 *Tärşia*, ratkaisuehdotuksen k. 45. Kursivointi lisätty. Ks. tulkintavaikutuksesta erilaisten prosessikysymysten kontekstissa myös suuren jaoston tuomiot asioissa C-432/05 *Unibet*, k. 44; C-268/06 *Impact* [2008] Kok. I-2483, k. 54.

aiemmalle tuomiolle tunnustaa kansallisen oikeuden mukainen oikeusvoimavaikutus suhteessa jälkiprosessiin.

EUT on ollut valmis puuttumaan molempiin aspekteihin: se on kaventanut tarvittaessa oikeusvoiman ulottuvuutta ja kehittänyt vähitellen myös purkamis- tai uudelleenkäsitteilyvelvollisuuden alaa, kuitenkin judicial decisions -ratkaisujen (siviili- ja rikostuomiot) osalta äärimmäisen varovaisesti. Vaikka EUT ei ole julkilausutusti tehnyt puheena olevaa systematisointia, oikeuskäytännöstä on kuitenkin tehtävissä sitä tukevia päätelmiä. Oikeusvoiman ulottuvuuden osalta voidaan havaita, että sitä on kavennettu tehokkuusperiaatteen ja etusijaperiaatteenkin avulla varsin rohkealla tavalla (erityisesti Lucchini, Fallimento Olimpiclub ja Klausner Holz), kun taas uudelleenkäsitteily- tai purkuvelvollisuuden laukeaminen on yleensä liittynyt vastaavuusperiaatteeseen ja pitäytynyt kansallisen oikeuden jo tarjoamien mahdollisuuksien ympärillä (Kühne & Heitz, Kempter, i-21 Germany, Kapferer ja Târşia, joista kahdessa viimeksi mainitussa mitään vaikutusta ei syntynyt). Jaottelun suuntaan viittaa myös julkisasiamies Jääskisen Târşia-ratkaisuehdotuksessa käyttämä tapa systematisoida EUT:n oikeuskäytäntöä yhtäältä jäsenvaltiossa säädettyyn *poikkeukseen* oikeusvoimaisuudesta (kuten purkaminen)³⁰⁹ ja toisaalta ”oikeusvoimaa koskevien jäsenvaltion sääntöjen välj[än] tulkin[taan] sellaisen kansallisen tuomion suojaamiseksi, joka voi olla ristiriidassa unionin oikeuden kanssa, [jossa tapausryhmässä] voidaan perustellusti todeta unionin tuomioistuimen katsoneen parhaaksi sivuuttaa oikeusvoiman periaatteen unionin oikeuden ensisijaisuuden noudattamiseksi”.³¹⁰

Suomen tilanne unionioikeuden loukkaustilanteiden oikaisemiseksi vaikuttaa siinä suhteessa hyvältä, että meillä on kaikissa prosessilajeissa nimellisesti lainsoveltamisvirheisiin ulottuvia purkunormeja. Näin ei suinkaan kaikissa valtioissa ole. Niinpä EU-oikeudesta johtuvan purkuvelvollisuuden mahdollinen laajentuminen EUT:n käytännön kehittyessä³¹¹ ei olisi Suomelle erityisen hätkähdyttävää. Suomalaisten purkusäännösten sanamuotoja voidaan perustellusti moittia vanhentuneiksi,³¹² mutta niissä on huomioitu monenlaisia tilanteita eivätkä ne ainakaan täysin estä intresipunnintaa ja esimerkiksi purkuedellytysten tulkitsemista EU-oikeuden tavoitteiden mukaisesti.³¹³ Ne mahdollistavat EU-oikeuden loukkauksen

³⁰⁹ C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 21.

³¹⁰ C-69/14 *Târşia*, ratkaisuehdotuksen k. 23.

³¹¹ Viimeisessä alajaksossa perustelen, miksi tällaista kehitystä voi olla odotettavissa.

³¹² Ks. *Jokela* 2009 s. 367, jossa luonnehditaan säännöksiä paitsi vanhentuneiksi, myös turhan kasuistisiksi.

³¹³ Samansuuntaisesti *Aine* 2013 s. 335–336.

oikaisemisen tarvittaessa jopa silloin, kun yksityinen on aikanaan saanut edukseen kohtuulliset preklusiiviset muutoksenhakumääräajat, mutta on laiminlyönyt hakea muutosta niiden puitteissa.

Sen sijaan silloin, kun EU-oikeuden loukkaus käy ilmi vasta myöhemmän EUT:n käytännön myötä, estää siviiliprosessissa oikeussuhteiden vaukutta turvaava lyhyt *purkumääräaika* (vuosi lainvoimaiseksi tulosta) kuitenkin monessa tapauksessa loukkaustilanteen oikaisemisen. Tältä osin voidaan pohtia, voisiko – EU-oikeuden vaatimusten ollessa imperatiivisia – tulkintavaikutuksen kautta olla mahdollista (ja tehokkuuseriaatteen niin vaatiessa pakkokin) esimerkiksi lainata OK 31:10.2:n ”erittäin painavia syitä”-määräaikasäännöstä myös lainsoveltamisvirheisiin taikka myöntää korkeampi määräaikaakatto tulkitseamalla EUT:n uuteen oikeuskäytäntöön perustuva uusi argumentaatio OK 31:7.1:n 3 kohdassa tarkoitetuksi ”uudeksi seikaksi”.³¹⁴ Mikäli tehokkuuseriaate tuottaa kansalliseen prosessioikeuteen kohdistuvan vaatimuksen, ei sinänsä ole välttämätöntä löytää syrjäytyvän säännöksen tilalle jotakin toista kansallista säännöstä sovellettavaksi, jos pelkkä soveltamatta jättäminen tuottaa haetun tuloksen.³¹⁵

EIT:n tuomion vaikutuksen kohdalla Suomessa on joustettu lakisääteisestä purkumääräajasta.³¹⁶ Tässä kuitenkin yhden olennaisen eron muodostaa se, että tällöin on kysymys EIT:n samassa yksittäistapauksessa toteamasta ihmisoikeusloukkauksesta, kun taas EUT:n uusi käytäntö ulottuu usein *ex tunc*- ja *erga omnes* -vaikutustensa kautta kaikkiin samantilaisiin yksittäistapauksiin ja periaatteessa rajoittamattoman laajalle. Tästä syystä en ole vakuuttunut, voitaisiinko lainvoimaiseksi tulon ajankohdasta täysin riippumatonta ”haettava kuuden kuukauden kuluessa EUT:n ratkaisusta” -tyyppistä säännöstä mielekkäästi luoda.³¹⁷ Sen sijaan *de lege ferenda*

³¹⁴ EIS:n kontekstissa jälkimmäisenä mainitun kaltaista tulkintaa ehdotettiin tapauksen KKO 2008:24 esittelijän mietinnössä ja sittemmin *Määttän* (2008 s. 4) tapauskommentissa. Tapauksessa rikoksesta tuomittu puron hakija, joka EIT:n tuomion myötä osoitettiin syyttömäksi, jäi purkua hakiessaan ”rannalle” juuri sen vuoksi, että viiden vuoden kattosäännös ei soveltunut, kun EIT:n tuomio ei ollut uusi ”seikka”. Vrt. Pauliine Koskelon erivä lausuma *OM-komiteamietintöön 2002:8*, s. 122–123: ”Tapauksissa, joissa toimivaltainen kansainvälinen elin on todennut tuomioistuimen ratkaisun sisältävän ihmisoikeusloukkauksen, purkuhakemus voidaan, milloin oikeudellista tarvetta siihen, tutkia uuteen seikkaan perustavana.” – Ks. EU-oikeudellisissa kilpailunrajoitusasioissa ilmenevien uusien seikkojen tai todisteiden kannalta *Aine* 2013 s. 331–333.

³¹⁵ Esimerkiksi tapauksessa KKO 2013:54 (k. 33) tehokkuuseriaatteen mukainen lopputulos saavutettiin *jättämällä soveltamatta* vahingonkorvauslain 3:5:n mukaista kannerajoitussäännöstä.

³¹⁶ KKO 2011:100.

³¹⁷ *Aine* (2013 s. 338) tekee kilpailuoikeuden alueella varteenotettavan ehdotuksen sen pohtimisesta, tulisiko ylimääräinen muutoksenhaku mahdollistaa lyhyessä määräajassa sen jälkeen, kun (samassa) asiassa on annettu sellainen lopullinen kilpailuoikeuden julkisoikeu-

da voitaisiin harkita, olisiko ainakin EU-oikeuden vastaisten tilanteiden varalta mahdollista pidentää siviiliasioissa nykyistä yhden vuoden määräaika. Pysyvyyttä puoltavien intressien tästä kärsimää tappiota voitaisiin tällöin tarvittaessa kompensoida lisäämällä niiden huomioimista koskeva tiukennus tai punnintanormi aineellisiin purkuedellytyksiin.

Olen puoltanut sitä, että milloin yksittäinen virhe tai siitä koko jäsenvaltion heijastunut systemaattinen virhe on syntynyt ylimmässä kansallisessa tuomioistuimessa, purkamiseen pitäisi suhtautua erityisen suopeasti. Tätä puoltaa ennakkoratkaisupyynnön esittämisvelvollisuuden laiminlyönti ja ylimpien kansallisten tuomioistuinten oikeuskäytännön ohjausvaikutus tietyssä jäsenvaltiossa. Argumenttia tukevat niin Kühne & Heitz -oikeuskäytäntö kuin tuomioistuinten menettelystä syntyvää vahingonkorvausvastuuta koskeva Köbler-oikeuskäytäntö. Vastaavasti olen puoltanut erityisen suopeaa suhtautumista purkamiseen, jos kysymys on sen laatuudesta loukkaustilanteesta, jota ei tyydyttävästi edes voida korjata rahalla. Tämä tarkoittaa sitä, että aineelliset ja aineellisoikeudelliset intressit on otettava purkuharkinnassa asianmukaisesti huomioon. Kysymys voi tyypillisesti olla yksilön oikeusaseman perusteista (esimerkiksi liikkumisvapauten tai perhe-elämään liittyvistä oikeuksista). Toisaalta esimerkiksi kilpailuoikeudellisissa asioissa voi olla vahvoja purkamista puoltavia julkisia intressejä (jotka toki viime kädessä palautuvat markkinahäiriöiden eliminoimisen kautta markkinoilla toimivien yksityisten hyväksi), eikä jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun tai esimerkiksi kilpailuoikeudellisen korvausvastuun voida katsoa riittävän kaikenlaisten tilanteiden oikaisemiseen, mistä esimerkkinä on noussut esiin laittoman valtiontuen takaisinperinnän ja oikeusvoimaisen tuomion välinen suhde. Olen pitänyt selvänä, että vailla toimivaltaa tehdyn, EU-toimielimelle kuuluvaa toimivaltaa loukkaavan tuomion tulisi olla purettavissa jopa kansallisista säännöksistä riippumatta.

Vastaavuusperiaatteeseen liittyen olen käsitellyt Târșia-ratkaisuehdotuksessa kannatettuja rinnastuksia yhtäältä perustuslakituomioistuimen tuomion ja EUT:n myöhemmän tuomion välillä tai toisaalta EIT:n tuomion ja EUT:n tuomion välillä. Suomessa ei ole perustuslakituomioistuinta, mutta vaatimukseksi voisi nousta samanlaisen kohtelun tarjoaminen purkumenettelyssä EU-oikeuden vastaisuudelle kuin kansallisen perustuslain vastaisuudelle. Havaintojeni mukaan meillä ei kuitenkaan näyttäisi vakiintuneen tulkintalinjaa, jossa perustuslain vastaisuudella olisi purkumenette-

dellinen soveltamis päätös, jossa on sovellettu kilpailuoikeutta yleisen tuomioistuimen ratkaisusta poikkeavalla tavalla.

lyssä erityisasema.³¹⁸ Sen sijaan EIT:n tuomion tai EIS:n vastaisuuden osalta vastaavuusrinnastus voisi tuottaa Suomessakin vastaavuusperiaatteen näkökulmasta mielenkiintoisia tulkintakysymyksiä. Olen käsitellyt asiaa jaksossa 4.4.2, joten en enää toista siinä esitettyjä näkemyksiä. On korostettava, että ainakaan vielä EUT:n ennakkoratkaisuissa ei ole tällaista vastaavuusrinnastusta edellytetty.

Lopuksi voidaan pohtia nykyisiä oikeusvoiman ulottuvuutta koskevia opejamme ja EU-oikeuden vaikutuksia niihin. Hallintomenettelyn ja hallintoprosessioikeuden puolella pysyvyyden olemassaolo on jo lähtökohtaisesti sidonnainen kunkin päätöksen ja oikeudenalan luonteeseen, siis siviiliprosessia ”tilanneherkempi”, ja oikeusvoimaoppi pysyvyyden selitysperusteena väistymässä lähinnä luottamuksensuojaperiaatteen hyväksi. Sen sijaan siviiliprosessissa Suomessa noudatetaan edelleen verrattain formaaleja oikeusvoiman ulottuvuutta määrittäviä sääntöjä. Mielestäni viimeaikaisen kehityksen valossa on kuitenkin perusteita väittää, etteivät siviiliprosessuaalisetkaan oikeusvoimanormit ole aivan niin kiveen hakattuja, etteikö niitä arvioitaessa olisi tilaisuus ottaa esimerkiksi EU-oikeuden vaatimuksia tehokkaasti huomioon, myös silloin kun tehokkuusperiaate ei sitä välttämättä edellyttäisi.³¹⁹ Oikeusvoimanormeja ei ole kirjattu lakiin, ja niitä koskeville tulkinnoille on tyypillistä muutos, joka on viime aikoina kulkenut pikemminkin harkitsevaan kuin formalistiseen suuntaan. Tässä valossa, ja kun katsotaan EUT:n tulkintavaikutusta koskevaa oikeuskäytäntöä,³²⁰ ei ole lainkaan ilmeistä, että oikeusvoimanormin tulkitseminen vastoin oikeuskäytännössä tietyllä hetkellä noudatettua päälinjaa EU-oikeuden tehokkaan toteutumisen turvaamiseksi olisi tulkintavaikutuksen näkökulmasta *contra legem*, kunhan oikeusvarmuuden vaatimukset³²¹ otetaan tässäkin huomioon.

³¹⁸ Ks. kuitenkin KKO 2015:14, josta ilmenee perusoikeuksien ja EIT:n käytännön välinen yhteys arvioitaessa perustuslain 106 §:n mukaista ilmeistä perustuslain vastaisuutta. Tapauksessa katsottiin, että hovioikeuden olisi tullut jättää soveltamatta erästä OK:n sillensäjäntämissäännöstä perustuslain 106 §:n nojalla, kun sillensä jättäminen oli ilmeisessä ristiriidassa EIT:n käytännön kanssa. EIT:n käytäntö tuli ottaa huomioon tulkittaessa perustuslain oikeusturvaa koskevaa 21 §:ää ja arvioitaessa perustuslain vastaisuutta kokonaisuutena. Oikeudenkäyntivirheen toteaminen johti siihen, että KKO poisti sillensäjäntämispäätökset ja kumosi pääasiassa annetun tuomion.

³¹⁹ Samansuuntaisesti Ruotsin osalta jo vuosituhaten vaihteessa *Andersson* 1999 s. 399–400.

³²⁰ Ks. esim. C-397/01 – C-403/01 *Pfeiffer ym.*, tuomion k. 115–118; C-378/07 – C-380/07 *Angelidaki ym.*, tuomion k. 197–201.

³²¹ C-378/07 – C-380/07 *Angelidaki ym.*-tuomion kohdassa 199 muistutetaan oikeusvarmuudesta yhtenä tulkintavaikutuksenkin ulottuvuutta rajoittavana tekijänä.

Tehokkuusperiaatteen ajankohtaistuessa kysymys voisi olla esimerkiksi siitä, että tuomiolle normaalisti annettava negatiivinen oikeusvoimavaikutus jätetään antamatta tai positiivinen vaikutus katsottaisiin korkeintaan todistusvaikutukseksi.³²² Kun negatiivisen oikeusvoimavaikutuksen ulottuvuus on 2000-luvulla huomattavasti laajentunut, tällainen tilanne voi enemmin tai myöhemmin tulla vastaan. EU-oikeus on mielestäni yksi lisänäkökohta siihen keskusteluun, jossa todetaan laajan oikeusvoimaopin vaativan vastinparikseen tarvittaessa harkinta- ja joustomahdollisuuksia.

5.3 Mihin olemme menossa?

Pidän todennäköisenä, että EU-oikeudessa oikeusvoimaa koskeva, oikeuskäytännön kautta tapahtuva integraatiokehitys (approximation through case law) jatkuu – ja nimenomaan siihen suuntaan, että EU-oikeus tiivistää otettaan kansallisesta oikeusvoimasta ainakin maltillisesti. Yksilön oikeus-suojan ja perusoikeuksien korostuminen on yksi tähän vaikuttava keskeinen syy. Toinen, käytännöllisempi syy liittyy erityisesti *EN-suosituksen R(2000)2* myötä EIS:n puolella tapahtuneeseen kehitykseen: ajatus (eurooppa)oikeuden rikkomisen vaikutuksesta oikeusvoimaisuuteen tuntuu eurooppalaisissa valtioissa aiempaa luonnollisemmalta.³²³ Voidaan puhua oikeusvoiman tai tuomioiden *lopullisuuden eurooppalaistumisesta* osana (prosessi)oikeuden eurooppalaistumista. Tällainen kehitys luo EUT:lle pohjaa ja legitimitettä vastaavan vaikutuksen kehittämiseen EU:n piirissä. Kysymys ei siten ole vain vastaavuusperiaatteen ulottuvuuden muodollisesta arvioinnista oikeuden pintatasolla. EUT voi ammentaa jäsenvaltioissa kehittyvistä käsityksistä³²⁴ ja jäsenvaltiot taas eurooppaoikeuden kehityksestä.

³²² Positiivisen oikeusvoimavaikutuksen joustavuus (ainakin prosessilajien välisissä tilanteissa) estänee Suomessa jo nykyisellään varsin luontevasti italialaisessa *C-2/08 Fallimento Olimpiclub* -asiassa havaitun kaltaiset hankalat tilanteet. Sikäli kuin positiivisesta oikeusvoimavaikutuksesta kahden siviiliprosessin välillä noudatetaan Suomessa edelleen formaaleja sääntöjä – tämän tutkiminen ei ole artikkelin puitteissa ollut mahdollista – kehityksen soisi tältäkin osin kulkevan joustavaan suuntaan.

³²³ Ks. *Lambert Abdelgawad* 2008 ja *L'obligation de renvoi préjudiciel à la Cour de justice: une obligation sanctionnée? passim* (teostiedot lähdeluettelossa ks. esim. *Dittert* tai *Kanninen* 2014).

³²⁴ Näin tehtiin esimerkiksi *Köbler*-tapauksen yhteydessä, kun jäsenvaltion vahingonkorvausvastuun periaate ulotettiin eksplisiittisesti koskemaan ylimpien kansallisten tuomioistuinten menettelystä aiheutunutta vahinkoa. EUT nimittäin vetosi muun ohessa siihen, että samanlainen periaate vallitsi myös useimmissa kansallisissa oikeuksissa (ks. *C-224/01 Köbler*, ratkaisuehdotuksen k. 77–85 ja tuomion k. 48), ”tai ainakin tällainen suuntaus on

Van Gerven on kuvannut juuri mainittua ilmiötä ansiokkaasti: ”Finding general principles which the legal systems of the Member States have in common is *the result of a dialectical interaction, and cross-fertilization, between national laws and Community law.*” Tämän tekee hänen mukaansa mahdolliseksi se, että EU:n toimielimissä työskentelee juristeja kaikista jäsenvaltioista. Myös EUT:n toiminnassa kaikkien jäsenvaltioiden oikeusjärjestelmät ovat ikään kuin ”*omnipresent in the minds of those involved* (Court members, legal secretaries, researchers, translators)”. Lisäksi uusien tai merkittävien ongelmien ilmetessä EUT:n tutkimusosasto laatii kattavan oikeusvertailevan tutkimuksen, jossa kunkin jäsenvaltion oikeustila analysoidaan perusteellisesti. EUT:n tuomioita tullaan puolestaan hyödyntämään jäsenvaltion oikeuskäytännössä ja akateemisessa keskustelussa: ”The result of all these factors is that *Community legislation and case law is both the outcome and the source of a long process of cross-fertilization, back and forth, between the national legal orders and the Community legal order.*”³²⁵

Taustalla on ymmärtääkseni havaittavissa vielä eurooppaoikeuden kehitystäkin laajempi oikeuden syvätason kehityskulku siltä osin, miten suhtaudumme tuomioistuinten antamien ratkaisujen asemaan (immunitettiin versus virhevastuuseen) aikakaudella, jossa tuomioistuinten vastuu ja perustuslaillinen asema ovat kasvaneet.³²⁶ Kehityssuuntaa ilmentää selkeästi suhtautuminen valtion vahingonkorvausvastuuseen virheellisten tuomioistuinratkaisujen perusteella. Cappelletti on vuoden 1989 klassikkoteoksessaan kuvannut, miten valtion immunitettia koskevan ajatuksen (”The King Can Do No Wrong”) murruttua jäljelle monissa valtioissa viimeiseksi linnakkeeksi ja esteeksi lainkäytön vastuunalaisuudelle (judicial accountability) jäi käsitys oikeusvoimaisesta tuomiosta totuuden luoja (”Res Judicata Facit Jus”): tämän maksiimin yhteyteen sopi huonosti ajatus virheellisestä tuomiosta korvausvastuun synnyttäjänä.³²⁷ EU-oikeudes-

voimakas” (ratkaisuehdotuksen k. 82).

³²⁵ *Van Gerven* CMLR 2004 s. 518–519. Kursivoinnit lisätty.

³²⁶ Tuomioistuinten aseman korostumiskehityksestä Pohjoismaissa ks. esim. *Andersson* JFT 2001 ja universaalisti *Shetreet* 1985 s. 590–594; *Cappelletti* 1989 esim. s. 61–64 ja perustuslaillistumisen kannalta s. 185 ss. Eurooppalaisittain voidaan viitata ainakin EIS:n ja EU:n järjestelmistä johtuviin kansallisten tuomioistuinten uusiin tehtäviin ja niiden myötä lisääntyneeseen vastuuseen sekä suomalaisittain lisäksi uuden perustuslain myötä omaksuttuun tuomioistuinten perustuslakikontrolliin (perustuslain 106 §). Julkisiamies Léger on lausunut asian C-224/01 *Köbler* ratkaisuehdotuksessa (k. 59) runollisesti: ”Näin ollen tuomioistuin ei enää välttämättä ole lain puhetorvi, kuten Montesquieu saattoi muinoin sanoa. Sen on aivan päinvastoin tarkasteltava kriittisesti valtionsisäistä oikeutta varmistuakseen sen yhteisön oikeuden mukaisuudesta ennen sen soveltamista.”

³²⁷ *Cappelletti* 1989 s. 57–69.

sa kyseinen linnake heikentyi *Köbler*-tuomion myötä merkittävästi, joskin vahingonkorvausvelvollisuuden syntymistä tuomioistuinratkaisujen perusteella koskee korotettu kynnyks.³²⁸ Rinnakkaisena ja vain hieman tuoreempaan kehityskulkuna voidaan eurooppaoikeudessa havaita puuttuminen itse tuomioiden *sisältöön* ja samalla oikeusvoimaan (vastakohtana ”pelkäle” vahingonkorvauksen myöntämiselle oikeusvoiman estämättä).

En näe mitään vakavaa estettä sille, miksei näitä rinnakkaisia kehityskulkuja voida pitää lähtökohtaisesti perusteltuina: eivätkö tuomioistuinten lisääntyneet tehtävät ja toimivaltuudet periaatteessa edellytä myös lisääntyntä vastuunalaisuutta³²⁹ ja korjausliikkeen mahdollisuuksia?³³⁰ Ideaalitalanteessa oikeussuojan antamisen – joka on lainkäytön keskeinen perustehtävä – epäonnistuttua voitaisiin karkeat virhetilanteet oikaista valtion vahingonkorvausvastuun avulla tai (silloin kun tämä tie ei ole käytettävissä tai ei voi johtaa tyydyttävään lopputulokseen) itse tuomioon ja sen oikeusvoimaan puuttumalla. Tämän on kuitenkin tapahduttava punninnan kautta – siis pysyvyyttä puoltavat intressitkin asianmukaisesti huomioon ottaen – eikä kategorisena ”automaattina”. Oikeusvoimaisuutta ei tulisi nähdä it-

³²⁸ Suomessa on edelleen voimassa vahingonkorvauslain 3:5:n mukainen kannerajoitus, vaikka se ratkaisussa KKO 2013:58 jätettiin *Köbler*-oikeuskäytäntöä seuraten soveltamatta tehokkuusperiaatteen nojalla. *Hakalehto-Wainio* (2008 s. 46) on todennut, että kannerajoitusta voidaan pitää jäänteenä valtion korvausoikeudellista immuniteettia koskevasta ajattelusta, ks. kritiikistä myös s. 108–110 ja 317. Ks. muiden EU:n jäsenvaltioiden hajonnasta vastaavissa kysymyksissä esim. *Aalto* 2011 s. 189.

³²⁹ Samoin *Cappelletti* 1989 esim. s. 57 ja 61. Ks. myös *Shetreet* 1985 s. 654–658.

³³⁰ On myös huomattava, että valtion vahingonkorvausvastuun toteuttaminen ja oikeusvoimaan puuttuminen toteutetaan molemmat nimenomaan kansallisissa *tuomioistuimissa*, eivätkä ne siten merkitse tuomioistuinten valtiosääntöisen aseman heikentymistä tai niiden tehtävien siirtämistä muualle. Päinvastaisesti voitaisiin nähdä asianlaita, jos komission rikkomusmenettelyn merkitys ja käyttö olisivat laajentuakseen tässä tutkimuksessa käsitellyn ongelmankentän ratkaisemisessa, mitä *Taborowski* (CMLR 2012 s. 1913–1914) tuntuu kannattavan. *Shetreet* (1985 esim. s. 655) on korostanut, että tuomioistuinlaitokselle uskottujen, yhä merkittävämpien tehtävien hoitaminen edellyttää sekä *itsenäisyyttä* että riittävää *vastuunalaisuutta*, jotka voivat toisinaan olla keskenään jännitteisiä. En väitä, että komission rikkomusmenettelyn käytön laajentuminen jäsenvaltioiden tuomioistuinlaitoksen toimiin puuttumisessa vaarantaisi tuomioistuinlaitoksen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta. Katson kuitenkin, että vahingonkorvausvastuu yhdistettynä mahdollisuuteen puuttua tietyissä tilanteissa oikeusvoimaisiin ratkaisuihin (joista molemmat toteutetaan kansallisissa tuomioistuimissa, vaikkakin EU-oikeuden perusteella) ovat ongelmakentän ratkaisuun selvästi soveliaampia. Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että tuomioistuinten puoleen kääntymisen tapahtuu lähempänä virheistä kärsineitä, se on helpompaa ja nopeampaa ja mahdollista myös yksittäistapauksellisissa loukkauksissa. Tuomioistuinlaitoksen ratkaisutoiminta on myös avoimemman julkisen kontrollin kohteena ja selkeämmin säänneltyä kuin komission harkinta siitä, millaisten ja minkä laajuisten tuomioistuinlaitoksen virheiden johdosta se katsoo aiheelliseksi ryhtyä rikkomusmenettelyyn (ks. tästä harkinnanvarasta myös *Craig – de Búrca* 2015 s. 436–439).

setarkoituksena, vaan erilaisten ja erisuuntaisten taustaintressien vedenjakajana.

Vastaavasti EU-oikeuden vaikutusta oikeusvoimaan ei ole tarpeen nähdä ulkoisena uhkana, vaan osana normaalia, oikeussuojaa painottavaa oikeusvaltio- ja integraatiokehitystä 2000-luvun Euroopassa. *Rosas* ja *Armati* ovat yleisestikin oikeussuojaa ja prosessioikeutta koskevien EU-oikeuden kysymysten osalta todenneet, että paras lähestymistapa ei löydy EU-oikeuden ja kansallisen oikeuden dikotomiaa ja vastakkainasettelua painottamalla, vaan lähestymällä kutakin ongelmaa sitä koskevien oikeusperiaatteiden (esim. oikeusvoiman periaatteen tai vaikkapa *ultra petita* -kieltoa koskevan periaatteen) kautta.³³¹

³³¹ *Rosas – Armati* 2012 s. 274.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aalto, Pekka*: Public Liability in EU Law – *Brasserie, Bergaderm* and Beyond. Hart Publishing, Oxford 2011.
- Aarnio, Aulis*: The Rational as Reasonable – A Treatise on Legal Justification. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht 1987.
- Aine, Antti*: Kilpailuoikeudellinen pätemättömyys. Sanoma Pro, Helsinki 2013.
- Alexander, Willy*: The Temporal Effects of Preliminary Rulings. Yearbook of European Law 1988(8) s. 11–26.
- Andersson, Torbjörn*: Dispositionsprincipen och EG:s konkurrensregler – en studie i snittet av svensk civilprocess och EG-rätten. Iustus, Uppsala 1999.
- Andersson, Torbjörn*: Domstolsskapad rätt och retroaktivitet. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 2–3/2001 s. 164–178.
- Briza, Petr*: Lucchini SpA – is there anything left of res judicata principle? Civil Justice Quarterly 2008 s. 40–50.
- Cappelletti, Mauro*: The Judicial Process in Comparative Perspective. Clarendon Press, Oxford 1989.
- Couronne, Vincent*: La compétence procédurale des États membres de l’Union Européenne. Yliopistollinen väitöskirja. Julkisesti tarkastettu 3.7.2015, Université Paris 1 Panthéon Sorbonne 2015 (ei vielä julkaistu painettuna).
- Craig, Paul – de Búrca, Gráinne*: EU Law – Text, cases, and materials. Sixth Edition. Oxford University Press, Oxford 2015.
- Dashwood, Alan – Dougan, Michael – Rodger, Barry – Spaventa, Eleanor – Wyatt, Derrick*: Wyatt and Dashwood’s European Union Law. Sixth Edition. Hart Publishing, Oxford 2011.
- Dittert, Daniel*: Rapport allemand. Teoksessa L’obligation de renvoi préjudiciel à la Cour de justice: une obligation sanctionnée? Éditions Bruylant, Bruxelles 2014 s. 59–82.
- Dougan, Michael*: National Remedies before the Court of Justice. Hart Publishing, Oxford 2004.
- Dubos, Olivier – Katz, David – Mollard, Philippe*: Rapport français. Teoksessa L’obligation de renvoi préjudiciel à la Cour de justice: une obligation sanctionnée? Éditions Bruylant, Bruxelles 2014 s. 201–226.
- Groussot, Xavier – Minssen, Timo*: Res Judicata in the Court of Justice Case-Law: Balancing Legal Certainty with Legality? European Constitutional Law Review 2007(3) s. 385–417.
- Guinchard, Serge – Vincent, Jean*: Procédure civile. 27e édition. Éditions Dalloz, Paris 2003.
- Haapaniemi, Pekka*: Procedural Autonomy: A Misnomer? Teoksessa Europeanization of Procedural Law and the New Challenges to Fair Trial. Europa Law Publishing, Groningen 2009 s. 87–121.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna*: Valta ja vahinko – Julkisen vallan käyttäjän vahingonkorvausvastuu vahingonkorvauslaissa. Talentum, Helsinki 2008.

- Hepola, Matti:* Oikeusvoimaopin transformaatio – siviiliprosessioikeudellisen oikeusvoimaopin muuttuminen ja siirtyminen hallinto- ja ympäristöoikeuteen ympäristöluvan pysyvyyden kannalta. Edita, Helsinki 2005.
- Hofstätter, Bernhard:* Non-Compliance of National Courts – Remedies in European Community Law and Beyond. T.M.C. Asser Press, The Hague 2005.
- Jokela, Antti:* Ylimääräisen muutoksenhaun asemasta oikeussuojajärjestelmässämme. Teoksessa *Da mihi factum, dabo tibi ius – Korkein oikeus 1809–2009*. WSOYpro, Helsinki 2009 s. 343–367.
- Jokela, Antti:* Pääkäsittely, todistelu ja tuomio – Oikeudenkäynti III. 2. uudistettu painos. Talentum, Helsinki 2015.
- Kanninen, Heikki:* ”Juger l’administration, c’est encore administrer” -maksimi nykyajan hallintolainkäytön valossa. Teoksessa *Avoin, tehokas ja riippumaton – Olli Mäenpää 60 vuotta*. Edita, Helsinki 2010 s. 217–231.
- Kanninen, Heikki:* Rapport finlandais. Teoksessa *L’obligation de renvoi préjudiciel à la Cour de justice: une obligation sanctionnée?* Éditions Bruylant, Bruxelles 2014 s. 183–199.
- Kornezov, Alexander:* *Res judicata* of national judgments incompatible with EU law: time for a major rethink? *Common Market Law Review* 2014(51) s. 809–842. (*Kornezov CMLR 2014*)
- Koskelo, Pauliine:* Tuomarin ja asianajajan tehtävät ja vastuu EY-oikeuden huomioon ottamisessa kansallisessa lainkäytössä. Teoksessa *Yksilön oikeusasema Euroopan unionissa – juhla kirja Allan Rosas*. Institutet för mänskliga rättigheter vid Åbo Akademi, Turku 2008 s. 623–635.
- Koulu, Risto:* Tapauskommentti KKO 2007:35. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommentein 2007:I*. Talentum, Helsinki 2007 s. 236–239.
- Kulla, Heikki:* Hallintoprosessi, siviiliprosessi ja yleiset prosessiperiaatteet. Teoksessa *Oikeuden tavoitteet ja menettelyt – Muistokirja Hannu Tapani Klamille*. Turun yliopisto, Turku 2003 s. 241–255.
- Kulla, Heikki:* Hallintomenettelyn perusteet. 8. painos. Talentum, Helsinki 2012.
- Lager, Irma:* Tuomionpurun edellytyksistä siviili- ja hallintoprosessissa. *Suomalainen Lakimiesyhdistys*, Helsinki 1972.
- Lambert Abdelgawad, Elisabeth:* The execution of judgments of the European Court of Human Rights. Second Edition. Human rights files, No. 19. Council of Europe Publishing, Strasbourg 2008.
- Lappalainen, Juha:* Tapauskommentti KKO 1998:30. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommentein 1998:I*. Kauppakaari, Helsinki 1998 s. 191–194.
- Lappalainen, Juha:* Siviiliprosessioikeus II. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki 2001.
- Lenaerts, Koen:* How the ECJ Thinks: A Study on Judicial Legitimacy. *Fordham International Law Journal* 2013(36) s. 1302–1371.
- Lenaerts, Koen – Maselis, Ignace – Gutman, Kathleen:* *EU Procedural Law*. Oxford University Press, Oxford 2014.
- Leppänen, Tatu – Välimaa, Asko:* Muutoksenhaun pääpiirteet. 4. painos. Helsingin yliopisto, Helsinki 1998.

- Lindell, Bengt*: Civilprocessen. Tredje upplagan. Iustus, Uppsala 2012.
- Linna, Tuula*: Hakemuslainkäyttö. Talentum, Helsinki 2009.
- Linna, Tuula*: KKO 2011:100 – Itse asetetun säännön seuraaminen contra analogiatulkinta. Lakimies 1/2012 s. 177–182.
- Linna, Tuula*: Kanteenmuutoskielto, preklusio ja oikeusvoima – prosessioikeuden klassikkoja. Lakimies 3–4/2015 s. 339–366.
- Miettinen, Samuli*: Oikeusvoima EU-oikeudessa. Lakimies 3/2012 s. 419–436.
- Mäenpää, Olli*: Hallintoprosessioikeus. 2. uudistettu painos. WSOYpro, Helsinki 2007.
- Mäenpää, Olli*: Eurooppalainen hallinto-oikeus. 3. uudistettu painos. Talentum, Helsinki 2011.
- Männistö, Jarkko*: Oikeustapauskommentti KKO 2003:112. Lakimies 2/2004 s. 324–331.
- Männistö, Jarkko*: Theory of Preclusion. Ajatuspaja Käräjä, Helsinki 2013.
- Määttä, Pekka*: Ihmisoikeusloukkaus (syyttömän tuomitseminen) ei ole OK 31:8 §:n tarkoittama tuomion purkuperuste – oikeustapauskommentti KKO 2008:24. Oikeustieto 2/2008 s. 2–4.
- Nebbia, Paolisa*: Do the rules on state aids have a life of their own? National procedural autonomy and effectiveness in the Lucchini case. European Law Review 2008(33) s. 427–438.
- Ojanen, Tuomas*: EU-oikeuden perusteita. Uudistettu laitos. Edita, Helsinki 2010.
- Paso, Mirjami – Saukko, Petri – Tarukannel, Veijo – Tolvanen, Matti*: Hallintolainkäyttö. Talentum, Helsinki 2015.
- Paunio, Elina*: Beyond Words: the European Court of Justice and Legal Certainty in Multilingual EU Law. Helsingin yliopisto, Helsinki 2011.
- Pellonpää, Matti*: Eurooppaoikeus ja ylimääräinen muutoksenhaku hallintoprosessissa korkeimman hallinto-oikeuden viimeaikaisen oikeuskäytännön valossa. Teoksessa Avoin, tehokas ja riippumaton – Olli Mäenpää 60 vuotta. Edita, Helsinki 2010 s. 381–393.
- Pohjalainen, Anna*: EU-oikeuden vastaisuus ylimääräisen muutoksenhaun perusteena – ajankohtaista oikeuskäytäntöä Suomesta. Defensor Legis 2/2014 s. 260–268.
- Pohlmann, Petra*: Zivilprozessrecht. 3. Auflage. Verlag C. H. Beck, München 2014.
- Prechal, Sacha – Widdershoven, Rob*: Redefining the Relationship between ‘Rewe-effectiveness’ and Effective Judicial Protection. Review of European Administrative Law 2011(4) s. 31–50.
- Raiti, Giovanni*: The crisis of civil res judicata in the EC legal system. Zeitschrift für Zivilprozess International 2008 s. 23–28.
- Raitio, Juha*: The Principle of Legal Certainty in EC Law. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 2003.
- Raitio, Juha*: Oikeusvarmuus ja oikeusvoima eurooppaoikeudessa. Defensor Legis 4/2012 s. 403–418.
- Raitio, Juha*: Euroopan unionin oikeus. Talentum, Helsinki 2016.
- Rautio, Jaakko*: Ylimääräinen muutoksenhaku. Teoksessa Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. Neljäs painos. Sanoma Pro, Helsinki 2012 s. 1193–1242.

- Rihto, Ahti*: EU-tuomioistuimen päätösten ajallisen ulottuvuuden vaikutuksista eräissä tapauksissa. Teoksessa *Avoin, tehokas ja riippumaton – Olli Mäenpää 60 vuotta*. Edita, Helsinki 2010 s. 431–442.
- Rosas, Allan*: Oikeus kansalliseen oikeudenkäyntiin EU-oikeuden mukaan. Teoksessa *Juhlajulkaisu Pekka Hallberg 1944 – 12/6 – 2004*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2004 s. 361–373.
- Rosas, Allan – Armati, Lorna*: *EU Constitutional Law – An Introduction*. Second Revised Edition. Hart Publishing, Oxford 2012.
- Schermers, Henry G. – Blokker, Niels M.*: *International Institutional Law*. Fourth Revised Edition. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2003.
- Schermers, Henry G. – Waelbroeck, Denis F.*: *Judicial Protection in the European Union*. Sixth Edition. Kluwer Law International, The Hague 2001.
- Shetreet, Shimon*: *Judicial Independence: New Conceptual Dimensions and Contemporary Challenges*. Teoksessa *Judicial Independence: The Contemporary Debate*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1985 s. 590–681.
- Siltala, Raimo*: *A Theory of Precedent – From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Helsingin yliopisto, Helsinki 1998.
- Siltala, Raimo*: *Oikeustieteen tieteenteoria*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2003.
- Simon, Denys*: *Autorité de chose jugée d'un arrêt national*. *Europe – Actualité du droit de l'Union européenne* 2009(11), kommentti 393.
- Skouris, Vassilios*: Oikeusvarmuus viimeaikaisessa Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä. Teoksessa *Korkein hallinto-oikeus 90 vuotta*. Korkein hallinto-oikeus, Helsinki 2008 s. 661–678.
- Sviranta, Outi*: Oikeusvoimasta luottamuksen suojaan. Lakimies 7–8/2004 s. 1421–1436.
- Taborowski, Maciej*: *Infringement proceedings and non-compliant national courts*. *Common Market Law Review* 2012(49) s. 1881–1914. (*Taborowski CMLR 2012*)
- Tizzano, Antonio – Gencarelli, Bruno*: *Union Law and Final Decisions of National Courts in the Recent Case Law of the Court of Justice*. Teoksessa *A Constitutional Order of States? Essays in EU Law in Honour of Alan Dashwood*. Hart Publishing, Oxford 2011 s. 267–280.
- Tirkkonen, Tauno*: Oikeusvoimasta – Sen luonne ja subjektiivinen ulottuvaisuus Suomen siviiliprosessioikeudessa. Helsingin Uusi Kirjapaino, Helsinki 1933.
- Tirkkonen, Tauno*: *Tuomionpurku – Prosessioikeudellinen tutkimus*. Suomalainen Lakimiesten Yhdistys, Vammala 1937.
- Tirkkonen, Tauno*: *Suomen siviiliprosessioikeus II*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 1966.
- Tridimas, Takis*: *The General Principles of EU Law*. Second Edition. Oxford University Press, Oxford 2006.
- Van Gerven, Walter*: *Of Rights, Remedies and Procedures*. *Common Market Law Review* 2000(37) s. 501–536.
- Van Gerven, Walter*: *Harmonization of Private Law: Do We Need It?* *Common Market Law Review* 2004(41) s. 505–532.

- Van Meerbeek, Jérémie*: La fin de l'autorité...de chose jugée? Teoksessa *Liber Amicorum Michel Mahieu*. Éditions Lancier, Bruxelles 2008 s. 141–163.
- Virolainen, Jyrki*: Prosessin pääälajit ja tehtävät. Teoksessa *Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki*: Prosessioikeus. Neljäs painos. Sanoma Pro, Helsinki 2012 s. 57–83.
- Wall, Gustaf*: Rättskraft och korrektiv – En förvaltningsrättslig studie. Uppsala universitetet 2014.
- Ward, Angela*: *Judicial Review and the Rights of Private Parties in EU Law*. Second Edition. Oxford University Press, Oxford 2007.
- Welamson, Lars – Munck, Johan*: *Processen i hovrätt och högsta domstolen – Rättegång VI*. Fjärde upplagan. Norstedts Juridik, Stockholm 2011.

Virallislähteet ja raportit

- Comparative Report – The Effect in the European Community of Judgments in Civil and Commercial Matters: Recognition, Res Judicata and Abuse of Process. British Institute of International and Comparative Law (BIICL). Jacob van de Velden – Justine Stefaneli. http://www.biicl.org/files/4608_comparative_report_-_jls_2006_fpc_21_-_final.pdf 1.6.2016 (*BIICL-tutkimusraportti*).
- Euroopan neuvoston ministerikomitean Recommendation R(2000)2 on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights, 19.1.2000. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=334147> 1.6.2016 (*EN-suositus R(2000)2 ja sen selitysmuistio*).
- HE 226/2009 vp – Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi hallintolain ja hallintolainkäyttölain muuttamisesta.
- HE 46/2014 vp – Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Oikeusministeriön muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 20.11.2002 (komiteamietintö 2002:8). (*OM-komiteamietintö 2002:8*).
- RP 1985:86/80 – Regeringens proposition om ny förvaltningslag (Ruotsi)

LYHENTEET

BIICL	British Institute of International and Comparative Law
CMLR	Common Market Law Review
EHTY	Euroopan hiili- ja teräsyhteisö
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ELR	European Law Review
EN	Euroopan neuvosto
ETY	Euroopan talousyhteisö
EU	Euroopan unioni
EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
EY	Euroopan yhteisö
HE	hallituksen esitys
HLL	hallintolainkäyttölaki, 586/1996
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
OK	oikeudenkäymiskaari, 4/1734
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa, 689/1997
SEU	Euroopan unionista tehty sopimus
SEUT	Euroopan unionin toiminnasta tehty sopimus
YBEL	Yearbook of European Law
YK	Yhdistyneet kansakunnat

OIKEUSTAPAUKSET

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Asia 62710/00 *Lungoci v. Romania*, tuomio 26.1.2006

Asia 56581/00 *Sedjovic v. Italia*, tuomio 1.3.2006

Asia 24360/04 *Giuran v. Romania*, tuomio 21.6.2011

EU-tuomioistuin

Yhdistetyt asiat 7/56 ja 3–7/57 *Algera ym.*, tuomio 12.7.1957 ECR 81

Yhdistetyt asiat 42/59 ja 49/59 *SNUPAT*, tuomio 22.3.1961 ECR 53

Asia 41/74 *Van Duyn*, tuomio 4.12.1974 ECR 1337

Asia 43/75 *Defrenne v. Sabena*, tuomio 8.4.1976 ECR 455

Asia 33/76 *Rewe*, tuomio 16.12.1976 ECR 1989

Asia 45/76 *Comet*, tuomio 16.12.1976 ECR 2043

Asia 61/79 *Denkavit Italiana*, tuomio 27.3.1980 ECR 1205

Asia 283/81 *CILFIT*, tuomio 6.10.1982 ECR 3415

Asia 222/84 *Johnston*, tuomio 15.5.1986 ECR 1651

Asia C-208/90 *Emmott*, tuomio 25.7.1991 ECR I-4269

- Yhdistetyt asiat C-6/90 ja C-9/90 *Francovich*, tuomio 19.11.1991 ECR I-5357
- Asia C-312/93 *Peterbroeck*, tuomio 14.12.1995 Kok. I-4599
- Asia C-430/93 *Van Schijndel*, tuomio 14.12.1995 Kok. I-4705
- Yhdistetyt asiat C-46/93 ja C-48/93 *Brasserie du pêcheur*, tuomio 5.3.1996 Kok. I-1029
- Asia C-24/95 *Alcan*, tuomio 20.3.1997 Kok. I-1591
- Asia C-188/95 *Fantask ym. v. Industriministeriet*, tuomio 2.12.1997 Kok. I-6783
- Asia C-191/95 *komissio v. Saksa*, tuomio 29.9.1998 Kok. I-5449
- Asia C-126/97 *Eco Swiss*, tuomio 1.6.1999 Kok. I-3055
- Asia C-78/98 *Preston ym.*, tuomio 16.5.2000 Kok. I-3201
- Asia C-99/00 *Lyckeskog*, tuomio 4.6.2002 Kok. I-4839
- Asia C-224/01 *Köbler*, tuomio 30.9.2003 Kok. I-10239
- Asia C-147/01 *Weber's Wine World ym.*, 2.10.2003 Kok. I-11365
- Asia C-453/00 *Kühne & Heitz*, tuomio 13.1.2004 Kok. I-837
- Yhdistetyt asiat C-397/01 – C-403/01 *Pfeiffer ym.*, tuomio 5.10.2004 Kok. I-8835
- Asia C-537/03 *Candolin ym.*, tuomio 30.6.2005 Kok. I-5745
- Asia C-234/04 *Kapferer*, tuomio 16.3.2006 Kok. I-2585
- Asia C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo*, tuomio 13.6.2006 Kok. I-5177
- Asia C-392/04 *i-21 Germany*, tuomio 19.9.2006 Kok. I-8559
- Asia C-432/05 *Unibet*, tuomio 13.3.2007 Kok. I-2271
- Asia C-156/04 *komissio v. Kreikka*, tuomio 7.6.2007 Kok. I-4129
- Asia C-119/05 *Lucchini*, tuomio 18.7.2007 Kok. I-6199
- Asia C-2/06 *Kempter*, tuomio 12.2.2008 Kok. I-411
- Asia C-268/06 *Impact*, tuomio 15.4.2008 Kok. I-2483
- Yhdistetyt asiat C-378/07 – C-380/07 *Angelidaki ym.*, tuomio 23.4.2009 Kok. I-3071
- Asia C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, tuomio 3.9.2009 Kok. I-7501
- Asia C-40/08 *Asturcom Telecomunicaciones*, tuomio 6.10.2009 Kok. I-9579
- Asia C-154/08 *komissio v. Espanja*, tuomio 12.11.2009 Kok. I-187
- Asia C-118/08 *Transportes Urbanos y Servicios Generales*, tuomio 26.1.2010 Kok. I-635
- Asia C-507/08 *komissio v. Slovakia*, tuomio 22.12.2010 Kok. I-13489
- Unionin tuomioistuimen lausunto 1/09, 8.3.2011 Kok. I-1137
- Asia C-221/10 P *Artegodan v. komissio*, tuomio 19.4.2012, ECLI:EU:C:2012:216
- Asia C-249/11 *Byankov*, tuomio 4.10.2012, ECLI:EU:C:2012:608
- Asia C-529/09 *komissio v. Espanja*, tuomio 24.1.2013, ECLI:EU:C:2013:31
- Asia C-73/11 P *Frucona Kosice v. komissio*, tuomio 24.1.2013, ECLI:EU:C:2013:32
- Asia C-583/11 P *Inuit Tapiriit Kanatami ym. v. parlamentti ja neuvosto*, tuomio 3.10.2013, ECLI:EU:C:2013:625
- Yhdistetyt asiat C-29/13 ja C-30/13 *Global Trans Lodzhistik*, tuomio 13.3.2014, ECLI:EU:C:2014:140
- Asia C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, tuomio 10.7.2014, ECLI:EU:C:2014:2067
- Asia C-105/14 *Taricco ym.*, tuomio 8.9.2015, ECLI:EU:C:2015:555
- Asia C-160/14 *Ferreira da Silva e Brito*, tuomio 9.9.2015, ECLI:EU:C:2015:565
- Asia C-69/14 *Târşia*, tuomio 6.10.2015, ECLI:EU:C:2015:662
- Asia C-505/14 *Klausner Holz Niedersachsen GmbH*, tuomio 11.11.2015, ECLI:EU:C:2015:742

EU-tuomioistuin / julkisasiamiehen ratkaisuehdotukset

- Asia C-99/00 *Lyckeskog*, julkisasiamies Tizzanon ratkaisuehdotus 21.2.2002
Asia C-224/01 *Köbler*, julkisasiamies Légerin ratkaisuehdotus 8.4.2003
Asia C-453/00 *Kühne & Heitz*, julkisasiamies Légerin ratkaisuehdotus 17.6.2003
Asia C-234/04 *Kapferer*, julkisasiamies Tizzanon ratkaisuehdotus 10.11.2005
Asia C-392/04 *i-21 Germany*, julkisasiamies Ruiz-Jarabo Colomerin ratkaisuehdotus 16.3.2006
Asia C-119/05 *Lucchini*, julkisasiamies Geelhoedin ratkaisuehdotus 14.9.2006
Asia C-2/06 *Kempter*, julkisasiamies Botin ratkaisuehdotus 24.4.2007
Asia C-2/08 *Fallimento Olimpiclub*, julkisasiamies Mazákin ratkaisuehdotus 24.3.2009
Asia C-249/11 *Byankov*, julkisasiamies Mengozzin ratkaisuehdotus 21.6.2012, ECLI:EU:C:2012:380
Asia C-213/13 *Impresa Pizzarotti*, julkisasiamies Wahlin ratkaisuehdotus 15.5.2014, ECLI:EU:C:2014:335
Asia C-69/14 *Târşia*, julkisasiamies Jääskisen ratkaisuehdotus 23.4.2015, ECLI:EU:C:2015:396

Korkein oikeus

- KKO 1990:83
KKO 1992:91
KKO 1994:111
KKO 1998:30
KKO 1999:96
KKO 2001:136
KKO 2004:56
KKO 2005:145
KKO 2006:3
KKO 2007:11
KKO 2007:34
KKO 2007:35
KKO 2008:24
KKO 2008:43
KKO 2009:80
KKO 2011:43
KKO 2011:58
KKO 2011:100
KKO 2013:23
KKO 2013:54
KKO 2013:58
KKO 2013:72
KKO 2013:90
KKO 2014:72
KKO 2014:93

KKO 2014:94
KKO 2014:101
KKO 2015:14
KKO 2015:59
KKO 2015:60
KKO 2016:28

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2006:68
KHO 2009:99
KHO 2010:44
KHO 2010:45
KHO 2011:38
KHO 2013:199
KHO 2014:183
KHO 2016:33

HOW DOES EU LAW AFFECT *RES JUDICATA* OF NATIONAL JUDGMENTS?

This article examines how EU law may affect *res judicata* of national judgments incompatible with EU law. As is well known, national courts play a vital role in the EU legal system, guaranteeing effective judicial protection of the rights deriving from EU law. Through principles such as primacy, direct effect and duty of consistent interpretation, they can eliminate negative consequences stemming from a failure of national legislator or administration to properly implement or apply EU legislation. Sometimes, however, courts themselves may err. For instance, they might disregard applicable EU legislation or misinterpret it. National courts of last instance may fail to refer a preliminary question to the ECJ even if they are under obligation to do so. If erroneous judgments become final, questions arise as to whether EU law is able to affect their finality.

This question is particularly relevant when the principle of state liability according to Francovich/Köbler case law proves to be inadequate from the individual viewpoint: monetary compensation is a suitable way to refund illegal taxes but may appear unsatisfactory if individuals, after the compensation, continue to suffer from permanent violations of their rights relating to, for example, the free movement or parental rights. Further, while infringement proceedings under Article 258 TFEU are in principle applicable to infringements by national judiciary and might be regarded as a solution, individuals possess no *locus standi* in these proceedings, and it has been observed that the Commission is rather hesitant to use them in the case of judiciary.

When developing its case law on *res judicata*, the ECJ has not been able to limit itself to the interests that call for disregarding *res judicata*, such as effective and uniform application of EU law. It has also had to take into account the principles and interests behind *res judicata*, such as legal certainty, stability of the law and legal relations and the sound administration of justice. These interests are discussed in the article. It is observed that although they are undeniably important, they are not necessarily absolute nor equally significant in every individual case.

The approach of the ECJ in *res judicata* matters can be described as casuistic. The Court has not, at least not yet, put forward a general framework or solution, save Kühne & Heitz criteria, which are relevant in the case of final administrative decisions. On the contrary, it evaluates *res judicata* matters in the context of principles of effectiveness and equivalence, which pose the limits on how national proceedings may be arranged in the

absence of EU harmonization. Behind this framework of evaluation, a battle of conflicting interests may be perceived. As Advocate General Mazák has put it, each precedent reflects a balance that has to be struck, in the particular factual and legal circumstances of the case, between legal certainty and the requirements of EU legality. The essential ECJ case law on *res judicata* is analyzed against the said background but in an attempt to find greater coherence.

When examining the subject, it is essential to know which procedural expressions of the *res judicata* principle may be affected and how. Indeed, national courts should be able to recognize the situations where the effect may arise and identify relevant procedural rules. It is submitted that, on one hand, the rules governing the scope of *res judicata* and, on the other hand, the rules governing retrial and extraordinary appeal may be affected. The first one defines, in essence, what is precluded from subsequent litigation and what is presumed to be true. The latter does not affect the definition of those limits, but answers the following question: in what procedure can a judgment having acquired *res judicata* be opened to relitigation? Cases such as Köbler, Lucchini, Fallimento Olimpiclub and Klausner Holz Niedersachsen GmbH are examples on how the ECJ has deemed the preclusive or prejudicially binding effect of a previous final judgment on subsequent proceedings to constitute an unreasonable obstacle to the effective application of EU law. Kapferer and Târșia, on the other hand, are a token of judicial prudence of the Court in the matter of revoking a final judicial decision. In the case of reopening administrative decisions, Kühne & Heitz criteria set one specific situation where there is an obligation to reopen. It must be borne in mind that the principles of effectiveness and equivalence may affect *res judicata* even where the criteria are not met.

Finally, it is submitted that the recent developments in EU law bear resemblance to those in the context of the ECHR. After Recommendation R(2000)2 of the Committee of Ministers of the Council of Europe, several countries have adopted specific extraordinary arrangements to enable a retrial when human rights have been violated. This could be characterized as an Europeanization of Finality, which certainly affects how this aspect is approached from the viewpoint of the EU – irrespective of whether the principle of equivalence formally extends to paralleling infringements of the ECHR with the infringements of EU law or not. Moreover, we have already seen how the principle of state liability in modern society has more or less surpassed the idea of the immunity of judgments. The idea of judicial decisions giving rise to state liability was unthinkable for a long time but this is no longer the case today. No reason can be seen why the

content of final judgments as well, when absolutely necessary, could not be touched, as long as the interests behind *res judicata* are properly balanced. As regards Finland, since we have a long tradition of enabling retrial on grounds of clear illegality of a judgment – which is not the case in certain other countries – possible developments and extensions in the future case law of the ECJ in *res judicata* matters should appear relatively tolerable from our viewpoint.